

*“On tää venäjänkielinen porukka
ja sit on se suomenkielinen porukka” –*
**Kielenoppimiseen ja monikielisyyteen
liittyviä kategorisointeja asiantuntijatyössä**

Jaana Rautonen
Pro gradu -tutkielma
Suomen kieli
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Syyskuu 2020

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Humanistinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Suomen kielen ja suomalais-ugrilaisten kielten ja kulttuurien maisteriohjelma	
Opintosuunta – Studieriktning – Study Track Aineenopettajan koulutus, suomen kieli			
Tekijä – Författare – Author Jaana Rautonen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title "On tää venäjänkielinen porukka ja sit on se suomenkielinen porukka" – Kielenoppimiseen ja monikielisyyteen liittyviä kategorisointeja asiantuntijatyössä			
Työn laji – Arbetets art – Level pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year syyskuu 2020	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 64 + 3 liitesivua
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tässä tutkielmassa tarkastellaan haastattelupuheesta ilmeneviä kielitaitoon ja kulttuuritautaan liittyviä kategorioita monikielisessä asiantuntijatyössä. Tarkastelun kohteena on, millaisia luokittelevia ilmauksia työyhteisön jäsenet käyttävät itsestään ja toisistaan ja millaisia suhteita eri kategorioiden välillä on. Tavoitteena on valottaa, millaisina ilmiöinä monikielisyys ja kielenoppiminen näyttäytyvät työyhteisön arjessa ja miten kielitaitoa määritellään suhteessa monikieliseen asiantuntijatyöhön.</p> <p>Tutkimus on luonteeltaan laadullinen tapaustutkimus. Sen aineisto koostuu kymmenestä puolistrukturoidusta teemahaastattelusta, joissa on haastateltu saman työyhteisön jäseniä. Kyseisessä työyhteisössä käytetään suomea ja venäjää vahvasti rinnakkain ja toisinaan myös englantia. Työyhteisöä on haastateltu <i>Suomen kielen tilanteinen oppiminen</i> -tutkimushankkeen yhteydessä. Tutkimusmetodina on kategoria-analyysi, ja teoriatausta pohjautuu kategoria-analyttisen tutkimuksen lisäksi tilanteiseen oppimisnäkemykseen ja muuhun suomi toisena kielenä -tutkimukseen.</p> <p>Tutkimushaastatteluissa työyhteisön jäsenet käyttävät paljon erilaisia kieleen ja kulttuuritautaan liittyviä kategorioita ilmauksia itsestään, toisistaan ja koko työyhteisöstään. Kategorioita ilmauksia käytetään jossain määrin eri tavoin kuvaamaan itseä kuin toisia, ja vaikka suurimmilta osin työyhteisön jäsenet käyttävät toisistaan samankaltaisia kategorioita ilmauksia, osa kategorioista kyseenalaistetaan problemaattisina. Kategorisin ilmauksin työyhteisön jäsenet kuvailevat eroja työyhteisön jäsenten toiminnassa, sosiaalisissa suhteissa ja kielitaidossa yleisellä tasolla. Kategoriset ilmaukset heijastelevat sekä työyhteisön sosiaalista jäsentyneisyyttä että laajempia yhteiskunnallisia diskursseja.</p> <p>Tutkimuksen keskeinen havainto on, että haastateltavien käsitykset kielenoppimisesta ja monikielisyydestä ovat melko ristiriitaisia ja haastatellut monikielisen työyhteisön jäsenet pitivät kielitaitovaatimuksia melko korkeina monikielisessä työyhteisössä. Kielenoppiminen koetaan mahdolliseksi, mutta vaikeaksi työympäristössä. Työyhteisön jäsenten monikielisyyteen suhtautumiseen vaikuttaa yksilön kielitaito ja kieliorientoituneisuus, eli kuinka mielellään käyttää eri kieliä. Yksilöiden erilaiset kielitaitoprofiilit vaikuttavat merkittävästi työyhteisön sisäiseen kommunikaatioon ja aiheuttavat sen, että eri kielten välillä täytyy osata luovia joustavasti erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. Huomionarvoista on se, että kielitaito vaikuttaa haastateltavien mukaan olennaisesti siihen, kenen kanssa on vuorovaikutuksessa työpäivän aikana, mistä syystä kokemukset työpaikan kielimaisemasta ja kielitaitovaatimuksista vaihtelevat yksilötasolla huomattavasti.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords suomi toisena kielenä, kielenoppiminen, monikielisyys, asiantuntijatyö, kategoria-analyysi			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopisto, Keskustakampuksen kirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

SISÄLLYS

1 Johdanto	1
2 Taustateoriaa ja keskeisiä käsitteitä	3
2.1 Monikielisyys asiantuntijatyössä	3
2.2 Kielenoppiminen asiantuntijatyössä	7
2.3 Kattegoria-analyysi	10
2.4 Aiempaa tutkimusta kattegorioista	13
3 Tutkimusaineisto	18
3.1 Aineiston taustat	18
3.2 Informantit	19
4 Analyysi	21
4.1 Kieli- ja kulttuuritausta	21
4.1.1 <i>Suomalainen, venäläinen</i>	22
4.1.2 <i>Suomenkielinen, venäjänkielinen</i>	28
4.2 Kielitaito	35
4.2.1 <i>Kielenoppija</i>	35
4.2.2 <i>Kaksikielinen</i>	41
4.3 <i>Maahanmuuttaja</i>	45
4.4 Koonti	52
5 Lopuksi	56
Lähteet	60
Liite 1. Haastattelurunko Jelenalle ja Olgalle	65
Liite 2. Haastattelurunko Katjalle	65
Liite 3. Haastattelurunko Ristolle	66
Liite 4. Haastattelurunko muille venäjätaitoisille työntekijöille	67
Liite 5. Haastattelurunko muille työntekijöille	67

1 Johdanto

Suomi toisena kielenä (S2) -tutkimuksessa on pitkään kiinnitetty huomiota siihen, kuinka suomen kieltä opiskelevien aikuisten kielenoppimisen ja -käyttämisen mahdollisuudet suomenkielisten puhujien kanssa ovat heikot (esim. Korhonen 2012: 68–69). Tämä pätee myös työelämässä korkeakoulutusta vaativissa työtehtävissä (esim. Jäppinen 2010; Komppa 2015). Kieli ja sen oppiminen ovat luonteeltaan tilanteisia ja dynaamisia, tapahtumahetkeensä ja -ympäristönsä sidottuja ilmiöitä (esim. Lave & Wenger 1991; Van Lier 2000; Lantolf 2011; Dufva & Aro 2012), ja siksi formaali kielenopetus ei voi valmistaa täysin kohtaamaan arkisen vuorovaikutuksen tilanteisuutta ja muotoutuvuutta. Oppiminen on vietävä luokkahuoneen ulkopuolisiin kielenkäyttöympäristöihin jossain vaiheessa oppimisen kulkua, mutta miten se tapahtuu? Mitä täytyy huomioida, jotta esimerkiksi työympäristöä voisi hyödyntää kielenoppimiseen?

Työelämä on kokonaisuudessaan kielellisessä murroksessa lisääntyneen maahanmuuton ja globalisaation myötä, mistä syystä monipuolinen kielitaito on yhä tärkeämmässä asemassa työllistymisessä (esim. EK 2014). Yhä useampi työyhteisö on monikielinen sillä tavoin, ettei kaikkia työpaikalle keskeisiä tehtäviä pystytä hoitamaan vain yhdellä kielellä. Toisaalta työyhteisöjä ei usein pystytä luomaan sillä tavoin, että kaikki työntekijät osaisivat kaikkia monikielisessä työyhteisössä käytettyjä kieliä yhtä hyvin, mikä vaikuttaa olennaisesti työyhteisön kielellisiin käytänteisiin (ks. esim. Tange & Lauring 2009; Kotilainen & Lehtimaja 2019). Onkin mielenkiintoista pohtia, millaista kielitaitoa monikielisessä työyhteisössä tarvitaan ja miten erilaiset kielitaitoprofiilit vaikuttavat työyhteisön keskeiseen viestintään.

Olen kandidaatintutkielmassani tutkinut käsityksiä ja kokemuksia suomen kielen oppimisesta monikielisessä akateemisessa työympäristössä (Rautonen 2017) ja jatkan samankaltaisen aiheen äärellä syventyäkseni niihin realiteetteihin, jotka vaikuttavat suomen kielen käytön ja oppimisen mahdollisuuksiin korkeakoulutusta vaativissa työtehtävissä. Kandidaatintutkielmassani selvisi, että työympäristöä saatetaan hyödyntää niin yksilötasolla kuin työyhteisönkin voimin kielenoppimiseen monellakin tavalla, mutta erityisesti työyhteisön tuen vähäisyys vaikuttaa olennaisesti motivaatioon käyttää suomea kommunikointiin töissä. Lisäksi englannin kielen vahva asema Suomessa erityisesti tieteen kielenä aiheuttaa sen, että ulkomaalaistaustaisille työntekijöille puhutaan herkästi mieluummin englantia kuin suomea. (Ks. myös Jäppinen 2010; Komppa 2015.)

Tässä tutkimuksessani tarkastelen monikielisyyttä ja suomen kielen oppimista työpaikalla asiantuntijatyön näkökulmasta. Tutkimukseni aineisto koostuu kymmenestä haastattelusta, jotka on kerätty *Suomen kielen tilanteinen oppiminen* -tutkimushankkeen yhteydessä (linkki hankkeen nettisivuille lähteissä). Haastattelut on tehty samassa monikielisessä työyhteisössä, jonka useat jäsenet pyrkivät aktiivisesti oppimaan suomea ja käyttämään sitä myös työkielenään. Haastatellulla työyhteisöllä onkin monenlaisia näkemyksiä ja kokemuksia sekä kielenoppimisesta työssä että monikielisyydestä, jotka molemmat vaikuttavat merkittävässä määrin työyhteisön sisäiseen viestintään ja toimintaan.

Tutkimusmetodinani on kategoria-analyysi (ks. luku 2.3), jonka avulla tarkastelen sellaisia luokittelevia ilmauksia eli kategorisointeja, joilla työyhteisön jäsenet kuvailevat itseään ja toisiaan sekä omaa ja muiden toimintaa työyhteisössään. Tarkastelemanি ilmaukset liittyvät kielenoppimiseen ja monikielisyyteen, jotka aineistossa linkittyvät voimakkaasti kielitaitoon sekä kieli- ja kulttuuritaustaan liittyviin kysymyksiin. Tutkielmani valikoituneet ilmaukset edustuvat haastatteluissa merkittävässä määrin. Ne ovat joko eksplisiittisesti mainittuja kategorisointeja, jolloin ne esiintyvät useimmiten substantiivilausekkeissa joko substantiiveina tai sen määreinä, tai implisiittisemmin kontekstista hahmottuvia kategorisointeja, jolloin kategorisaatio hahmottuu ennen kaikkea keskustelun teeman ja toiminnan kuvausten kautta.

Tutkimuksessani pyrin selvittämään kategoria-analyysin keinoin, miten monikielisen asiantuntijaosaamista vaativan työyhteisön jäsenet asemoivat itseään ja toisiaan suhteessa suomen kielen oppimiseen ja monikielisyyteen. Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millaisia kieleen ja kulttuuritaustaan liittyviä kategorisointeja työyhteisön jäsenten puhe ilmentää?
2. Millaisin kielen keinoin kategorisointi tuotetaan?
3. Millaisessa suhteessa luokittelevat ilmaukset ovat keskenään?
4. Miten työyhteisön jäsenet kategorisoivat itseään ja toisiaan?

Vastaamalla näihin kysymyksiin pyrin valottamaan, millaisina ilmiöinä monikielisyys ja kielenoppimien näyttäytyvät työyhteisön arjessa ja millaisia ajatuksia kielitaitoon liittyvät kysymykset herättävät monikielisessä työyhteisössä.

2 Taustateoriaa ja keskeisiä käsitteitä

Tässä luvussa esittelen tutkielmani kannalta keskeistä tutkimustietoa ja avaan tutkielmasani käyttämiäni käsitteitä. Luvussa 2.1 tarkastelen Suomen monikielistyvää työelämää asiantuntijatyöhön painottuen ja monikielistymiseen liittyviä kielitaitokysymyksiä. Luvussa 2.2 esittelen vuorovaikutteisia ja tilanteisia näkökulmia kielenoppimiseen ja käyn läpi aiempia tutkimushavaintoja, joita on tehty suomen kielen oppimisesta asiantuntijatyössä. Luvussa 2.3 esittelen tutkimusmetodiani, kategoria-analyysia, ja siihen liittyvää käsitteistöä. Lopuksi luvussa 2.4 tarkastelen sellaisia tutkimuksia, jotka käsittelevät tutkielmani kannalta keskeisiä kieli- ja kulttuuritaustaan liittyviä kategorioita.

2.1 Monikielisyys asiantuntijatyössä

Globalisaatio ja lisääntynyt maahanmuutto vaikuttavat voimakkaasti monien alojen ja organisaatioiden kielitilanteeseen Suomessa, ja siksi monipuolisen kielitaidon merkitys työelämässä on lisääntynyt (esim. EK 2014: 7). Yhä useammalla suomalaisella työpaikalla käytetään suomen lisäksi jotain muuta kieltä, useimmiten englantia, joka on yleinen työkieli esimerkiksi kansainvälisissä yrityksissä ja globalisoituvilla aloilla (EK 2014: 8; Räisänen 2014: 164; Jäppinen 2010: 8). Globalisaation ja maahanmuuton myötä tarve monikielisille käytänteille kasvaa koko yhteiskunnan tasolla, ja valmius monikielisyyteen on yhä useammalla alalla edellytys työyhteisöjen toiminnalle.

Englanti on työkielenä noussut yhä voimakkaammin suomen rinnalle erityisesti kansainvälisissä yhteyksissä (esim. Räisänen 2014: 164; Jäppinen 2010: 8). Englannin merkitys sekä työelämässä että akateemisessa maailmassa on niin suuri, että monissa tutkimuksissa on havaittu ulkomaalaistaustaisten käyttävän Suomessa työskennellessään ja opiskellessaan ennemminkin englantia kuin suomea (esim. Jäppinen 2010; Komppa 2015; Komppa, Lehtimaja & Rautonen 2017). Yksinomainen englannin käyttö on mahdollista erityisesti globalisoituneissa yrityksissä, joissa työn tekeminen on irrotettu työskentelymaan kielen ja kulttuurin hallinnasta (Forsander & Raunio 2005: 26, 47–48). Kuitenkin Suomen kaikista maahanmuuttajista merkittävä osa on kotoisin muun kuin englanninkielisistä maista (SVT 2019). Englannin asema työkielenä onkin sikäli erikoinen, että sitä käytetään ennen kaikkea lingua francana, yleiskielenä, jota suuri osa ihmisistä osaa puhua jollain tasolla, muttei välttämättä taitavasti (ks. esim. Räisänen 2014: 164–166). Tämä heijastaa sitä, että Suomessa englanti on ennen kaikkea globalisaatiokehitystä edustava kieli.

Toinen keskeinen työkieli Suomessa on venäjä, joka on tutkielmani kannalta keskeisempi kuin englanti. Tilastokeskuksen vuosikatsauksen (SVT 2019) mukaan entisen Neuvostoliiton ja Venäjän alueelta tulleet muodostavat suurimman maahanmuuttajaryhmän Suomessa ja äidinkielenään sitä kertoo puhuvansa lähes 82 000 henkilöä (Tilastokeskus 2019), minkä lisäksi jo vuonna 2014 venäjää on käytetty 29 %:ssa EK:n jäsenyrityksistä (EK 2014: 8). Venäjänkieliset muodostavat näin merkittävän osuuden Suomen maahanmuuttajataustaisesta työvoimasta. Venäjältä ja entisen Neuvostoliiton alueelta tulee Suomeen erityisesti paljon korkeakoulutettuja (Forsander & Rautio 2005: 35–37), ja heidät on huomioitu myös tutkimuskentällä omana ryhmänään (esim. Silfver 2010; Lahti 2013). Tutkimuksissa on havaittu, että suomalaiseen työelämään kiinnittyminen ei ole heille aina aivan ongelmaton: Silfverin tutkimuksessa selvisi, että he kohtaavat muun muassa rakenteiden tuottamia haasteita työurallaan etenemisessä, mikä osaltaan heijastuu epävarmuutena halukkuudessa jäädä Suomeen (2010: 141–144). Lisäksi suomalaisilla on erityisesti venäläisyyteen liittyviä negatiivisia mielikuvia, jotka saattavat tulla näkyväksi myös työelämäkontekstissa (Lahti 2013: 25–26, 33–35).

Korkeakoulutettujen urakehityksen suomalaisilla työmarkkinoilla on havaittu olevan yleisellä tasolla haastavampaa ulkomaalaistaustaisille kuin suomalaistaustaisille (esim. Forsander & Rautio 2005: 44–47). Kotoutumisen kokonaiskatsauksesta 2019 selviää, että ulkomaalaistausten työllisyysaste on noin 10–15 prosenttiyksikköä matalampi kuin koko väestön keskimäärin (mts. 10–13). Lisäksi ulkomaalaistaustaiset sijoittuvat usein koulutustaan vastaamattomiin töihin ja he ovat muuta väestöä useammin osattai määräaikaissa työsuhhteissa. Työllisyystilanne ei selity koulutusasteella, sillä Suomessa asuvat ulkomaalaistaustaiset ovat koulutetumpia kuin yleensä kuvitellaan, ja esimerkiksi tutkintoja tarkastelemalla ulkomaalaistaustaiset naiset ovat jopa paremmin koulutettuja kuin suomalaistaustaiset miehet (mts. 14–15). Tilanteeseen vaikuttavia tekijöitä on varmasti monia, kuten ulkomailla hankitun koulutuksen heikko soveltuvuus suomalaisille työmarkkinoille (mts. 14). Monissa tutkimuksissa keskeiseksi tekijäksi työmarkkina-asemalle nousee kuitenkin suomen kielen taito (ks. esim. Tarnanen & Pöyhönen 2011: 139–140). Suomen kielen osaamattomuus rajoittaa sosiaalista kanssakäymistä suomalaisessa yhteiskunnassa, mikä osaltaan voi heikentää mahdollisuuksia löytää itselle sopivaa työtä. Työelämässä epämuodollisten suomenkielisten informaatiovirtojen ulkopuolelle jääminen vaikeuttaa puolestaan uralla etenemistä (Forsander & Rautio 2005: 47–48).

Suomen kieltä voikin edelleen pitää keskeisimpänä kielenä suomalaisessa työelämässä, sillä vaikka kielitaidon monipuolisen osaamisen merkitys onkin kasvanut, harvalla

alalla pärjää ilman suomen kielen taitoa. Vaikka työyhteisön kieli olisikin virallisesti esimerkiksi englantia, on varsin tyypillistä, että merkittävä osa työyhteisön viestinnästä käydään suomeksi (Kotilainen & Lehtimaja 2019: 221–222; Jäppinen 2010: 8). Suomen kielen taito on edelleen merkittävä tekijä maahanmuuttajien työllistymisessä ja palkkatasossa Suomessa, ja suomen kielen osaamattomuus voi hankaloittaa työnsaantia (ks. esim. Tarnanen & Pöyhönen 2011: 139–140; Jäppinen 2010: 4–5). Suomeen pidempiaikaisesti muuttavilla onkin monta hyvää syytä opiskella suomea: suomen kielen taito takaa parhaimmat mahdollisuudet työllistyä Suomessa pitkällä aikavälillä, minkä lisäksi suomen kielen osaaminen tukee kotoutumista sekä yhteiskunnallista osallistumista ja osallisuutta (Latomaa, Pöyhönen, Suni & Tarnanen 2013; Tarnanen, Rynkänen & Pöyhönen 2015: 57–60).

Tähän asti olen tarkastellut suomalaisen työelämän kannalta keskeisiä kieliä toisistaan erillisinä. Todellisuudessa muun muassa edellä mainitut kielet ja niihin linkittyvät kielitaitokysymykset kietoutuvat toisiinsa monissa työyhteisöissä, eikä yksikielinen tarkastelukulma kielitaitoon ole tarkoituksenmukaista tällaisten työyhteisöjen kannalta. Tällöin voidaan puhua monikielisestä työyhteisöstä (ks. esim. Tange & Lauring 2009: 221). Useilla työpaikoilla monikielisyys on huomaamattakin arkipäivää: Työpaikalla voi olla yksi nimetty virallinen kieli, mutta sen ohella saatetaan käyttää monissa tilanteissa esimerkiksi ympäröivän yhteiskunnan valtakieltä. Vastaavasti jos työyhteisön virallinen kieli on yhteiskunnan valtakieli, saatetaan arkiseen kommunikaatioon käyttää silti muita työntekijöiden osaamia kieliä. (ks. Tange & Lauring 2009; Kotilainen & Lehtimaja 2019.)

Millaista kielitaitoa monikielisessä työyhteisössä sitten edellytetään tai tarvitaan? Se riippuu paljon alasta ja yksittäisen työyhteisön toimintakentästä. Monia aloja vaivaa esimerkiksi työvoimapula, mistä syystä kielitaitovaatimuksia ei ole välttämättä tarkoituksenmukaista pitää erityisen korkeina (ks. työelämän kielitaitovaatimuksista tarkemmin esim. Tarnanen & Pöyhönen 2011). Monissakaan työyhteisöissä ei ole myöskään välttämätöntä saati edes mahdollista, että kaikki osaisivat kaikkia työyhteisöissä puhuttuja kieliä yhtä hyvin, ja siksi työntekijöiden kielitaito eri kielissä voi vaihdella alkeista erittäin sujuvaan (Kotilainen & Lehtimaja 2019: 222).

Jäppinen luettelee monikielistä työyhteisöä tarkastelevassa tutkimuksessaan (2011: 193–194) useita dimensioita, joista käsin voi tarkastella monikielisen työyhteisön kielellistä todellisuutta ja kielitaitovaatimuksia: Mahdollisuuksiin käyttää eri kieliä vaikuttavat yhtäältä toimintaympäristö vaihtelevine kielenkäyttötilanteineen, mutta myös kielenkäyttäjien omat tavoitteet ja valinnat. Monikielisessä ympäristössä kielten roolit ja

käyttötavat saattavat myös poiketa toisistaan, eikä kaikissa käytettävissä kielissä siksi tarvita lähtökohtaisesti samanlaisia taitoja – kielitaito kun ei yksilötasollakaan ole useimmiten samanlaista kaikissa yksilön osaamisissa kielissä vaan vaihtelee kielenkäyttötilanteen mukaan. Kielitaidon painoarvo ammattitaidon osana riippuu myös siitä, kuinka vaativia työtehtävät ovat ja millaisiin työtehtäviin kielitaitoa tarvitaan. Lopuksi Jäppinen mainitsee sen, että työelämän kannalta kielenkäytön toimivuus ja rohkeus ovat keskeisempiä kielitaidon osoittimia kuin virheettömyys, ja siksi kielitaitoa tarkastellaan työelämän kannalta usein funktionaalisesti esimerkiksi taitona ottaa osaa keskusteluun, ilmaista asioita ymmärrettävästi ja vakuuttavasti sekä rakentaa luottamusta.

Kaikki edellä luetellut Jäppisen (2011: 193–194) esittämät näkökulmat monikielisen työyhteisön kielitaitovaatimuksista osoittavat, kuinka monipuolinen ja -tilanteinen kielenkäyttöympäristö monikielinen työyhteisö voi olla ja kuinka monet tekijät vaikuttavat monikielisen työyhteisön kieliympäristön muotoutumiseen. Monia monikielisiä työyhteisöjä kuvaakin *dynaamisen kieliympäristön* käsite (*dynamic language scenario*, Hazel & Mortensen 2013: 4). Tällaisessa kieliympäristössä kieli voi periaatteessa vaihtua milloin vain vuorovaikutustilanteen jonkin osatekijän vaikutuksesta, jolloin työyhteisön jäsenten on osattava suhteuttaa puhettaan omiin ja toisten kykyyn toimia eri kielillä (Kotilainen & Lehtimaja 2019: 222). Dynaamisen kieliympäristön kautta kielitaitoa voidaankin tarkastella monikielisuuden perspektiivistä: tällöin kielitaito ei ole vain kykyä käyttää eri kieliä, vaan myös kykyä luovia eri kielten välillä tilanteen ja sen osanottajien kielellinen repertoaari huomioiden.

Työyhteisön monikielisyys pakottaa työyhteisön jäsenet kielikysymysten äärelle: Mitä kieltä milloinkin puhutaan kenenkin kanssa? Miten kielet edustuvat sillä lailla tasapuolisesti työyhteisössä, ettei kukaan jää lähtökohtaisesti informaatiovirtojen ulkopuolelle? Monikielisessä työyhteisössä eri kielitaitotason omaavat työyhteisön jäsenet voivat toisiaan tukien ja kieliä vaihdellen edesauttaa sekä omaa että muiden osallisuutta työyhteisön toiminnassa ja samalla kehittää itseään kielenkäyttäjinä. Tämä vaatii kuitenkin avointa kielikeskustelua ja joustavaa kielipolitiikkaa. (Kotilainen & Lehtimaja 2019: 222, 233–234.) Lisäksi monikielisissä työyhteisöissä tulisi huomioida globaalin ja lokaalin kielen merkitys yksittäisille työyhteisön jäsenille: toisaalta globaalia kieltä tarvitaan monikansalliseen viestintään, mutta lokaalia kieltä tarvitaan viestintään ympäröivässä yhteiskunnassa sen jäsenten kanssa. Suomessa on tuettava suomen kielen taitoa ja sen oppimista työelämässä, sillä suomen kielen taito on Suomessa toimivissa työyhteisöissä

eduksi sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja juuri työskentely suomalaisten kanssa voi tarjota suomea toisena kielenä puhuville foorumin, jolla suomea voi käyttää ja oppia (Jäppinen 2011: 207). Seuraavaksi tarkastelen tilanteista kielenoppimisnäkemystä ja tutkimustietoa suomen kielen oppimisesta asiantuntijatyössä.

2.2 Kielenoppiminen asiantuntijatyössä

Toisen kielen oppimisen tutkimuksen (second language acquisition, SLA) painopiste on ollut aiemmin voimakkaan kognitivistinen (Atkinson 2011: 1–15). Kognitivistisessa tutkimuksessa kieli näyttäytyy ennen kaikkea systeemisenä koodina ja sen oppimisen katsotaan tapahtuvan ensisijaisesti yksilön mielessä, mistä syystä kielen oppiminen näyttäytyy kognitivistisesti tarkasteltuna ennen kaikkea kielen aineksen yksilöllisenä omaksumisena (Atkinson 2011: 1–15; Dufva & Aro 2012: 10–11). Kognitivistinen oppimisnäkemys on heijastunut kielenopetukseen muun muassa kielioppikeskeisyytenä, jolloin kieliopin nähdään olevan se tieto, joka kielenoppijan tulee omaksua (Dufva & Aro 2012: 10–13).

Vaihtoehtoisia näkökantoja kieleen ja sen oppimiseen on kuitenkin ollut jo pitkään, ja viime vuosikymmeninä vuorovaikutuskeskeisemmät tutkimussuuntaukset ovat päässeet marginaalista laajempaan tietoisuuteen toisen kielen oppimisen tutkimuksessa. Kieli- ja oppimiskäsitysten laventuessa sekä kielentutkimuksen kentän laajentuessa näkemys toisen kielen oppimisesta on muuttunut yksilöorientoineesta yhteisöorientoituneeseen suuntaan. Muutos on tapahtunut myös siinä, että kieli ja sitä myötä myös kielitaito ja sen oppiminen hahmottuvat tutkimuksessa entistä monipuolisempana ja tilannesidonnaisempana ilmiönä kuin aiemmin. (Esim. Atkinson 2011; Ortega 2009; Dufva 2013.) Kielen oppiminen mielletään nykyisin dialogiseksi ja dynaamiseksi prosessiksi, jossa tulee huomioida kielen tilanteinen vaihtelu ja monimuotoisuus (Dufva 2013; Dufva & Aro 2012). Lisäksi toisen kielen oppimisen tutkimuksen nykysuuntauksissa huomio suunnataan kielen ja yksilön sijasta kieliyhteisöihin ja kielenkäyttötilanteisiin. Yhteisön merkityksen kielenoppimisessa katsotaan olevan keskeinen, sillä yhteisö toimii sekä kielen käytön mallina että sen mahdollistajana. Kielenoppimisen katsotaan olevan tilanteista toimintaa, jonka perustana on vuorovaikutus kieliyhteisön jäsenten kanssa. (Ortega 2011: 167–169.)

Näkemyks sosiaalisen ympäristön keskeisyydestä kielen oppimisessa edustuu monissa teoreettisissa viitekehyksissä, kuten esimerkiksi sosiokulttuurinen oppimisen teoriassa (Lantolf 2011), ekologisessa näkökulmassa kielen oppimiseen (Van Lier 2000) ja tilannesidonnaisen oppimisen teoriassa (Lave & Wenger 1991). Erityisesti sosiokulttuurisessa oppimisen teoriassa korostetaan kielen oppimisen prosessia sosiaalistumisena kielellisiin resursseihin, mikä tapahtuu edistyneempien yhteisön jäsenien tuella. Ekologisessa näkökulmassa kielenoppimista tarkastellaan kokonaisvaltaisesti oppimisympäristön ja oppijan välisenä prosessina, jossa oppimiselle merkityksellisiä resursseja voivat yhtäältä tarjota fyysiset esineet ja tilat, muut ihmiset sekä ympäristön tarjoamat vuorovaikutusmahdollisuudet. Tilannesidonnaisen oppimisen teoriassa oppimisen ajatellaan tapahtuvan erilaisissa tilanteissa muun muassa arkiseen vuorovaikutukseen osallistumalla, jolloin merkityksellisiä ovat kunkin yksittäisen tilanteen tarjoamat oppimismahdollisuudet ja tilanteiden mahdollinen toisteisuus. Kielen opetuksen kannalta edelläkin mainittujen teorioiden valossa merkitykselliseksi nousee funktionaalisuus toisen kielen opetuksen lähtökohtana (Aalto, Mustonen & Tukia 2009). Funktionaalisen kielenopetuksen tavoitteena on pääsy kieliyhteisön resursseihin: kieltä opiskellaan, jotta sitä voi käyttää, ja siksi kieltä opitaan käyttämällä sitä.

Kun edellä mainitut teoriat summaa yhteen, on ilmiselvää, ettei kielenoppimista tapahdu yksinomaan vain muodollisessa kielenopetuksessa. Pelkkä formaali kielenopetus ei täysin tavoita jokapäiväisen elämän kommunikointitarpeita eikä se siksi riitä yksin valmistamaan kielenopiskelijoita kohtaamaan kieltä koulun ulkopuolella. Siksi oppilaalla on oltava mahdollisuus harjoitella kieltä useissa ympäristöissä. (Kurahila, Kotilainen & Kalliokoski 2019: 16; Dufva 2013: 68–70.) Kielen oppimisen vuorovaikutteisuutta ja tilanteisuutta painottavat viitekehykset alkavatkin näkyä vahvasti myös opetuksessa: opettajat järjestävät kieliseikkailuja eli oppitunteja esimerkiksi kaupunkiympäristössä, kielikahvilat ovat suosittuja ja uusia vuorovaikutteisia opetusmuotoja kehitellään jatkuvasti (ks. esim. Suomen kielen tilanteinen oppiminen -hanke).

Nykytutkimuksessa mielenkiinnon kohteeksi onkin noussut se, miten kieltä opitaan luokkahuoneen ulkopuolella arkisissa ympäristöissä (ks. esim. Kotilainen, Kurahila & Kalliokoski 2019). Keskeisenä mielenkiinnon kohteena on ollut kielen oppiminen työelämässä, mikä liittyy viime vuosien lisääntyneeseen maahanmuuttoon ja sitä myötä suomi toisena kielenä -opetuksen lisääntyneeseen tarpeeseen (Kurahila, Kotilainen & Kalliokoski 2019: 7–9). Oman tutkimukseni kannalta keskeinen kysymys on, miten kieltä voi oppia työelämässä ja tarkemmin asiantuntijatyössä. Seuraavaksi tarkastelen aiemmassa

tutkimuksessa tehtyjä huomioita suomen kielen oppimisesta ja käyttämisestä asiantuntijatyössä.

Ensiksi todettakoon, että kieltä voi oppia asiantuntijatyössä ja työympäristöä voi hyödyntää oppimiseen monin tavoin. Kandidaatintutkielmassani ilmeni lukuisia erilaisia tilanteita, joissa suomea opiskeleva jatko-opiskelija käytti työaikaansa suomen opiskeluun: näitä olivat muun muassa erilaiset suomenkieliset viestit ja monikieliset sähköpostit sekä työyhteisön väliset keskustelut (Rautonen 2017; ks. myös Komppa, Lehtimaja & Rautonen 2017). Työpaikan hyödyntämistä kielen oppimiseksi on tutkinut myös Minna Suni (2010), jonka tutkimuksessa korostuu juuri työpaikan vuorovaikutustilanteiden merkitys ammatillisen kielitaidon kehittymiselle. Sunin mukaan suomen oppimisessa sosiaalisella vuorovaikutuksella on tärkeä rooli: ympärillä olevilta ihmisiltä voi saada eri kielenkäyttötilanteissa apua, tukea ja konkreettisia ilmauksia (mts. 55). Suomea voi siis oppia nimenomaan käyttämällä sitä työelämän viestintätilanteissa yhteisön toimintaan osallistumalla.

Työyhteisön tuki nousee keskeiseksi asiaksi useassa tutkimuksessa, jossa tutkitaan työpaikan hyödyntämistä kielenoppimiseen. Työyhteisön ilmapiiri ja vuorovaikutus vaikuttavat olennaisesti työyhteisön jäsenten kommunikaatiohalukkuuteen ja sitä myötä se vaikuttaa myös suomen oppimisen mahdollisuuksiin (Komppa 2015: 174–176). Työskentely suomalaisten kanssa voi parhaimmillaan tarjota suomea toisena kielenä puhuville foorumin, jolla suomea voi käyttää ja oppia (Jäppinen 2011: 207), mikä on merkityksellistä kokonaisvaltaiselle integroitumiselle (Latomaa, Pöyhönen, Suni & Tarnanen 2013). Ottamalla huomioon toisen kielen puhujien viestinnälliset tarpeet suomea äidinkielenä puhuvat kollegat ja esimiehet voivat tukea heidän mahdollisuuksiensa kehittyä kielitaidossaan kohti työyhteisön täyttä jäsenyyttä (Jäppinen 2011: 207).

Myös riittävä kielitaito ja erityisesti ammattikielen osaaminen ovat keskeisiä toipiekejä puhuttaessa suomen kielen oppimisesta työssä. Asiantuntijatyössä työtehtävät edellyttävät usein hyvää tai jopa erinomaista kielitaitoa (esim. Jäppinen 2010). Riittävän suomen kielen taidon määrittely ei kuitenkaan ole ihan yksinkertaista, sillä kielitaitovaatimukset ovat alakohtaisia ja työtehtävistä riippuvia, ja ammattikielikin on pohjimmiltaan tilanteista – riittävää taitotasoa ei voi määritellä alaa, työtehtävää ja sen vuorovaikutuskäytänteitä tuntematta (Jäppinen 2010: 13–14). Ammattikieli typistetään myös herkästi vain sanastoksi (Komppa 2015: 178), vaikka sitä voisi tarkastella myös fraseologian, rekisteripiirteiden tai tilanteisen variaation näkökulmista (mts. 181). Suomen kielen ope-

tuksen kehittäminen yksin ei ratkaise korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymisongelmia. Tarvittavan tasoinen ja erikoistunut, opettajajohtoinen kielikoulutus on yleensä kallista, koska opettajalta edellytetään paitsi kielen opettamisen myös kyseisen alan hyvää hallintaa. Yleisen kielenopetuksen substanssi taas ei välttämättä auta opiskelijaa selviytymään autenttisisissa työelämän vuorovaikutustilanteissa. (mts. 181-182.)

Suomen kielen taidon kehittäminen nähdään usein olevan työntekijän itsensä vastuulla (Komppa 2015: 172–174). Vastuu työssä riittävän suomen kielen taidon saavuttamisessa ei kuitenkaan ole pelkästään kielenoppijalla, vaan myös koulutuksen järjestäjillä ja työnantajilla, joilla on mahdollisuus ja velvollisuus vaikuttaa jo kouluttautumisvaiheessa työelämävalmiuksien kehittämiseen (Jäppinen 2010: 14). Suomen kielen oppimisen mahdollisuudet eivät määrityäkään pelkästään yksilön elinympäristön ja vuorovaikutussuhteiden kautta, vaan myös yhteiskunnalliset rakenteet, opintopolut ja työelämän käytännöt vaikuttavat siihen, millaiset mahdollisuudet ja resurssit suomen kielen opiskelulle tarjoutuu. Jos suomen kielen opintoja ei tarjota riittävästi, ei ole mikään ihme, ettei asiantuntijatyössä vaadittavaa kielitaitoa saavuteta (ks. esim. Komppa 2015: 169).

Kielenoppiminen työssä on ollut suuren mielenkiinnon kohteena yhteiskunnallisessa keskustelussa, mutta keskustelua on käyty varsin ylimalkaisella tasolla. Tutkimustietoon perustuvat sovellukset kielenoppimisesta ja -opettamisesta kielellisesti monipuolisissa ja autenttisisissa ympäristöissä auttavat vastaamaan siihen oppimistarpeen lisääntymiseen, jonka ihmisten lisääntynyt liikkuvuus ja teknologian lyhentämät välimatkat ovat synnyttäneet. (Kurhila, Kotilainen & Kalliokoski 2019.) Tällaiset sovellukset voivat palvella kielenopetusta laajasti sekä koulutuskentällä että työelämässä. Ne tarjoavat myös opiskelijoille itselleen keinoja edistää omaa toimijuuttaan ja mahdollisuuksia toimia vuorovaikutuksessa suomea äidinkielenään puhuvien kanssa arkisessa ympäristössä.

2.3 Kattegoria-analyysi

Kattegoria-analyysi on aineistolähtöinen laadullisen analyysin menetelmä, joka pohjautuu Harvey Sacksin ajatteluun sosiaalisista kattegorioista (Harvey 1992; Schegloff 2007). Harvey Sacks tunnetaan myös keskustelunanalyysin pioneerina, ja molemmat metodit ovatkin taustaolettamuksiltaan ja keinoiltaan varsin läheisiä. Olennaisin ero metodien välillä on se, että kattegoria-analyysiin sopivat monipuolisemmin myös erilaiset tekstiaineistot, kun keskustelunanalyysi keskittyy tarkasti litteroituihin vuorovaikutusaineistoihin. Kattegoria-analyysista on käytössä suomeksi myös nimitykset *jäsenkattegoria-analyysi*

(esim. Nikander 2010) ja *jäsenyysskategoria-analyysi* (esim. Raevaara 2015: 224–226). Käytän itse tässä työssä nimitystä *kategoria-analyysi* sen ytimekkyyden takia (esim. Jokinen, Juhila & Suoninen 2012).

Kategoria-analyysi keskittyy arkielämän vuorovaikutustoimintaan ja siihen, miten erilaiset kategoriat ja niihin kytkeytyvät säännöt realisoituvat vuorovaikutuksessa (Jokinen ym. 2012: 18–30). Kategorioita tutkittaessa kiinnostuksen kohteena on siis se, “miten ihmiset kulttuurisia kategorioita käyttäen samalla jäsentävät, ylläpitävät ja kyseenalaistavat kulttuurista järjestystä” (Nikander 2010: 247). Sääntöjen ja kategorioiden ei ajatella suoranaisesti ohjaavan ja määrittävän ihmisten käytöstä, vaan ihmiset hyödyntävät molempia vuorovaikutuksessaan oikeuttaen tai kyseenalaistaen niiden olemassaolon. Arkielämän kategoriat ja kategorisaatioprosessit ovat siten tutkimuksen lähtökohta eivätkä kyseenalaistamattomia resursseja.

Kategoria-analyysissa kategorioilla tarkoitetaan erilaisia termejä tai kuvauksia ihmisistä, kuten esimerkiksi ikään tai sukupuoleen liittyvät määreet, jotka ovat kulttuurillisesti jaettua yleistietoa (Jokinen ym. 2012: 18–30; Schegloff 2007: 463–464, 469–470). Kategorioihin voidaan viitata eksplisiittisesti käyttämällä jotakin ryhmänimitystä, mutta kategoriat voivat olla vuorovaikutuksessa läsnä myös erilaisina vihjauksina ilman sanallista kategorian nimeämistä (Jokinen ym. 2012: 63–66). Tällaisia vihjauksia ovat esimerkiksi kategoriasidonnaiset toiminnot: esimerkiksi eri ikäisiin ihmisiin yhdistetään erilaisia mielikuvia heille tyypillisestä arjesta ja harrastuksista. Yhteen ja samaan kategoriaan voidaankin viitata sekä tietyllä kategoriatermillä että myös tietynlaisen, kategorian jäsenille tyypilliseksi mielletyn toiminnan kuvauksella. (Ks. myös Nikander 2010: 244–245; Sacks 1992; Schegloff 2007.)

Kategoriat muodostavat myös kategoriakokoelmia, kuten eri sukupuolet, uskontokunnat ja ikäryhmät. Kokoelmat voivat edelleen muodostaa kategoriatiimejä kuten urheilujoukkue tai perhe, tai suppeampia kategoriapareja, kuten uhri-syyllinen, lääkäri-potilas jne. Erityisesti kokoelmiin kuuluvat ja toisiinsa liittyvät kategoriat asettuvat suhteessa toisiinsa hierarkkisesti, mikä vaikuttaa myös odotuksiin kategoriasidonnaisista toiminnoista: esimiehellä on enemmän valtaa ja vastuuta kuin vaikkapa työntekijällä jne. (Jokinen ym. 2012: 24–30; Schegloff 2007: 467–471.) Eri kategoriat voivat myös linkittyä hyvin kiinteästi toisiinsa yhteisen rajapinnan takia, kuten esimerkiksi *kielenoppija* ja *maahanmuuttaja* -kategoriat (Lilja & Vaarala 2015: 57, 65–67).

Kategorisoinnissa olennainen aspekti on se, kuka kategorisoi ja ketä. Perusjakona voidaan pitää *me/he*-asetelmaa, joka synnyttää aina toiseutta (Jokinen ym. 2012: 178).

Toiseuden tuottaminen onkin kategorisoinnin olennainen elementti ja vääjäämätön seuraus, sillä ihmisiä luonnehdittaessa sitä on mahdotonta välttää. Lisäksi erityisesti toisiin kohdistuvat kategorisaatiot ovat herkästi stereotyyppisiä ja leimaavia, ja siksi niiden tuottaminen koetaan tuomittavaksi. Ihmiset tyypillisesti kuvailevat itseään tai omaa ryhmäänsä heterogeenisinä ja moniulotteisina, kun taas toiseus kuvaillaan tyypillisesti homogeenisesti, mikä näkyy kaikilla kielen tasoilla (Pälli 2003: 41, 134–5, 211–213, 223–4).

Toiseuden tuottamisen kielellisiä keinoja ovat esimerkiksi erilaiset etniseen tai muuhun taustaan perustuvat kategoriat ja niiden sitominen persoonapronomineihin, kuten *me*, *he*, *ne* ja *te* (Pälli 2003: 119–135). Myös passiivia ja nollapersoonaa voidaan käyttää toiseuden tuottamiseen, jos kategorian rajat ovat epäselvät. Toiseutta tuottavilla kategorioilla voidaan rakentaa poikkeavuutta eri ryhmien välillä: *me* olemme *tällaisia*, *he* ovat *tuollaisia* (Jokinen ym. 2012: 198–202). Tällaisen suhteellistavan vertailun tarkoituksena on rakentaa itselle moraalista identiteettiä, minkä lisäksi ryhmien välisiä eroja ja rajoja rakentamalla voidaan oikeuttaa ryhmien segregatio.

Koska kategoriat ovat yleistyksiä, ne harvoin kuvaavat täsmällisesti yksittäisiä ihmisiä, vaikka he identifioituisivatkin kyseiseen kategoriaan. Kategorijäsenyys voi siten tuottaa selontekovelvollisuuden tilanteessa, jossa yksilö poikkeaa jostain kategoriaan mielletystä kriteeristä erityisesti moraalisella tasolla. Tämä voi ilmetä joko ulkoa tulevana kyseenalaistamisena tai ihmisen sisäisenä tarpeena selittää ja täsmentää omaa suhdettaan kategoriaan. Vastaavasti poikkeavan kategorian jäsenyyttä saatetaan vastustaa määrittämällä itsensä tavalliseksi tai irrottautumalla ennakkoon negatiivisista jäsenyyksistä ja määreistä (*en ole sellainen, vaikka olen tällainen*). Asemoituminen poikkeavaan kategoriaan voidaan purkaa myös puolustavilla ja oikeuttavilla selonteoilla, jolloin moraalinen näkökulma pyritään neutralisoimaan jollain hyväksyttävällä selityksellä tai kilpailevan kategorian jäsenyydellä. (Jokinen ym. 2012: 206–223.)

Kategorisoinnissa on siis aina mukana myös kulttuurinen ja moraalinen taso. Kategorisoinnin merkitys nouseekin aina kustakin vuorovaikutustilanteesta, sillä toisaalta kategorioiden käytössä on aina valinnanvaraa ja eri kontekstissa eri kategoriat saavat erilaisia merkityksiä. Kategorisointia tulee siksi tutkia tekoina: miksi jossain kontekstissa käytetään tiettyä kategorisoivaa ilmausta ja mitä siitä seuraa. Vaikka kategorioita voidaan käyttää myös neutraaleina attribuutteina, niiden esiin tuominen ja käyttäminen kulloisesakin kontekstissa voi olla potentiaalisesti jonkinlainen arvovalinta (Schegloff 2007: 477–481).

Kategorisoinnissa on kyse luokittelusta, joka on ihmisille ja yhteisöille keskeinen tapa jäsentää ja kuvailla maailmaa (Jokinen ym. 2012: 18–20). Kategorisointi on jatkuva, dynaaminen ja kaksisuuntainen prosessi, jossa kategoria ohjaa tarkastelemaan maailmaa tietyllä tavalla. Toisaalta käytännön kokemuksien myötä kategoriat mukautuvat ympäröivään maailmaan. Laajemmat, yhteisön yhteiset kategoriat muuttuvat hitaasti, mutta vuorovaikutuksessa kategoriat tulevat jatkuvasti arvioiduiksi ja myös kyseenalaistetuiksi. Ne ovat ikään kuin ihmisistä tehtyjä hypoteeseja, jotka voivat yhtä lailla pitää paikkansa kuin olla väärässäkin. Kategoria-analyysi tarjoaakin välineen sekä mikro- että makrotason tarkasteluun, sillä sen avulla voi tarkastella samanaikaisesti sekä yhteiskunnallisesti jaettua tietoa että yksilön havainnointia ympäröivästä maailmasta (Nikander 2010: 262–264).

Kategoria-analyysia on hyödynnetty erityisesti yhteiskunta- ja kasvatustieteiden tutkimuksessa sekä kulttuurintutkimuksessa, sillä metodina se tarjoaa hyvän lähestymistavan niin yksilö- kuin yhteisötason sosiaalisen jäsentymisen tutkimiselle. Puhtaasti kategoria-analyyttistä suomen kielen tutkimusta ei ole vielä tehty paljoa, mutta metodina sillä on paljon yhteistä rajapintaa niin keskusteluanalyysin kuin diskurssianalyysin kanssa. Sitä käytetään myös samankaltaisten asioiden tarkasteluun kuin sosiaalisten indeksien, asemointien ja positioiden tutkimista, eikä näitä eri tutkimusperspektiivejä voi tiukasti erottaa toisistaan. Kategoria-analyysia ovat suomalaisista vuorovaikutuspuheen tutkijoista ja kielen tutkijoista käyttäneet muun muassa Niina Lilja (2018, 2012; myös Lilja & Vaarala 2015) ja Liisa Raevara (2012). Kaikissa edellä mainituissa tutkimuksissa pureudutaan erilaisten kieli- ja kulttuurisidonnaisten kategorioiden käyttöön, ja hyödynnän niitä omassa analyysissäni referenssinä. Käsittelen kaikkia edellä mainittuja ja muutamaa muuta tutkimusta seuraavassa alaluvussa, jossa esittelen aiempaa suomenkielistä kategoria-analyyttistä ja erilaisiin kategorioihin liittyvää tutkimusta.

2.4 Aiempaa tutkimusta kategorioista

Kategoriat ovat keskeinen tapa hahmottaa ja selittää maailmaa niin yksilö- kuin yhteisötasolla (Nikander 2010: 262–264). Ne sisältävät kulttuurisesti jaettua tietoa ja toisaalta yksilökohtaisia käsityksiä ja kokemuksia ympäröivästä maailmasta (Jokinen ym. 2012: 18–30). Kategorioiden avulla jäsennetään ja kuvaillaan kulttuurisesti merkittävää sosiaalista tietoa mistä vain inhimilliseksi piirteeksi mielletystä asiasta, joita voivat olla ikä sukupuoli, koulutus, mutta myös kieli- ja kulttuuritausta, joita tarkastelen tutkielmassani. Kategoria-analyysia ja sen soveltamista tutkimukselliseen käyttöön käsittelen tarkemmin

luvussa 2.3. Tässä luvussa tarkastelen tutkielmani kannalta keskeistä kielitaitoon ja monikielisyyteen liittyvien kategorioiden aiempaa tutkimusta. Tutkielmassani tällaisiksi kategorioiksi määrittyvät kieli- ja kulttuuritaustaan, kielenoppijuuteen ja maahanmuutto-taustaan viittaavat ilmaisut (ks. luku 4). Tutkimuskatsaukseni painottuu ensisijaisesti kategoria-analyyttiseen tutkimukseen, mutta tarkastelen myös muutamaa muilla otteilla tehtyä tutkimusta, joissa edustuvat tutkimukseni kannalta olennaiset kategorisoivat termit.

Ensiksi esittelen kieli- ja kulttuuritaustaan liittyvien kategorioiden tutkimusta. Kieli- ja kulttuuritaustaan viittaavia kategorisia termejä ovat kategoria-analyysin keinoin tutkineet muun muassa Niina Lilja (2012) ja Liisa Raevaara (2012). Lisäksi ne edustuvat tutkielmani kannalta mielenkiintoisella tavalla myös Pekka Pällin (2003) väitöskirjassa sekä Malgorzata Lahden tutkimusartikkelissa (2013).

Lilja (2012) tarkastelee tutkimuksessaan saamelaisuuden erilaisia kategorioita saamelaistaustaisten haastattelupuheessa. Keskeinen Liljan tekemä havainto on, että kieli mielletään olennaiseksi saamelaisuutta määrittäväksi tekijäksi siten, että saamea puhujat määrittyvät oikeiksi saamelaisiksi, kun kieltä osaamattomien saamelaisten saamelaisuus kyseenalaistetaan herkemmin (2012: 145–146). Tätä havaintoa vahvisti se, että erityisesti äidinkieleltään suomenkieliset perustelivat omaa saamelaisuuttaan erilaisten monimuotoisuutta esiintuvien kategorioiden kautta, kun taas äidinkieleltään saamenkieliset eivät juuri problematisoineet omaa positiotaan saamelaisina. Lilja arvelee tutkimustuloksensa liittyvän siihen, että hänen aineistonsa on kerätty perinteisillä saamelaisalueilla, ja aineisto heijastelee siellä asuvien henkilöiden sosiaalista ja kulttuurista todellisuutta: jos aineisto olisi kerätty jostain muualta, olisi saamelaisuutta saatettu määritellä erilaisin kriteerein (mp.).

Liisa Raevaara (2012) on tutkinut helsinkiläisnuorten vuorovaikutusta ja siinä ilmeneviä tilanteita, jossa oma tai keskustelukumppanin kuuluminen johonkin ryhmään osoitetaan merkitykselliseksi. Raevaaran tarkastelun kohteena olivat yhtäältä suoraan johonkin kategoriaan viittaavat ilmaukset, kuten etniseen taustaan viittaavat *lAinen*-johdos-tyyppiset sanat *venäläinen*, *ukrainalainen* ja *virolainen*, mutta myös muut kielen keinot, kuten erilaiset murteelliset ilmaisut. Etnisyyteen viittaavilla kategoriatermeillä osoitettiin esimerkiksi kuulumista johonkin etniseen ryhmään ja asetuttiin tai asetettiin toisia auktoriteettiasemaan suhteessa ryhmään kytkeytyvään tietoon (mts. 228–232). Lisäksi niitä käytettiin eksplisiittisen evaluoinnin keinona esimerkiksi riita- ja kiusoittelutilanteissa (mts. 232–244, 259–260). Riitatilanteissa etninen kategorisointi saattoi toimia negatiivisena arviona sekä kategorisaation kohteesta että koko kategoriaan viittaavasta ryhmästä.

Kiusoitteutilanteissa etnisen kategorisoinnin merkityksellisyys ja paikkansapitävyys kyseenalaistettiin ja tällä tavoin karnevalisoitiin kategorisoinnin vakiintuneita käytänteitä.

Malgorzata Lahti (2013) on tarkastellut artikkelissaan korkeasti kouluttautuneiden venäläisnaisten kulttuuri-identiteettiä työelämän vuorovaikutustilanteissa. Tarkastelu keskittyy nimenomaan siihen, millaisia määreitä venäläisyys saa naisten haastattelukertomuksissa työelämäkokemuksistaan. Keskeinen tutkimushavainto on se, että kukin koki venäläisyytensä omalla tavallaan enemmän tai vähemmän merkitykselliseksi työyhteisössään, sillä kulttuuriset identiteetit ovat dynaamisia ja rakentuvat vuorovaikutuksessa (mts. 37). Tutkimuksessa hahmottui kuitenkin neljä ulottuvuutta, joiden kautta kulttuuri-identiteetti nousi merkitykselliseksi: ammatillisuuden osoittaminen, ensitapaamiset, stigman kohtaaminen ja kulttuurienvälinen oppiminen. Osalle haastatelluista ammatillisuus linkittyi venäläisyyteen siten, että se nähtiin joko ensiluokkaisena ominaisuutena tai suurena heikkoutena, kun taas joillekin venäläisyys oli irrelevanttia työidentiteetin kannalta. Ensikohtaamisissa kulttuuritausta saattoi tulla näkyväksi esimerkiksi venäläisen nimen tai aksentin takia johtaen mahdollisesti keskusteluun kulttuuritaustan merkityksestä, mikä oli kohtuullisen yleistä ja aiheutti erilaisia reaktioita haastateltavissa. Monet haastatelluista olivat kokeneet venäläisyytensä aiheuttaneen stigmaa ja negatiivisia reaktioita toisissa jopa omassa työyhteisössään, mutta osa haastatelluista ei ollut kohdannut lainkaan ennakkoluuloisuutta. Kulttuuri-identiteetti nousi merkityksellisenä esiin myös kulttuurien välisen oppimisen yhteydessä mahdollisuutena opastaa muita ja toimia kulttuurisen tiedon välittäjänä, mutta jälleen osa haastateltavista koki kulttuuri-identiteetin merkityksen toisarvoisena työkontekstissa, eivätkä he halunneet toimia työyhteisössään venäläisyyden edustajina.

Lyhyelti suomalaisuuden kategoriaa on käsitellyt Pekka Pälli diskurssianalyytissä väitöskirjassaan (2003: 185–190). Pälli ei niinkään pyri tarkastelemaan suomalaisuuden saamia merkityksiä yksityisellä tai yleisellä tasolla, vaan hänen tarkoituksenaan on esimerkinomaisesti osoittaa, miten yksittäistä kategoriaa, tässä tapauksessa suomalaisuutta, voidaan käyttää diskurssissa. Pällin mukaan “suomalaisia voidaan rakentaa omana ryhmänä, toisina tai periaatteessa vain (puhujaa sisältämättä) objektiivisesti ryhmänä suomalaiset”, ja kaikki nämä tasot voivat olla diskurssissa samanaikaisesti (mts. 185). Pälli tähdentää, että ryhmäominaisuus on puhujan resurssi, joka voidaan aktualistaa käyttöön erilaisiin tarpeisiin (mts. 190). Tämä havainnollistaa hyvin sitä, ettei kategorisuus ole staattista eikä se sijaitse vain yksittäisissä termeissä tai kielen keinoissa, vaan konteksti määrittää sen, milloin ja miten kategorisuus on merkityksellistä puhetilanteessa.

Seuraavaksi esittelen kielenoppijuuteen ja maahanmuuttajuuteen liittyvien kategorioiden tutkimusta. Kielenoppijan ja maahanmuuttajan kategoriat kietoutuvat tutkimuskirjallisuudessa toisiinsa melko systemaattisesti: Niina Liljan ja Heidi Vaaralan (2015) kategoria-analyttisessä tutkimuksessa tarkastellaan, miten opettajat ja opiskelijat puhuvat maahanmuuttajille suunnatun kielikoulutuksen tavoitteista. Niina Lilja (2018) puolestaan tarkastelee suomen kielen käyttöön ja oppimiseen liittyviä kategorisointeja maahanmuuttajanuorten haastattelupuheessa. Molemmissa tutkimuksissa kategoriat liittyvät sekä tutkimusasetelmassa että tutkimustuloksissa, mikä ei ole epätyypillistä tutkimuksessa (ks. esim. Tarnanen Rynkänen Pöyhönen 2015; Latomaa – Pöyhönen, Suni & Tarnanen 2013).

Niina Liljan ja Heidi Vaaralan (2015) tutkimuksessa tarkastellaan, miten opettajat ja opiskelijat erittelevät koulutusten tavoitteita lukioon valmistavassa koulutuksessa ja aikuisten perusopetuksessa. Tutkimuksen mukaan erityisesti opettajien puheessa opiskelijat määrittivät ennen kaikkea kielenoppijoiksi oppitunnin aiheesta riippumatta myös tilanteissa, joissa muunkinlaiset kategorisoinnit voisi nähdä odotuksenmukaisina (mts. 67-69). Suomea toisena kielenä käyttävän oppijan näkeminen ensisijaisesti kielenoppijana voi Liljan ja Vaaralan mukaan olla positiivinenkin asia ja auttaa oppijaa kehittämään kielitaitoaan, mutta myös rajoittaa oppijan muuta kuin kieleen liittyvää oppimista. Tutkimuksessa havaittiin lisäksi, että opiskelijat mieltävät äidinkieltään puhuvat suomalaiset vastakohtaiseksi kategoriaksi omalle kategorialleen, ”muualta tullut, suomea huonosti osaava henkilö” (mt. 66). Opiskelijoiden puheessa kieltä huonosti osaavan puhujan kategoriaan yhdistyy ajatus siitä, että kategorian edustajia syrjitään esimerkiksi koulutusvalinnoissa, koska he eivät ole suomalaisia. Kyseessä on siis jonkinlainen henkilön marginaaliin sijoittava kategoria, jossa marginaaliin sijoittamisen tekee tarkastelija itse. Suomalaisen kategoria asettuu tämän kategorian vastakohtapariksi ja määrittyy ensisijaiseksi: suomalaiset valitaan kouluihin ensin juuri tähän kategoriaan kuulumisen perusteella.

Niina Lilja (2018) on analysoinut maahanmuuttajanuorten haastattelupuheessa rakentuvia suomen kielen käyttöön ja oppimiseen liittyviä kategorioita. Liljan tutkimuksessa suomen kielen käytön ja oppimisen mahdollisuuksien kannalta nuorten puheessa merkitykselliseksi nousee kaverin kategoria, joka nousi esiin lähes jokaisessa haastattelussa (mts. 218–219). Kaverin kategoria jäsentää erityisesti puhetta koulun ulkopuolisista kielenkäyttötilanteista ja mahdollisuuksista oppia suomea vuorovaikutuksessa kaverin kanssa. Kaverin kategoria nousee merkitykselliseksi myös poissaolon kautta, johon liite-

tiin vähäiset mahdollisuudet käyttää suomen kieltä vapaa-ajalla. Ihmiskategorioiden lisäksi Liljan tutkimuksesta nousi esiin myös kielenoppimista jäsentävät paikkakategoriat koulu ja sen vastakohdaksi asettuva koulun ulkoinen kielenkäyttöympäristö, johon viitattiin esimerkiksi puhumalla kadusta tai käyttämällä adverbia *ulkona*. Eri kielenkäyttöympäristöihin miellettiin eri kielimuotoja ja niihin liittyi arvoasetelmia: Koulun kieltä saatettiin pitää lähes tarpeettomana, sillä sen käyttöympäristö rajoittuu koulumaailmaan. Koulun ulkopuolella taas tarvittaisiin toisenlaista rekisteriä, jotta olisi mahdollista osallistua vuorovaikutustilanteisiin tulematta tunnistetuksi suomen kielen oppijaksi tai ”uudeksi suomalaiseksi”.

Esittelen vielä yhden tutkielmani kannalta mielenkiintoisen katsauksen sekä kieli- ja kulttuuritaustaan että kielenoppimiseen viittaaviin kategorioihin. Heini Lehtosen väitöskirjatutkimuksessa (2015) tarkastellaan etnografisella otteella nuorten puhetta ja vuorovaikutusta monikielisissä helsinkiläisissä kouluissa. Lehtonen tarkastelee muun muassa erilaisia etniseen taustaan viittaavia kategorioita, kuten *ulkomaalainen*, *suomalainen* ja *venäläinen* (mts. 93–107). Kategorisoivaa ilmausta *ulkomaalainen* käytetään toisaalta viittaamaan julkisen diskurssin ulkomaalaiseen, jonka kategoriasidonnaisiksi ominaisuuksiksi rakentuvat muun kuin Suomen kansalaisuus, suomen kielen taidon puute ja maahanmuuttotausta. Toisaalta ilmauksella *ulkomaalainen* viitataan koulujen toimintayhteisöjen paikallisiin ryhmittymiin, joihin kuuluminen riippuu siitä, kenen kanssa liikkuu ja mitä tekee. Mielenkiintoinen on havainto siitä, että nuoret itse mieltävät itsensä ennemmin ulkomaalaisiksi kuin maahanmuuttajataustaisiksi, ja maahanmuuttajataustainen kategorisoivana terminä esiintyy tutkimuksessa tutkijan tuottamana. Lisäksi Lehtonen tarkastelee väitöskirjassaan myös nuorten asemointia suomen kieleen osaamiseen ja sen oppimiseen (2015: 245–291). Maahanmuuttajataustaisten nuorten suhtautuminen suomen kieleen ja sen ”osaamiseen” on ambivalenttia, mikä näkyi suomea ”osaavan” ja ”ei-osaavan” kategorioina: joissain tilanteissa nuoret asemoivat itsensä suomea osaaviksi, kun taas toisissa tilanteissa on edullisempaa ottaa etäisyyttä suomalaisuuteen, jonka osana nähdään esteetön suomenkielisten resurssien käyttö.

3 Tutkimusaineisto

Tässä luvussa esittelen aineistoni taustaa ja informantit. Luvussa 3.1 esittelen aineistoni kerääjiä ja aineistonkeruutapoja sekä työyhteisöä, josta aineisto on kerätty. Luvussa 3.2 esittelen yksitellen tutkimushaastatteluihin osallistuneet informantit ja heidän kielitautansa.

3.1 Aineiston taustat

Tutkimusaineistoni koostuu kymmenestä noin puolen tunnin mittaisesta haastattelusta, jotka on kerätty kevään 2018 aikana samasta monikielisestä työyhteisöstä. Kyseessä on siis tapaustutkimus, joka kertoo kyseisen työyhteisön kielellisestä tilanteesta kyseisenä ajankohtana. Aineisto on kerätty Helsingin yliopiston *Suomen kielen tilanteinen oppiminen* -hankkeen yhteydessä (linkki lähteissä), ja sen ovat keränneet Lari Kotilainen (FT, dosentti) ja Inkeri Lehtimaja (FT). Hankkeen avulla pyritään selvittämään, miten suomen kieltä voisi oppia tehokkaammin luokkahuoneen ulkopuolella oppijoiden työ- ja arkiympäristössä hyödyntämällä niiden tarjoamia kielenoppimisen mahdollisuuksia. Tavoitteena on löytää keinoja, joilla tukea suomen kielen oppijoiden osallisuutta jo varhaisessa vaiheessa kielen opiskelua ja edesauttaa työllistymistä koulutusta vastaaville aloille.

Haastattelut on toteutettu puolistrukturoituina teemahaastatteluina (ks. esim. Hirsijärvi & Hurme 2009: s. 47–48; Ruusuvuori & Tiittula 2005: 11) ennalta laadittujen haastattelurunkojen pohjalta (liitteet 1–5). Haastatteluissa on hyödynnetty suppilotekniikkaa, eli teeman käsittely alkaa laajalla, ennalta määritellyllä kysymyksellä ja jatkokysymykset perustuvat haastateltavien vastauksiin (Hirsijärvi & Hurme 2009: s. 107). Tästä syystä kaikki haastattelut ovat rakenteeltaan omanlaisiaan, mikä on tyypillistä teemahaastatteluille. Haastattelu soveltuu tutkimusmetodina hyvin subjektiivisten kokemusten esille tuomiseen (Hirsijärvi & Hurme 2009: s. 35), ja siksi se soveltuu hyvin kategorianalyttiseen tarkasteluun. Haastattelut olen litteroinut karkeasti. Olen jättänyt melko paljon yksittäisiä täytesanoja ja toistoja litteraatista pois, sillä keskityn ensisijaisesti sanatasoiseen sisältöön enkä niinkään vuorovaikutustilanteen hienovaraiseen rakentumiseen.

Tutkimukseni kohteena oleva työyhteisö on kulttuurialan organisaatio, josta käytän tutkielmassani peitenimeä *Silta*. Tutkimusta varten on haastateltu merkittävää osaa Sillan työntekijöistä, muttei kaikkia. Sillassa käytetään pääasiallisesti kolmea eri kieltä,

joten sitä voi hyvällä syyllä kutsua monikieliseksi. Suurin osa Sillan jäsenistä puhuu jollain tasolla sekä suomea että venäjää, jotka ovat työyhteisön eniten käytetyt kielet. Tämän lisäksi Sillassa puhutaan myös englantia, tosin useimmiten vain tarvittaessa muiden yhteistyötahojen kanssa ja harvemmin työyhteisön sisäisesti.

Sillan kielellinen tilanne on siitä mielenkiintoinen, että yksikään työpaikan kolmesta käytetystä kielestä ei ole sellainen, jota kaikki työyhteisön jäsenet osaisivat sujuvasti. Siksi työyhteisössä joudutaan luovimaan eri kielten välillä ja useat yksittäiset vuorovaikutustilanteet ovat monikielisiä. Työyhteisössä suositaan tietoisesti suomea ja venäjää englannin kustannuksella, sillä suomi ja venäjä ovat olennaisempia organisaation sisäisessä ja ulkoisessa viestinnässä, mistä syystä suomen ja venäjän osaamista ja oppimista halutaan tietoisesti tukea.

3.2 Informantit

Tutkimukseni informanteilla on kaikilla peitenimet. Informantit ovat suurimmilta osin melko erilaisissa asemissa työyhteisössään: osa on lyhytaikaisissa ja osa pitkäaikaisissa työsuhteissa, osa esimiesasemassa jne. Haastateltavien kielelliset taustat ja resurssit vaihtelevat myös melko paljon keskenään: jotkut osaavat sekä venäjää ja suomea sujuvasti, toiset vain jompaakumpaa. Eri haastateltavat ovat myös tutkimusteknisesti positioltaan eri asemissa, sillä tutkimuksen keskiössä on suomen kieltä vasta opettelevat työyhteisön jäsenet. Tästä syystä haastattelurungot on rakennettu erilaisiksi eri työyhteisön jäsenille (ks. liitteet 1–5), minkä takia haastattelut edustuvat hieman epätasapainoisesti analyysissä.

Venäläistaustaiset **Jelena** ja **Olga** ovat uusia määräaikaisia työntekijöitä työyhteisössä. Molemmat ovat käyneet suomen kielen kursseilla ja yrittävät aktiivisesti hyödyntää myös työpaikkaansa suomen kielen oppimiseksi. Kummatkin käyttävät toistaiseksi enemmän venäjää töissään, mutta erityisesti Olga yrittää käyttää töissä suomea venäjän rinnalla. Olga on asunut jo pidempään Suomessa, ja hän käyttääkin suomea jonkin verran myös omassa arkielämässään. Jelena ei haastatteluhetkellä vielä juurikaan käytä suomea arjessaan. Molemmat osaavat venäjää ja käyttävät sitä toisinaan töissä. Olgan haastattelu on käyty suomeksi ja Jelenan englanniksi. Jelenan ja Olgan haastatteluissa on hyödynnetty heille kohdistettua haastattelurunkoa (liite 1).

Katja on uuden tiimin esimies. Hänen tiimiinsä kuuluvat mm. Jelena ja Olga. Katjan äidinkiелensä on venäjä, mutta hän puhuu suomea erittäin sujuvasti. Hän on oppinut suomen kielen muutettuaan Suomeen. Hän ei osaa englantia kovin hyvin eikä käytä sitä paljoa työssään. Suomea ja venäjää hän käyttää töissään melko lailla yhtä paljon. Hänen tiimissään kaikki eivät osaa suomea vielä paljoa, ja hän aktiivisesti pyrkii edistämään alaistensa suomen kielen oppimista. Katjalle on osoitettu oma haastattelurunko (liite 2).

Työyhteisön johtajana toimii suomalaistaustainen **Risto**, joka osaa jonkin verran venäjää ja käyttää sekä suomea että venäjää aktiivisesti töissään. Risto on käynyt nuoruudessaan venäjänkielistä koulua ja käyttänyt venäjää paljon aiemmissakin työpaikoissaan. Risto puhuu myös englantia ja toivoisi työyhteisöstä tulevaisuudessa löytyvän enemmän englannin taitoa. Ristollekin on suunnattu oma haastattelurunko (liite 3).

Marina ja **Oleg** ovat molemmat pidempiaikaisia työntekijöitä. Molemmat puhuvat sujuvasti sekä suomea että venäjää ja käyttävät molempia työkielinsään. Molemmilla on monikulttuurinen tausta, sillä heillä on sekä suomalaisia että venäläisiä sukulaisia, Olegilla lisäksi bulgarialaisia. Oleg osaa englantia sujuvasti, Marina ei juuri ollenkaan. Molempien haastattelut on tehty liitteenä 4 olevan haastattelurunon mukaisesti.

Jenni, **Marjatta** ja **Seija** ovat kaikki suomalaistaustaisia, pitkäaikaisia työntekijöitä. Kaikki heistä ovat opiskelleet venäjää ja käyttäneet sitä aiemmissa työpaikoissaan myös työkielenä. Nykyisessä työssään kaikki käyttävät enemmän suomea, mutta erityisesti Jenni tekee osan työtehtävistään lähinnä venäjäksi. Myös Jenniä, Marjattaa ja Seijaa on haastateltu liitteenä 4 olevan haastattelurunon mukaisesti.

Seppo on suomalaistaustainen, pitkäaikainen työntekijä. Hän on työyhteisön ainoa henkilö, joka ei juurikaan osaa venäjää. Töissä hän käyttää lähinnä suomea ja harvakseltaan englantia. Häntä on haastateltu liitteenä 5 olevan haastattelurunon mukaisesti.

4 Analyysi

Tässä luvussa tarkastelen haastatteluissa esiintyviä luokittelevia ilmauksia eli kategorisointeja, niiden käyttöyhteyksiä ja niiden välisiä suhteita toisiinsa kategoria-analyysin (ks. luku 2.3) keinoin. Olen poiminut haastatteluista ilmeneviä kategorisointeja, joilla haastateltavat kuvaavat itsensä ja toistensa suhdetta suomen kielen oppimiseen ja monikielisyyteen omassa työyhteisössään. Mikään yksittäinen sana ei ole automaattisesti kategoriajäsenyyksiä tuottava, ja osa tutkimukseen valikoituneista sanoista on aineistossa myös muussa kuin työyhteisön jäseniä luokittelevassa käytössä. Keskityn kuitenkin analyysissani kategoriatermien käyttöön vain niissä yhteyksissä, kun niillä kuvaillaan työyhteisön jäseniä ja toimintaa.

Useat tutkimani kategoriat ovat keskenään päällekkäisiä ja limittäisiä, mutta haastatteluiden perusteella tietyt kategoriat liitetään juuri tiettyihin ihmisiin tai tietynlaiseen toimijuuteen työyhteisössä. Tutkimani kategoriat heijastavat sekä työyhteisön sisäisiä että laajempia yhteiskunnallisia diskursseja, mutta tässä tutkimuksessa pyrin ensisijaisesti tarkastelemaan kategorioiden käyttöä työyhteisön sisäisen toiminnan kuvaamisessa.

Ensimmäisessä analyysiosassa tarkastelen kieli- ja kulttuuritaustaan liittyviä kategorisointeja *suomalainen* ja *venäläinen* sekä *suomenkielinen* ja *venäjänkielinen*, jotka linkittyvät aineistossa vahvasti toisiinsa. Seuraavassa analyysiosassa paneudun kielitaitoon liittyviin kategorioihin *kielenoppija* ja *kaksikielinen*. Lopuksi käsittelen vielä *maahanmuuttaja*-kategoriaa, sillä se nousee aineistossa vahvasti esille sekä kielenoppimiseen että kieli- ja kulttuuritaustaan liittyvänä kategoriana.

4.1 Kieli- ja kulttuuritausta

Kieli- ja kulttuuritaustaan perustuvien kategorioiden *suomalainen*, *venäläinen*, *suomenkielinen* ja *venäjänkielinen* runsas ilmeneminen aineistossa ei ole yllättävää: kaikilla työyhteisön jäsenillä on jonkinlaisia kytköksiä Venäjään ja Suomeen, ja he puhuvat jompaa kumpaa tai molempia kieliä. Suomalaisuuden ja venäläisyyden diskurssit ovatkin monella tapaa olennainen osa työpaikan kaikkea viestintää. Aineistossa kieli- ja kulttuuritaustaan viitataan kaikkein eniten osoittamaan jossain tietyssä tilanteessa käytettyä kieltä tai jonkun tietyn henkilön kansallisuutta (*suomalainen koulu*, *venäjänkielinen yhteisö*). Sen lisäksi kieli- ja kulttuuritausta nostetaan haastatteluissa esille myös työyhteisön jäseniä

koskettavana ja määrittävänä tekijänä. Analyysissani keskityn sellaisiin kieli- ja kulttuuritaustaan viittaavien kategoriatermien esiintymiin, joissa termeillä luodaan erontekoja työyhteisön eri jäsenten ja ryhmittymien välille.

4.1.1 *Suomalainen, venäläinen*

Kulttuuritaustaan viittaavia ilmauksia *suomalainen* ja *venäläinen* käytetään aineistossa runsaasti: sanahaulilla *suomalai-* aineistosta tulee 50 osumaa ja *venäläi-* 27 osumaa. Määrää voi pitää huomattavana, sillä kulttuuritausta ei ollut varsinaisesti haastattelun teemana eivätkä haastattelijat esittäneet suoraan siihen liittyviä kysymyksiä. Kulttuuritaustaan viittaavat ilmaukset nousevat esiin ennen kaikkea haastateltavien itsensä kuvauksissa omista kokemuksistaan sekä työyhteisössään että muualla. Haastatteluissa kulttuuritausta linkittyy usein kielitaustaan, mikä osaltaan selittää kulttuuritaustaan viittaavien sanojen huomattavaa käyttöä. Haastattelijat ovat pyrkineet keräämään paljon tietoa haastateltavien kielitaustasta (liitteet 1-5), ja yleisellä tasolla kieli ja kulttuuri mielletään herkästi yhdeksi kokonaisuudeksi (ks. esim. Lilja 2012).

Aluksi todettakoon vielä muutama seikka ilmauksien *suomalainen* ja *venäläinen* käytöstä: Ne voivat toimia sekä substantiivina että adjektiivina, mikä on Ison suomen kieliopin mukaan tyypillistä muun muassa kansallisuutta ilmaiseville *lAinen*-johdoksille (VISK § 191, § 625). Molemmissa käyttötavoissa *lAinen*-johdos “ilmaisee kuuluvuussuhdetta tai muunlaista leimallista yhteyttä kantasanan tarkoitteeseen”, usein ryhmän jäsenyyttä (VISK § 191), eli *suomalainen* viittaa siis yhteyttä Suomeen ja *venäläinen* Venäjään. Tavallisimmillaan tällaiset sanat ovat substantiivikäytössä ihmisryhmiin viitattaessa, useimmiten monikossa mutta toisinaan myös yksikössä (VISK § 626). Adjektiivikäytössä ne puolestaan määrittävät sekä ihmistarkoitteisia että muita substantiiveja, jolloin ne voivat ilmaista muun muassa sijaintia, alkuperää tai luonteenomaisuutta (VISK § 191). Aineistossani sanojen *suomalainen* ja *venäläinen* ovat sekä adjektiiv- että substantiivikäytössä monenlaisissa yhteyksissä, mutta tutkielmaani olen valikoinut vain sellaisia esimerkkejä, joissa sanoja käytetään selkeästi työyhteisön todellisuuden kuvailemiseen tai työyhteisön jäseniin viittaamiseen.

Varsin yleinen aineistossa edustuva tapa käyttää kulttuuritaustaan viittavia ilmaisuja *suomalainen* ja *venäläinen* on tehdä vastakkainasettelua näiden kulttuurien välille. Tarve tehdä vastakkainasettelua liittyy usein työyhteisön jäsenten erilaisiin taustoihin,

joilla useassa haastattelussa pyritään selittämään työyhteisön sisäisiä jännitteitä ja näkemyseroja erilaisissa toimintamalleissa. Esimerkissä 1 haastattelija tiedustelee Jenniltä asioita, jotka helpottaisivat työyhteisön arjen toimintaa, mihin Jenni vastaa vetoamalla kulttuurien välisiin eroihin ihmisten toimintaa selittävänä tekijänä. Syventyessään pohtimaan työyhteisön ongelmalliseksi kokemaansa sisäistä viestintää Jenni nostaa esille kasvojen menettämisen pelon, jonka mieltää ensisijaisesti osaksi venäläistä kulttuuria, vaikka myöntääkin havainneensa samaa myös suomalaisessa kulttuurissa.

ESIMERKKI 1. Haastattelija (H), Jenni (J)

H: onks jotain semmosii ihan vaikka niinku pieniäki jotai käytännön juttuja mitkä - sun mielest niinku toimis ihan siinä arjessa mitkä jotenki helpottaa asioita tai -

J: jaa must tuntuu et me itekin etitään näit tapoja, mitä ne vois olla. mutta tota. no ainakin ite yritän aina sanoa ja kuulostaa siltä et mult saa aina tulla kysymään, ihan aina et jos joku on epäselvää siinä mitä mä oon sanonu tai jos mä oon antanu tehtävän tai jotain muuta, niin kannattaa niinku tulla, ja tota. - mut sit sitäkään ei voi niinku joka kerta ku sä näät ihmisen ni et voi sanoo sillee koska se on ihan tyhmän kuulosta, vaikka tuntus että, tuntuu et välil niinku. tavallaa ehkä se on semmost niinku vähän mitä on - **venäläises kulttuurissa**, nii on se, **suomalaises kulttuurissa** on kanssa jotenki miellän semmonen kasvojen menettämisen pelko, et sit jos sä meet ja kysyt, nii sä oot tyhmä, ja sä menetät sun kasvot. ja sen takia niinku, se on, just **venäjällä** ja **ukrainas** kun mä olin töissä, niin sen huomasi et se oli niin ärsyttävän vahva ihmisissä, et ne niiku, se että joku toinen mokaa ja jää kiinni housut nilkoissa lörät housuissa ja haisee kilometrin päähän niin se on silti se [demonstroii järkyttynyttä] sä oot sillee niin no, et paljon helpommalla päästäs molemmat, ku nyt vaa todettais nyt tapahtui moka, ja nyt aletaan sit uudestaan

Jenni taustoittaa ensin itse toimivansa rakentavasti toteamalla, että häneltä “*saa aina tulla kysymään, - jos joku on epäselvää*”, mutta kokee sen liian usein sanottuna kuulostavan tyhmältä (ks. *kommunikaatioarkuus*, Komppa 2015: 175). Jenni ei tässä kohta tarkenna, kenen positiosta lausuma kuulostaa tyhmältä, mutta pienen hakemisen jälkeen hän nostaa esille venäläisen kulttuurin. Tästä voi päätellä, että hän epäilee toisten, ilmeisesti venäläistaustaisten, ajattelevan niin. Kasvojen menettämisen pelko linkittyy Jennin puheenvuorossa ennen kaikkea venäläiseen kulttuuriin, sillä vaikka hän mainitsee tunnistavansa ilmiön myös suomalaisessa kulttuurissa, hän nostaa argumenttinsa tueksi omat työkokemuksensa Venäjältä ja Ukrainasta, joissa “ne” eli toiset reagoivat ärsyttävän vahvasti toisten virheisiin. On epäselvää, niputtaako Jenni Ukrainan venäläisen kulttuurin alle vai onko hän työskennellyt Ukrainassa esimerkiksi venäläistaustaisten kanssa, mutta ilmiönä kasvojen menettämisen pelon Jenni kuitenkin sijoittaa vahvemmin muihin kuin suomalaisen kulttuurin edustajiin.

Esimerkissä 1 ilmaisut *venäläinen* ja *suomalainen* ovat adjektiivikäytössä sanan *kulttuuri* kanssa: Jenni ei siis puhu niinkään ihmisistä yksilöinä vaan kulttuurinsa edustajina. On selvää, ettei Jenni puhu kulttuurista ihmisistä riippumattomana abstraktina oliona vaan ihmisistä koostuvana abstraktiona, sillä kulttuurinen pohdinta on haastattelijan työyhteisön toimintaa koskevaan kysymykseen annettu vastaus, jota Jenni taustoittaa kuvailemalla kokemuksiaan kulttuurin edustajien kanssa. Viittaamalla kulttuuriin ihmisryhmän sijaan Jenni yleistää kokemuksensa universaaliksi faktaksi, joka koskettaa kaikkia kulttuurin edustajia asuinpaikasta riippumatta: hän ei puhu Venäjän venäläisistä, vaan kaikista venäläistaustaisista. Näin Jenni tulee luoneeksi moraalista erontekoa sekä kulttuurien että niiden edustajien välille ja argumentoi etnisen taustan vaikuttavan ihmisen toimintaan (ks. esim. Pälli 2003: 185-190). Tämä moraalinen eronteko koskee niin oman työyhteisön jäseniä kuin työyhteisön ulkoista maailmaa.

Myös muissa haastatteluissa selitetään työyhteisön jäsenten välisiä eroja suhtautumis- ja toimintatavoissa kulttuuritaustalla. Marina pohtii haastattelussaan, että monien suomalaisten on yleisellä tasolla vaikea suhtautua monikulttuurisuuteen. Hänen kokemuksensa mukaan suomalainen esimerkiksi vaihtaa kielen suomesta englantiin kuullessaan pienenkin aksentin toisen puheessa (esimerkki 2). Marina kokee, ettei Venäjällä aksentti ole samalla tavoin ongelma. Täten hän argumentoi, että Venäjällä ollaan suvaitsevaisempia eri kulttuuritaustoja kohtaan kuin Suomessa. Haastattelija vahvistaa tätä näkemystä tarjoamalla Marinalle sanaa *monikulttuurisempi* ja ottamalla esille sen seikan, että Suomessa monikulttuurisuus on ehkä uudempi ilmiö kuin monissa muissa maissa.

ESIMERKKI 2. Haastattelija (H), Marina (M)

M: --- mä oon taas - tottunut siihen et on erikielisiä ympärillä - ja on erilaista venäjää mikä on niinku paljon helpompi kestää ku monille **suomalaisille**, jos ne kuulee pienenki niinku tämmösen aksentin ne vaihtaa englanniks - suomen kielessä. mut venäjän kielellä on ollu erilaisia venäjän kieliä, et meillä opettajaki oli jol ei ollu täydellinen, mut ne oli niinkun jonku aine, opettajat nii, se ei haitannu sillä tavalla

H: nii et se on niin paljon monikulttuurisempi

M: nii ja sitte tota, esimerkiks lääkäri saattoi olla gruusialainen ja hänellä oli niinku hyvin vahva aksentti mutta, se ei niinku luonu sellasta epävarmuutta että onkohan se sitte pätevä lääkäri jos hän ei osaa täydellistä, venäjää

H: nii joo, toi on kyl kieltämättä kiinnostavaa koska nythän se on niinku suomessa se, ehkä tullu vähän niinku myöhemmin ja ehkä just esimerkiks venäläiset lääkärit sitte jotka, koettelee sitten kantäväestön näitten tota

M: niin tai esimerkiks meillä työterveyslääkäri on iranilainen, nii tota nii kyl se epäilemättä ei oo kaikille ihan helppoo

Esimerkin 2 alussa suomalaisuuden kategoria viittaa suomalaisiin laajasti työyhteisön ulkopuolella, sillä keskustelua käydään yleisellä tasolla puhuen eri ammattiryhmien edustajista (opettajat, lääkärit). Esimerkissä *suomalainen* on kuitenkin substantiivikäytössä yhdessä kvanttoripronominin *moni* kanssa, jolloin ongelmallinen suhtautuminen on tullut kattavissa useimpia, muttei kaikkia suomalaisia koskevaksi asiaksi (vrt. esimerkki 1). Puhumalla *monista suomalaisista* ja jatkamalla väitelauseella *jos ne kuulee pienenki niinku tämmösen aksentin ne vaihtaa englanniks* Marina indikoi havainneensa ongelmallista suhtautumista omakohtaisesti. Esimerkin 2 viimeisessä lausumassa Marina sitookin keskustelun koskettamaan omaa työyhteisöään ottamalla esille sen, että heidän iranilainen työterveyslääkäriinsä saattaa aiheuttaa ongelmallista suhtautumista joissain työyhteisön jäsenissä. Tämä viittaa siihen, että Marina kokee monilla suomalaisilla olevan nuiva suhtautuminen monikulttuurisuuteen nimenomaan oman työyhteisönsä sisällä, vaikka aluksi hän puhui ilmiöstä yleisellä tasolla.

Kulttuuritausta nostetaan haastatteluissa esille usein silloin, kun pyritään selittämään työyhteisön jäsenten erilaisia ajatus- ja toimintatapoja. Useimmiten tämä tehdään sellaisella tavalla, että vastapuolen toiminta näyttäytyy jotenkin erikoisena tai jopa vääränlaisena, mikä on varsin tyypillistä kategorisoinnille (ks. s. 12–13; Pälli 2003: 41; Raevara 2012: 232–237). Samalla kun toisen toiminta näyttäytyy kategorisoinnin avulla erikoisena, näyttäytyy oma toiminta perustellulta. Näin on esimerkiksi Riston puheenvuorossa esimerkissä 3, jossa hän vertailee stereotypisoiden suomalaisten ja venäläisten tunneilmaisua: tämän mukaan suomalainen suhtautuu asioihin praktisemmin, kun taas venäläiset esittävät tunteensa jopa ylitsepursuavasti. Riston kulttuurinen pohdinta liittyy tilanteeseen, jossa hänen venäläistaustainen kollegansa Jelena on avautunut toiselle venäläistaustaiselle, Suomessa pidempään asuneelle kollegalleen Katjalle pieleen menneestä palaverista. Katja on myöhemmin keskustellut Riston kanssa asiasta, eikä heistä kumpikaan ole kokenut palaveria pieleen menneeksi. Risto arveleekin, että Jelena on tulkinut tilanteen väärin kulttuuritaustastaan ja -tietoisuudestaan johtuen.

ESIMERKKI 3. Risto

--- mul oli semmonen käsitys et jostain palavereista ku se oli Jelena oli ollu Katjan kans kaksisteen nii - Jelena tulee sielt ulos sanoo et tää meni tosi huonosti ja Katja on sit et eiku tää oli just tää meni ihan nappiin et kaikki meni hyvin sit se oli et aijaa et mun mielest ei ollenkaa et. mut seki saattaa olla sit tämmönen **kulttuurinen** juttu - että tota **suomalainen** sanoo et okei tehdään, sil ei ilmekään värähdä. - nii saattaa olla jopa innostunu, nii se on sit taas niinku toinen juttu et - osaaks lukee sitä - semmosena että, - et **venäjällä** nostetaan - juodaan viis pulloo shamppanjaa sen päälle ja tota, pidetään juhlapuheita ja kirjoitetaan memorandum of understandingeja - että tota tässä se on vähä erilaista se, paljo praktisempaa

Risto liioittelee ja ironisoi sekä suomalaisten että venäläisten tunnekkauttymista polari-
soidulla väittämällä, että innostuneella suomalaisella ei välttämättä “*ilmekään värähdä*”,
kun taas Venäjällä juhlistetaan pieniäkin arkisia onnistumisia suurin juhlamenoin samp-
panjaa juoden ja juhlapuheita pitäen. Yksikkömuotoisella substantiivilla *suomalainen*
Risto viitanee itseensä ja omaan toimintaansa palaverissa, jonka Jelena on tulkinnut pie-
leen menneeksi. Ilmeisesti Risto viittaa kommentillaan “osaaks lukee sitä - semmosena
että” siihen, ettei Jelena ole osannut tulkita palaveria kulttuurierot huomioiden, vaan on
odottanut kollegoiltaan erilaisia reaktioita kuin mitä on saanut. Vaikka Risto ei tarkastele
kulttuurieroja suoranaisesti moraalista näkökannasta eikä aseta toista tapaa paremmaksi
toimia, hän tulee kuitenkin argumentoineeksi venäläisen tavan toimia olevan itselleen
vieras ja tarpeeton, sillä suomalainen asioihin reagoiminen on paljon “praktisempaa”.
(Ks. kulttuuriset stereotypiat, esim. Pälli 2003: 211–213; Jokinen, Juhila & Suoninen
2012: 183–190.)

Suomalaisuus ja venäläisyys asettuvat monissa kohdin vastakkain haastateltavien
puheissa, mutta useimmiten työyhteisön arkista toimintaa ja työyhteisöjen jäsenten eri-
laisia toimintamalleja kuvailtaessa. Joissain puheenvuoroissa jännitettä suomalaisuuden
ja venäläisyyden välillä on kuitenkin havaittavissa enemmänkin. Marjatta pohtii haastat-
telussaan monissakin kohdin työyhteisönsä kielitilannetta varsin kriittiseen sävyyn, sillä
hän kokee sen haastavaksi. Esimerkissä 4 haastattelija tiedustele Marjatalta ajatuksia
työpaikan kielikäytänteiden kehittämiseksi. Marjatta pohtii ensiksi, onko työyhteisössä
tehty virallista päätöstä muiden työkielten käyttämisestä kuin suomen, mikä luo vaikutel-
man, ettei hän koe muiden työkielten käyttämistä mielekkäänä. Vaikutelmaa vahvistaa
hänen jatkopohdintansa siitä, ettei hänen mielestään vakituisia työntekijöitä voi velvoittaa
kaksikielisyyteen. Lopuksi hän vielä toteaa, ettei sellaista päätöstä voi tehdä, että
suomalaiseen organisaatioon otettaisiin vain kaksikielisiä henkilöitä töihin.

ESIMERKKI 4. Haastattelija (H), Marjatta (M)

H: onks sulla jotain ajatuksia miten näitä tän työpaikan kielikäytänteitä vois kehittää pitäskö olla
jotenki systemaattisempaa, johonki suuntaan vai onko se -

M: nii - meillä ei oo päätetty, mitään päätöksiä ei oo tehty että tääl ois muita kieliä ku suomi, et se
pitäs varmaa tehdä hallituksessa se linjaus ja sitte myös ottaa huomioon tietysti me ollaan vakitui-
sia, työntekijöitä ja eikä me nyt ihan heti olla vielä jäämässä eläkkeelle, en tiedä voidaanko sellan-
nen linjaus tehdä et meidän pitää olla kaksikielinen, esimerkiks, et mä en usko että se on mahdollista
eikä **suomalaisessa** organisaatiossa ehkä voikaan, --- tehdä semmosta päätöstä, et otetaan vain kak-
sikielisiä henkilöitä töihin -

Esimerkissä 4 Marjatta kuvailee työpaikkaansa adjektiivilla *suomalainen*, millä hän pyrkii korostamaan suomen kielen ja mahdollisesti myös suomalaistaustaisten työntekijöiden ensisijaisuutta työyhteisössään. Marjatta tuntuukin käyttävän suomalaisuuden kategoriaa argumenttina sille, ettei heidän työyhteisössään ole tilaa muille virallisille kielille. Tämä on sikäli erikoista, että esimerkiksi ruotsi on yksi Suomen virallisista kielistä ja sen osaamista vaaditaan useilla aloilla. Sen lisäksi Marjatta vastaa haastattelijan suhteellisen neutraaliin tiedusteluun runsain kieltomuodoin (*ei oo päätetty; ei oo tehty; eikä - olla vielä jäämässä eläkkeelle; en tiedä; mä en usko*), mikä kielii siitä, että hänellä ei ole selkeitä ajatuksia kielitilanteen kehittämiseksi eikä välttämättä erityistä halukkuuttakaan tehdä niin. Marjatta saattaakin työyhteisön suomalaisena jäsenenä kokea oman suomalaisuutensa uhatuksi nykyisessä kielitilanteessa, ja siksi hän toivoo suomen kielen pysyvän työyhteisön pääasiallisena työkielenä.

Suomalaisuuden ja venäläisyyden välillä vaikuttaisi työyhteisössä olevan jonkinlaista valtajännitettä, mikä nousee esiin monissa haastatteluissa. Esimerkissä 5 työyhteisön esimiehenä toimiva Risto kertoo kuulleensa pestinsä aloittaessaan, että työyhteisössä on aiemmin havaittu ongelmallista suhtautumista venäläisiä kohtaan. Hän kuitenkin korostaa, ettei ole itse havainnut sellaista eikä myöskään hyväksy sitä.

ESIMERKKI 5. Risto

--- tuol on ollu vähä semmosta, semmostaki et siel on niinku, joku jopa sano - että, mä en muista kuka, missä, millon, mut joku sano et hänel olis semmonen olo että - tää organisaatio on ollu aikasemmin semmonen et se on - ei nyt vihattu **venäläisiä** mut katottu vähän alaspäin niitä --- ja - se oli mulle shokki ku mulle joku sano sen, mä olin sillee et ei helkutti voi olla näin. nii - mut ehkä siel on ollu jotai tämmöst en tiedä. - mä en anna tommosille niinku, mitää mahdollisuutta olla siellä, et mä niinku kitken semmosen pois - tai sit mä en nää sitä se vaan tapahtuu mun selän takana ja, mä en niiku tiedä koko asiast yhtää mitää mut joku mulle kerto tälle että.

Aihe on selkeästi arkaluontoinen, ja Risto vaikuttaisi miettivän hyvin tarkkaan, miten asian ilmaisisi korrektisti: hän toistaa lähes samansisältöisen fraasin kolmesti ennen kuin pääsee asian ytimeen (1. *tuol on ollu vähä semmosta, semmostaki et siel on niinku*; 2. *joku jopa sano - että, mä en muista kuka, missä, millon, mut*; 3. *joku sano et hänel olis semmonen olo että*). Hän käyttää paljon indefiniittisyyttä osoittavia ilmauksia, kuten passiivimuotoiset verbit *vihattu* ja *katottu*, proadjektiivi *semmonen* sekä pronominit *joku* ja *kuka* ilmeisesti pyrkien puhumaan aiheesta anonyymisti yksilöimättä ketään puolelle tai toiselle. Monikkomuotoisella substantiivilla *venäläisiä* Risto viittaa nimenomaan ihmisiin, muun muassa työyhteisönsä aiempiin ja nykyisiin venäläistaustaisiin jäseniin, mikä kuvastaa sitä, että ongelmallinen suhtautuminen liittyy nimenomaan kulttuuritaustaan, ei

kielikysymyksiin tai kulttuurieroihin. Se että Risto epäilee venäläisvastaisuutta ilmenevän edelleen hänen selkänsä takana viittaa siihen, että joku työyhteisössä on keskustellut asiasta Riston kanssa vastikään. Risto kertoo ottaneensa asiakseen “kitkeä” ilmiö pois työyhteisöstä ja korostaa monin tavoin olevansa työyhteisönsä venäläistaustaisten puolella: tieto venäläisvastaisuudesta oli hänelle “shokki” eikä hän halua antaa sille “mitää mahdollisuutta olla siellä”.

Kulttuuritausta työyhteisöä jäsentävänä tekijänä nousee aineistosta esiin siis pääosin kahdessa tehtävässä: toisaalta kulttuuritaustalla selitetään itselle vierasta, jollain tasolla jopa ongelmalliseksi koettua toimintaa (esimerkit 1–3), ja toisaalta kulttuuritaustalla näyttäisi selkeästi olevan merkitystä työyhteisön hierarkiassa (esimerkit 4–5). Kulttuuritaustaan viittaavia kategorisoivia substantiiveja ja adjektiiveja käytetään melko suoraviivaisesti kuvaamaan niin itseä kuin muita, ja niitä harvoin problematisoidaan millään tasolla. Kulttuuritaustaan liittyvät kysymykset selvästi vaikuttavat osaltaan työyhteisön sosiaaliseen jäsentymiseen siten, että venäläisyys asettuu jossain määrin alisteiseksi suomalaisuudelle (ks. Lahti 2013). Ongelma ilmeisesti tiedostetaan jollain tavoin työyhteisön sisällä ja siihen on ilmeisesti onnistuttu jo jonkin verran puuttumaan (esimerkki 5).

4.1.2 Suomenkielinen, venäjänkielinen

Myös kielitaustaan viittaavat adjektiivit *suomenkielinen* ja *venäjänkielinen* edustuvat aineistossa runsain määrin: sanahauulla *suomenkieli-* aineistosta tulee 20 osumaa ja *venäjänkieli-* 60 osumaa. Vaikka kieli- ja kulttuuritaustaan viittaavien kategoriatermien käyttöala on jossain määrin yhteinen, kielitaustaan liittyvät termit ovat vahvemmin käytössä omaa työyhteisöä suoraan kuvattaessa ja erityisesti *venäjänkielinen*-kategoria henkilöityy melko vahvasti työyhteisön tiettyihin jäseniin. Huomionarvoista on, että aineistossa edustuu kategoriatermi *venäjänkielinen* enemmän kuin *venäläinen*, kun taas *suomalainen* esiintyy useammin kuin *suomenkielinen*. Ilmiö todennäköisesti selittyy sillä, että suomenkielisyyttä pidetään itseisarvoisena Suomessa ja suomalaisissa konteksteissa, ja niihin viittaaminen termillä *suomalainen* koetaan hyväksyttävänä ja ongelmattomana. Kategoriatermiä *venäjänkielinen* saatetaan puolestaan pitää korrektimpana ilmaisuna kuvaamaan Suomessa asuvia venäläistaustaisia tai Suomessa tapahtuvaa venäjänkielistä toimintaa kuin termiä *venäläinen*, sillä venäjänkielisyyys viittaa ennen kaikkea ihmisten käyttämään kieleen ja kuvaa näin empiirisesti havaittavaa toimintaa tai ominaisuutta. Kielitausta on siis ehkä helpommin neutraaliksi koettava asia kuin kansallisuus tai etnisyyt.

Kieliopillisesti tarkasteltuna *X-kielinen*- ja *lAinen*-johdoksilla on hyvin paljon yhteistä rajapintaa: Kuten ilmauksia *suomalainen* ja *venäläinen*, myös ilmauksia *suomenkielinen* ja *venäjänkielinen* on mahdollista käyttää sekä adjektiivisesti että substantiivisesti (VISK § 625, § 626). Substantiivikäytössä ne ovat *lAinen*-johdosten tapaan tyypillisimmillään monikossa ihmisryhmiin viitattaessa (VISK § 626), mikä pätee myös aineistoni esiintymiin. Analyysiini on valikoitunut ennen kaikkea sanojen substantiiviesiintymiä, sillä niissä korostuu ihmisten luokittelu jonkin kategorisen piirteen, tässä tapauksessa tietyn kielitaustan omaamisen, pohjalta. Kyseisiä sanoja käytetään aineistossa kuitenkin yhtä lailla myös adjektiiveina, ja ne voivat osoittaa kategorisia viittaussuhteita myös adjektiivisessä käytössä (*suomenkielinen porukka*, ks. esimerkki 10).

Kuten jo luvussa 4.1.1 havaittiin, kielitausta sekoittuu usein kulttuuritaustaan (ks. myös Lilja 2012). Esimerkissä 6 haastattelija koettaa tiedustella, mihin suuntaan työpaikan kielikäytänteitä voitaisiin kehittää, mutta Jenni kokee ongelmien piilevän pikemminkin työkulttuurissa, jonka eroavaisuuksia hän selittää kulttuuritaustalla: venäjällä kasvatuneet, joihin hän viittaa termillä *venäjänkielinen*, ovat hänen mielestään tottuneet tekemään töitä eri tavoin kuin suomalaiset. Monissa muissakin haastatteluissa monikielisyys nostetaan esille työpaikan viestintää ja jopa työstä suoriutumista vaikeuttavana asiana, ja syytä haetaan herkästi kulttuurisista eroista (ks. esimerkki 1 ja 7).

ESIMERKKI 6. Haastattelija (H), Jenni (J)

H: - no miten sä ite näkisit jos aattelis jotain tämmöstä nyt, - ihannemaailmaa - tai sellasta et mihin suuntaan sun mielestä pitäis jotenki niinku kehittää tämmösiä kielikäytänteitä, niinku esimerkiks tällä työpaikalla et oisko jotain semmosia muutoksia mitä pystyttäs tekemään -, et asiat jotenki toimis helpommin tai paremmin kaikille tai

J: hyvä kysymys. - mitä siihen vastais -- en tiä musta siihen kieli, siis paitsi kieli, niin ihmisten lisäksi tulee ihmisten siis niinku, siin kokonaisuudessa näkyy myös se, tavallaa joku semmonen työkulttuuri, - tapa tehdä asioita. ja ne nyt vaa, ne on hirveen erilaisia meillä -

H: - työkulttuuri liittyy siihen kieleen mitä käytetään

J: joo tai siis silleen että, miten mä nyt sanoisin. esimerkiks **venäjänkielisillä** selkeesti on niinku oma tapa tehdä, - joka tulee siitä - miten he on tottuneet tekemään, ku he on käyneet koulut siellä ja ehkä ensimmäiset työpaikat on olleet siellä ja näin

Esimerkki 6 muistuttaa temaattisesti huomattavasti esimerkkiä 1, mutta esimerkkejä vertaillaessa on havaittavissa huomionarvoinen ero kategoriatermien käytössä: Esimerkissä 1 Jenni käyttää kulttuuritaustaan viittavia termejä *suomalainen* ja *venäläinen* ja sitoo niillä havaintonsa kulttuurien välisistä eroista yleisen tason ilmiöiksi, jotka ovat olemassa myös työyhteisön ulkopuolella. Esimerkissä 6 keskustelun aiheena on puolestaan ennen

kaikkea työyhteisön toiminta, ja tässä yhteydessä Jenni käyttää termiä *venäjänkielinen* rajaten huomionsa tiettyyn joukkoon, työyhteisönsä venäläistaustaisiin jäseniin.

Kun siis kulttuuritaustaan viitattaessa omat havainnot työpaikan arjesta yhdistyvät herkemmin myös laajempaan työyhteisön ulkoiseen diskurssiin kulttuurista, kielitaustaan viitattaessa keskiöön nousee ennemmin kielitaito ja siihen liittyvät kysymykset työyhteisön sisäisessä toiminnassa. Kielitaito ja nimenomaan suomen kielen taito nostetaan esille monissa haastattelussa, sillä kaikki työyhteisön jäsenet eivät puhu suomea niin sujuvasti, että pystyisivät käyttämään sitä työkielenään. Seija kertoo esimerkissä 7, että venäjän käyttö työyhteisön yhteisissä kokouksissa on lisääntynyt, ja epäsuorasti ilmaisee sen olevan ongelmallinen ilmiö.

ESIMERKKI 7. Seija

joo, joo että tota, aluks oli vähän enemmän sellai et nää **venäjänkieliset**, ei niinkään puhunu venäjää, vaan mä ymmärsin et he halus jopa kuulla sitä suomea oman oppimisen kautta, mut että nyt on niinku tullu ehkä lisääntyvässä määrin se venäjän kielen käyttö nois kokouksis, se on mulle aivan ok tai vaikka englantia, et tärkeintähän on et ihmiset ymmärtävät, mistä puhutaan ja et se viesti menee perille. mutta, siin on myös toinen puoli, et jos he haluavat oppia suomea ja oppia vähän rutiinia siin kokouksessa että, tälle nää asiat vaa menee ja rullaa, - niin se on mun mielestä heille etu et vaikkei ihan kaikkee ymmärrä, niin rupee vaan kuuntelemaan ja kommentoimaan ja - puhumaan suomeks ja sanomaan -

Seija sanoo venäjän käytön olevan hänelle “aivan ok” ja että tärkeintä on “et se viesti menee perille”, mutta jatkaa sitten vuoroaan kontrastiivisella rinnastuskonjunktilla *mutta* ja lausekkeella *siin on myös toinen puoli*, mikä luo vahvan kontrastin aiemmin sanotulle. Seija kokeekin, että suurempi etu työyhteisön venäjänkielisille, joihin hän viittaa sanomalla “nää venäjänkieliset”, olisi hyödyntää kokoustilanteet suomen opetteluun. Suomen oppimisen lisäksi hän mainitsee myös kokousrutiinien oppimisen, mikä ei tunnu suoraan liittyvän vain kielitaitokysymyksiin: ilmeisesti Seija on tyytymätön yleisemmällä tasolla siihen, miten kokoukset tyypillisesti etenevät, ja kokee syyn piilevän juuri työyhteisönsä venäjänkielisten vääränlaisissa kokousrutiineissa.

Kielitaitokysymyksiä pohdittaessa suomen ja venäjän kieli näyttäisivät asettuvan eri asemaan työyhteisössä: suomen kielen osaamattomuus nostetaan useammin ongelmaksi kuin venäjän kielen. Periaatteessa tämä ei ole yllättävää, sillä kyseinen organisaatio toimii Suomessa paljolti suomenkielisten yhteistyökumppaneitten parissa. Organisaatiolla on kuitenkin myös paljon venäjänkielisiä yhteistyökumppaneita ja organisaation toimintaa halutaan kansainvälistää, mistä syystä myös muiden kielen osaamista voisi odottaa arvostettavan. Mielenkiintoista onkin, että osalle työntekijöistä yhden ihmisen

venäjän kielen taidottomuus ja siitä mahdollisesti seuraava ulkopuolisuuden tunne on selkeästi suurempi huolenaihe kuin useamman työntekijän mahdollinen ulkopuolisuuden tunne vähäisen suomen kielen osaamisen takia, kuten Marjatta antaa ymmärtää esimerkiksi 8.

ESIMERKKI 8. Haastattelija (H), Marjatta (M)

H: no onks se ollu ongelma sitte täällä niinkun osalle työntekijöistä se, jos se on niinku venäjäks osa

M: no on tietysti koska täällä yks henkilö ei puhu ollenkaan venäjää, - hän ei ymmärrä mitään mitä sitte puhutaan

H: suurin osa kuitenkin kaiketi niinku **suomenkielisistä** osaa

M: no, siis, sillä lailla ku osaa, jonki verran osaa kyllä. - ja ei mulla oo tietysti ainakaa kovin kummosia ongelmia tullu siitä että joku on puhunu venäjäks mut sitte se huoli on siinä että, joku jää heti ulkopuolelle, kun ei kaikki kuitenkaa osaa. ja toiset osaa vähän huonommin ku toiset ja, nii edelleen. että on se sillä lailla ongelma, kyllä

Erikoisen asetelmasta tekee se, että lähes kaikki venäläistaustaiset ovat opiskelleet suomea ja pystyvät käyttämään sitä joissain tilanteissa, kun taas esimerkissä 8 mainittu venäjää osaamaton henkilö ei ole opiskellut venäjää lainkaan, vaikka on ollut organisaatiossa töissä jo useita vuosia. Häneltä ei kuitenkaan odoteta venäjän kielen osaamisen kehittämistä, kun taas venäjänkielisten odotetaan opiskelevan suomea (ks. kappale 4.2.1). Näin Marjatta tulee asettaneeksi kielet arvojärjestykseen: hän kokee suomen kielen ja suomalaistaustaisten työntekijöiden oikeudet työyhteisön kannalta tärkeämmäksi kuin venäjän kielen ja venäläistaustaisten oikeudet (ks. esimerkki 4).

Epätasa-arvoinen asetelma eri kielten ja kieliryhmien välillä nousee esille useasta haastattelusta. Esimerkissä 9 Katja kuvailee aistineensa, että työyhteisössä on “ykköstyöntekijöitä” ja “kakkostyöntekijöitä”, mihin ilmeisesti liittyy hänen havaintojensa mukaan myös työsuhteen vakituisuus.

ESIMERKKI 9. Haastattelija (H), Katja (K)

H: no näkyyks se täällä työpaikalla se, että täälläkin on tullut muutos esimerkiks tässä kielitilanteessa, niin näkyyks se niikun esimerkiks niiden työntekijöiden, jotenki jotka on ollu täällä pidempään, niin onks niillä ollu jotenki, vaikeuksia sopeutua, siihen että nyt, käytetäänkin eri kieliä tai

K: noo ehkä on, - siis niiku suurin osa tääl on niiku aikasemmin tehny **venäjänkielisten** kans niiku, muuten yhteistyötä. mun on vaikea sanoa heidän. ehkä mä pikkuisen aistin sellaista, sitä, rasismia mitä sanois et niiku et on ykköstyöntekijöitä ja on kakkostyöntekijöitä on niiku vakituksilla, ja ei vakituksia sit sellaista seki on olemassa varmaan niiku ihan kantaväestön niiku sisäl et vakituinen tai ei vakituinen, mikä on poistumassa pikkuhiljaa ja, emmä usko et se on edes niiku, kansallisuuksien välinen

H: niin, siin on paljon muutakin

K: no mut, mut tottakai, et jos ajatellaan et yks kieli ja sit niiku, et **suomenkieliset**, ovat jotenki niiku, ajattelemas sitä et se on se pääkieli, et noiden pitäs oppia mun kieli ja puhua, enkä mä rupee sit opiskelemaan niiden kieltä, koska ne ovat tulleet tänne.

Katja käyttää jopa sanaa *rasismi* kuvaillessaan työyhteisön tilannetta, vaikka myöhemmin arvelee, ettei asia olisikaan niinkään “kansallisuuksien välinen”. Kuten esimerkissä 5 Risto esitti tiedon työyhteisössä mahdollisesti ilmenneestä rasismista varsin epämääräisesti, myös Katjan puheenvuoroissa on havaittavissa vaikeutta puhua asiasta suoraan. Ennen kuin hän myöntää aistineensa rasismia, hän on aloittaa virkkeen “mun on vaikea sanoa heidän” ja jättää sitten virkkeen kesken. Epämääräisyys viittaa siihen, ettei Katja halua leimata haastattelussa ketään rasistiksi, vaan pyrkii kuvailemaan ilmiötä mahdollisimman neutraalisti ja kasvottomasti. Myöhemmin hän kuitenkin mainitsee vielä *suomenkieliset*, jotka odottavat venäjänkielisten opettelevan suomea, mutta ovat haluttomia oppimaan venäjää, mikä toimii konkreettisena esimerkkinä ongelmallisesta valta-asetelmasta.

Useista haastatteluista muodostuu kuva, että työyhteisön jäsenet muodostavat toisistaan irrallisia ryhmittymiä kielitaustan perusteella (ks. language clustering, Tange & Lauring 2009: 224–226). Esimerkissä 10 Jenni tuo esille, että työpaikka on jakautunut karkeasti kahteen porukkaan, *venäjänkielisiin* ja *suomenkielisiin*. Työpaikalla pidempään työskennelleet Jenni määrittelee suomenkieliseksi ja uudemmat työntekijät venäjänkieliseksi, mikä heijastelee muissakin haastatteluissa ilmenevää seikkaa, että työyhteisöön on alettu tietoisesti palkkaamaan enenevissä määrin venäjänkielisiä henkilöitä vasta viime aikoina.

ESIMERKKI 10. Haastattelija (H), Jenni (J)

H: no miten, minkälaisia, jotenki vaikutuksia sillä on ollu niinku työyhteisössä, et just esimerkiks ne ihmiset jotka on ollu niinkun pidempään töissä niin miten ne on jotenki kokenu sen, sen kieliympäristön muutoksen tai, kielitilanteen muutoksen

J: no - tähän liittyy tämmönen vähän laajempikin muutostilanne, eli en mä voi sanoo että - mistä ne johtuu oikein, mä niinku ite miellän että se enemmän johtuu tästä laajemmasta muutostilanteesta kun siitä kielijutusta, mut varmaan sillä kielelläki on -, jonkunnäkönen vaikutus mun mielestä me ollaan - jakaannuttu kahtia, et on tää **venäjänkielinen** porukka ja sit on se **suomenkielinen** porukka jotka on meitä vanhoja työntekijöitä. eli tota -

H: näkyys se jotenki niinku kahvitauoilla tai

J: kyl se - siis ei me silleen niinkun vältellä toisiamme mitenkään jos saman pöydän ääressä istutaan, mut et kyl se niinkun sillee huomaa että **venäjänkieliset** puhuu mieluummin **venäjänkielisten** kans koska se on heille helpompaa ja, **me** sit puhutaan ehkä mieluummin enemmän keskenämme koska se on meille helpompaa kyllähän me nyt tottakai niinkun puhutaan keskenämme ilman muuta et ei oo mitään semmosta, syrjintä kautta diskriminaatiotilannetta en koe itse että täällä olisi voi olla että joku muu kokeekin, mutta tota, - jos kokee niin mä luulisin et se ei oo kauheen tietosta. mutta tota. näin. ja se on tietysti semmonen juttu minkä mitä ollaan niinku mä

tiedän et useempi ihminen on sen ottanut nyt - kehityskeskusteluissa puheeksi että, yritetään varmaan sitte asialle, ja siis pitäähän sille jotain tehdä koska, menee vähän hankalaks muuten, niinki pieni yhteisö olla

Ensiksi Jenni perustelee porukoiden eriytymistä kielitaustan perusteella sillä, että on helppompaa ja siksi mieluisampaa kommunikoida muiden kanssa omalla äidinkielellään. Tämän jälkeen hän kuitenkin mainitsee, ettei itse koe työyhteisössä olevan “syrjintä kautta diskriminaatiotilannetta”, mutta “voi olla että joku muu kokeekin”. Kuten esimerkeissä 5 ja 9, mahdollisesta diskriminaatiosta puhutaan taas varsin kierrellen ja epämääräisesti käyttämällä indefiniittisyyttä osoittavia ilmauksia, kuten passiivia ja pronominia *joku*. Aiheen hankaluus ja arkaluonteisuus nousee kuitenkin esimerkissä 10 eksplisiittisesti esiin Jennin viimeisessä puheenvuorossa, missä hän kertoo tietävänsä, että “useempi ihminen on sen ottanut nyt - kehityskeskusteluissa puheeksi” ja että asialle pitää tehdä jotain, sillä muuten yhteiselo pienessä yhteisössä “menee vähän hankalaks”.

Kielitausta näyttäisi vaikuttavan työyhteisön sisällä siihen, kenen kanssa keskimäärin kommunikoi ja mitä kieltä töissä enimmäkseen käyttää. Tästä syystä eri ihmisillä on melko erilaisia käsityksiä siitä, millainen työyhteisön kielimaisema on ja mitä kieltä työyhteisössä käytetään eniten. Siinä missä Marjatta tuntui hahmottavan työpaikkansa ensisijaisesti suomenkielisenä (esimerkki 4), osa työntekijöistä käyttää sekä suomea että venäjää töissään ja joillekin työpaikan ensisijainen kieli tuntuu olevan venäjä. Esimerkiksi Oleg kertoo haastattelussaan käyttävänsä kumpaakin kieltä töissään tilanteesta ja puhekumppanista riippuen. Myöhemmin haastattelussaan esimerkissä 11 Oleg vastaa haastattelijan kysymykseen siitä, hyödyntävätkö suomen kieltä opiskelevat Jelena ja Olga työpaikkaansa suomen kielen oppimiseen. Oleg tarkastelee asiaa ensisijaisesti Jelenan ja Olgan silmin arvellen, että he eivät lopulta ole töissä paljoakaan tekemisissä suomen kielen kanssa.

ESIMERKKI 11. Haastattelija (H), Oleg (O)

H: mites niiku nyt jos pysytään viel tässä paikassa nii, oks sun mielestä esimerkiksi nyt Jelenalla ja Olgalla täällä niiku mahdollisuuksii käyttää, tai oppia suomea ja tarttuuks ne niihin mahdollisuuksiin että, ihan niinkun tällasella meidän tällä mikrotasolla että

O: on se mun mielestä täällä aika mikrotasol kyllä se suomen kieli, ei sinänsä että on tietysti kaikkia. on mahdollisuuksia tietysti on mutta, meit on nii vähän täällä. mä nään sen sillä tavalla että, jos olisivat ihan niinku, täysin **suomenkielises** niiku duunis se ois niiku, tottakai se ois vaikuttanu paljon enemmän siihen oppimismäärään mikä täällä on, kyl se on ihan selvää. ja se on ihan fakta, koska tää ei oo edes mun mielipide edes, se on täysin fakta se on, tää on mikrotasolla, tää on

H: nii et se näyttäytyy tavallaan aika **venäjänkielisenä** se kuitenkin, heidän niiku toimintaympäristö sitte

O: no tietystihän - sehän on ihan normaali. eivät he nyt - toistensa kaa rupee suomea puhumaan, se ois ihan naurettavaa - . mutta kun tääl on nii vähä, **suomenkielisiä** ihmisiä nyt ainaki on nii, tottakai se - vaikuttaa siihen joo, ja, täytyy, emmä osaa selittää mut se on fakta tietysti ku tääl on vähän ihmisiä

Oleg arvioi, että mahdollisuudet opiskella suomea työyhteisössä ovat vähäiset, sillä työyhteisö ei ole täysin suomenkielinen ja työyhteisössä on liian vähän suomenkielisiä ihmisiä – suomen kielen oppiminen on siis olennaisilta osin sidoksissa suomenkielisiin ihmisiin. Hän pitää itsestään selvänä, että työyhteisön venäjänkieliset puhuvat keskenään venäjää ja pitää naurettavana ajatusta, että he alkaisivat puhumaan keskenään suomea. On erikoista, että Oleg ajattelee työyhteisössään olevan vain vähän suomenkielisiä, sillä todistettavasti suuri osa ainakin tutkimuksessa haastatelluista osaa suomea erittäin hyvin (ks. s. 10).

Vaikka esimerkissä 11 Olegin arvio venäjänkielisten kielenkäytöstä on melko karikoitu ja osin virheellinen, näkemyksessä on sen verran perää, että esimerkissäkin nimeltä mainitut Jelena ja Olga kertovat omissa haastatteluissaan käyttävänsä töissä pääsääntöisesti venäjää. Esimerkissä 12 Olga kertoo käyttävänsä töissään enemmän venäjää, mutta kuuntelee suomea paljon ja haluaisi puhuaakin sitä enemmän. Jelena puolestaan arvioi käyttävänsä töissään venäjää jopa 70–80 prosenttisesti esimerkissä 13.

ESIMERKKI 12. Haastattelija (H), Olga (O)

H: minkä verran niinkun sinust nyt työssä on niinkun, jos aattelisit prosentteina niinkuin venäjää ja suomea ja ehkä englantiakin ehkä jonkun verran

O: venäjää enemmän ja suomea, no kuuntelen paljon, se on se mutta puhun, no ei paljon mutta, haluan puhua ehkä puhua enemmän suomea joo

ESIMERKKI 13. Haastattelija (H), Jelena (J)

H: - what's those meetings there's quite a lot of russian also involved in the actions at SILTA. could you somehow approximate how many per cents are in english finnish or russian

J: i think that in - SILTA's projects we maybe use russian - maybe seventy eighty per cents so, much more than finnish. –

Kielitaustaan viittaavien kategorioivien ilmauksien *suomenkielinen* ja *venäjänkielinen* analyysi paljastaa kulttuuritaustaan viittaavien termien lailla, että työyhteisössä on haastatteluhetkellä havaittavissa kieli- ja kulttuuritaustaan liittyvää eriytyneisyyttä ja jopa epätasa-arvoisuutta. Työyhteisön jäsenet ovat jossain määrin erillisiä ryhmittymiä, ja näiden ryhmittymien huomattavana erottavana tekijänä mainitaan usein kielitausta, jota ei

kuitenkaan pidetä syynä erillisten ryhmittymien syntymiselle. Toisistaan erillisten ryhmien takia eri työyhteisön jäsenet käyttävät kieliä eri tavalla työyhteisön sisällä, mikä todennäköisesti lisää ryhmien erillisyyden tunnetta. Molempia kielitaustaan viittaavia termejä *suomenkielinen* ja *venäjänkielinen* käytetään kuvaamaan sekä itseä ja muita, ja haastatteluiden perusteella vaikuttaisi siltä, että työyhteisön eri jäsenillä on kohtuullisen samankaltainen käsitys siitä, kuka työyhteisössä määrittyy venäjänkieliseksi ja kuka suomenkieliseksi, vaikka muutama poikkeuskin on. Näitä poikkeuksia käsittelen tarkemmin alaluvussa 4.2.2.

4.2 Kielitaito

Kielitaitoon liittyvät kysymykset nousevat voimakkaasti esiin aineistosta, ja kaikissa haastatteluissa arvioidaan niin omaa kuin muiden työntekijöiden kielitaitoa. Kielitaitoon liittyvät kysymykset ovatkin keskiössä työyhteisön toiminnan kannalta ja aiheuttavat myös jonkin verran käytännön haasteita, kun joka tilanteeseen ei löydy kaikkien osaamaa kieltä. Aihe korostuu haastatteluissa myös tutkimusasetelman takia, ja haastattelijat pyrkivät pitämään kielenoppimisteemaa keskustelussa yllä. Tutkijoiden erityisenä mielenkiinnonkohteena on erityisesti ollut suomen kielen oppiminen ja osaaminen, ja siitä puhutaankin eniten. Toisaalta aineistosta nousee myös monikielisen työyhteisön tarve osata muitakin kieliä sujuvasti. Tässä luvussa tarkastelen aineistosta implisiittisesti nousevan *kielenoppijan* ja eksplisiittisemmin kuvatun *kaksikielisen* kategorioiden avulla, mitä kielitaidosta ja eri kielten oppimisesta sanotaan ja miten kielitaito vaikuttaa osallisuuteen työyhteisössä.

4.2.1 Kielenoppija

Tutkimusasetelman myötä aineistosta edustuu vahvasti kielenoppijan kategoria, jolla viitataan ennen kaikkea työyhteisön venäläistaustaisiin, suomea opiskeleviin jäseniin. *Kielenoppija*-kategoriaa ei useimmiten mainita eksplisiittisesti haastatteluissa, mutta monissa kohdin sekä kysymyksenasettelut että haastateltavien itsensä tuottamat näkemykset osoittavat kategorian olemassaolon. Katteoria tulee näkyväksi ennen kaikkea toiminnan kuvausten, kuten verbien kautta (*harjoitella*, *oppia*, *opiskella*). Todennäköisesti kategorianimikkeen vähäinen edustuminen aineistossa johtuu ainakin osittain siitä, että kaikki tutkimushaastattelut on alustettu kuvailemalla tutkimuksen tarkoitus, joka on kielen oppimisen tutkiminen työympäristössä. Kielenoppijan kategoria on täten ilmiselvä topiikki

keskusteluissa, jota ei tarvitse mainita erikseen. Vastaavanlainen implisiittisesti rakentuva ja toiminnan kuvauksiin pohjautuva kielenoppijan kategoria edustuu myös Liljan & Vaaralan (2015: 57–61) tutkimuksessa.

Erityisesti Olga ja Jelena on asetettu kielenoppijan kategoriaan, mikä näkyy heidän haastatteluidensa muista poikkeavasta kysymysrungosta, jossa keskitytään ennen kaikkea suomen kielen oppimiseen liittyviin kysymyksiin (liite 1). Esimerkissä 14 haastattelija kyselee Olgalta vinkkejä suomen kielen opiskeluun. Esimerkkiä on edeltänyt keskustelu Olgan kielenoppimishistoriasta, ja Olga on kertonut oppineensa suomea ennen kaikkea töissä.

ESIMERKKI 14. Haastattelija (H), Olga (O)

H: joo -. se on kyllä hauska, me on tosiaan niinkun sanottu juuri tutkitaan sitä, että miten voisi oppia niinkuin, työssä esimerkiksi niin sinä olet nyt sitten elävä esimerkki. onko sinulla jotain hyviä vinkkejä - muille **oppijoille**

O: muille **oppijoille**. luen eilen että jos haluan oppia jotain uutta, tarvitsen viisi vuotta

H: viisi vuotta. okei

O: joo. mutta voin sanoa se on totta ja viisi vuotta on ja niin joku raja. jos haluan olla ammattilainen

Esimerkissä haastattelija tarjoaa Olgalle kielenoppijan roolia suoraan kysymällä tältä vinkkejä muille ”oppijoille”. Olga ottaa tämän nimityksen vastaan ensin toistamalla sen ja sitten vastaamalla odotuksenmukaisesti haastattelijan kysymykseen. Olga on sitä mieltä, että saavuttaakseen ammattilaistason jossain uudessa asiassa tarvitsee viisi vuotta. Tämän voi nähdä kuvastavan sitä, ettei hän itse tunne olevansa vielä suomen kielen ammattilainen ja kokee voivansa oppia vielä paljon suomen kieltä, mistä syystä kielenoppijaksi identifioituminen on hänelle luontevaa.

Kielenoppijan kategoria vaikuttaisikin olevan sikäli ongelmaton sekä Olgalle että Jelenalle, että he myös itse asemoivat itseään kielenoppijoiksi eivätkä useimmiten kyseenalaista kategoriajäsenyyttään haastatteluissa. Kuitenkin esimerkissä 15 Jelena tuo esille kilpailevan kategorian, joka aiheuttaa hänelle hankaluutta asemoitua kielenoppijaksi. Hän on aiemmin haastattelussaan kuvaillut suomen kielen käytön olevan hänelle vaikeaa, ja kun haastattelija myöhemmin kysyy häntä tarkentamaan väitettään, hän kuvailee kielenoppijaksi identifioitumisen itselleen psykologisesti hankalana.

ESIMERKKI 15. Haastattelija (H), Jelena (J)

H: you said that it's difficult to speak or use finnish could you somehow describe what is, how does, yeah

J: i think that - it's like psychological things, so it's not - about strategy or something like that it's just personal - maybe, there are several types of personality - but i obviously belong to that uncertain type and also - language is very important for me, it's like my deep identity, built around language i think it's something very - not only because i'm humanitarian but also because it's, my way to communicate, i think that for foreigners learning russian it's very difficult to understand me, i belong to that type -

H: so you are the difficultly speaking person -

J: - yeah and. because i used to write in russian and i was a native writer and journalist so my vocabulary is reached very - in russian, and, all the time i lack things just because i can manipulate just i don't know maybe, how many but, say thousand words in finnish, i need ten thousand, and - the gap is too big to - jump

H: - yeah i understand so you think that - the difference between russian you and finnish you is sort of too big and that

J: yeah so that's kind of it's different - person i should be and - psychologically it's difficult for me -

Jelena kertoo identiteettinsä olevan rakentunut kielen ympärille, ja hän onkin toiminut aiemmin journalistina omalla äidinkielellään ja omaa siksi erittäin laajan sanavaraston. Tämä kielen ammattilaiseksi identifioituminen on syvässä ristiriidassa kielenoppijuuden kanssa: kielen ammattilaisena hänellä on monipuoliset mahdollisuudet toteuttaa itseään kielellisesti, kun taas kielenoppijana hän on kaukana ihanteestaan. Vastaavanlaista ristiriitaa kieliin liittyvässä identifioitumisessa ja sen aiheuttamaa hankaluutta toisen kielen käytössä on havaittu myös muissa tutkimuksissa (ks. esim. Norton 2013: 50–52).

Kielenoppijuuteen yleisesti mielletty piirre on halu tai motivaatio käyttää opiskeltavaa kieltä. Tämä näkökulma edustuu monissa haastatteluissa sekä haastateltavien että haastattelijoiden puheenvuoroissa. Esimerkeissä 16 ja 17 haastattelija kysyy sekä Olgalta että Jelenalta, haluavatko he käyttää enemmän suomea, johon molemmat vastaavat myönteisesti.

ESIMERKKI 16. Haastattelija (H), Olga (O)

H: haluaisitko käyttää enemmän suomea

O: joojoo haluan ja ehdottomasti haluan ja mutta en tiedä miten ja no, esimerkiksi ja - yks variantti olisi oppia jotain muuta esimerkiksi

H: mitä esimerkiksi siis tarkoitat joku

O: no tarvitsen löydä jotain

H: niiku joku harrastus tai joku

O: joo joku harrastus tai joku toinen ammatti

H: niiku opiskella

O: joo

ESIMERKKI 17. Haastattelija (H), Jelena (J)

H: haluaisitko, would you like to use more finnish

J: yeah of course, i would like but i think - i need i'm going to invent or build some situations in my life not in my working life, because it's too difficult in working life in that situation. i think maybe - some sports in finnish some maybe cooking, playing with children, something -

Olga ja Jelena molemmat tehostavat vastausta modaalisilla adverbeilla *ehdottomasti* ja *of course* korostaen myönteisen vastauksen odotuksenmukaisuutta: he haluavat oppia suomea, joten tietysti he haluavat käyttää suomea enemmän. Molempien vastauksista kuitenkin ilmenee, ettei suomen kielen käytön lisääminen työympäristössä ole ongelmaton, sillä he kertovat, että suomen käyttöä pitäisi päästä harjoittelemaan mieluummin jossain muualla. Jelena kuvailee esimerkissä 17 työelämän olevan liian vaikea ympäristö suomen kielen harjoitteluun, ja Olgan tavoin hän haluaisi päästä treenaamaan suomea vähemmän tavoitteellisessa ympäristössä. Olga puolestaan arvelee esimerkissä 16, että jossain toisessa ammatissa voisi olla helpompi oppia suomea. Voikin pohtia, millaiset seikat vaikuttavat Jelenan ja Olgan kokemukseen suomen kielen käytöstä työympäristössään: kevatko he saavansa riittävästi tukea kielenopiskeluun vai ajaako työasioiden tehokas suorittaminen kielenoppimisen edelle (ks. esim. Komppa 2015; Jäppinen 2011)? Toisaalta voi pohtia, onko heillä työn ulkopuolisessa arjessaan riittävästi mielekkäitä mahdollisuuksia käyttää ja treenata suomen kieltä siten, että varmuus suomen käyttöön kasvaisi (ks. esim. Lilja 2018).

Haastattelijat mainitsevat Olgan ja Jelenan monissa haastatteluissa nimeltä kielen oppimisen konteksteissa määritellen heidät kielenoppijoiksi, kuten esimerkissä 18. Myös tässä esimerkissä motivaatio käyttää opiskeltavaa kieltä nousee epäsuorasti keskeiseksi kielenoppijan kategoriapiirteeksi, kun Seija kuvailee kollegoidensa kielenkäyttöä ja kielenoppimisprosessia.

ESIMERKKI 18. Haastattelija (H), Seija (S)

H: se on varmaa osa haastavuutta et on nii monentasosia, tai nyt mikäli mä nyt näistä videoista pystyn päättämään - et se jotenki

S: - joo nyt meil on kyl ihan selkeesti sellai et yks ei oikein taho **harjoitella** yhtään - joo et niil [harjoittelijoil] on haasteita, mut sit on ihan noi jotka tekee ni, kyllä ymmärtää että, et sekin kyllä tekee sen että, et sen kielen osaamisen taso ni -

H: huomaatko sä et siel tapahtuu muutosta siellä, jos aattelee nyt näitä ehkä Olgaa ja Jelenaa niinkun, jotka on ollu pisimpään tässä

S: no Olgahan puhuu ihan - selviä suomen kielen et siin ei oo niinku mitää, Jelenakin on rohkais-
tunut puhumaan suomee, englanniks hän niinku puhuu niit museoprojekteja ymmärrän kyl et niis-
säki on vähän haastetta varmaa sit niinku selittää suomeks mutta tota, mut kyl mun mielest hän on
niinku rohkaistunu, et nyt on sit Alisa ja toi, Anton että, mut kyllä Alisaki ihan suomeks kerto sillo
eka kokouksessa, niinku kaikkee, mistä tullu ja kaikkee -, mut sitte jotenki nää on kääntyny nyt
niinku, aika laajasti niinku venäjäks, mikäs siinä mutta tota

H: niiku Alisalla, ja vai laajemminkin

S: nii että must tuntuu - et enemmän sitä, ku he tuli nii nyt ruvettiin enemmän niinku viel käyttää
sitä venäjää, ei siinä mitää mut että, joo mut tietyst se on, se osaamisen taso ratkasee mut et onko
se sitte niinku heille paras, nii sitähan pitää sit kysyy heiltä et, niinhän se pitää mennä

Seija arvioi, etteivät kaikki työyhteisön venäjänkieliset pyri harjoittelemaan suomea ko-
vinkaan tosissaan. Aluksi Seija yksilöi motivaatio-ongelman yksittäiseen henkilöön sa-
nomalla “yks ei oikein taho harjotella yhtään”, mutta myöhemmin hän sanoo monikossa
“nää on kääntyny nyt niinku, aika laajasti niinku venäjäks”. Ongelma ei siis olekaan yk-
sittäisessä henkilössä, vaan siinä, että venäjän kielen käyttö on lisääntynyt muillakin
töissä. Kuten esimerkissä 7, Seija käyttää kontrastiivista rinnastuskonjunktia *mutta/mut*
osoittaakseen asiain tilan ongelmallisuuden. Seija problematisoi sen, että työyhteisössä on
alettu käyttää enenevässä määrin venäjää pohtimalla: “mut et onko se sitte niinku heille
paras”. Haastattelun perusteella Seija siis vaikuttaisi kokevan, että töissä voisi oppia suo-
mea, mutta ilmeisesti hänen mielestään venäjän kielen käyttäminen estää tai hankaloittaa
suomen oppimista (ks. myös esimerkki 7 ja 11). Seija täten edellyttää venäjänkielisiltä
suomen kielen aktiivista harjoittelua ja käyttöä osoituksena siitä, että he haluavat oppia
suomea.

Monet haastateltavat korostavat suomen kielen oppimisen tarvetta, mistä syystä
kielenoppijoiksi määrittyvät useimmiten työyhteisön venäläistaustaiset jäsenet. Erityi-
sesti venäläistaustaisten haastatteluissa kuitenkin nostetaan esille myös venäjän kielen
taidon merkitys työyhteisön toiminnassa, jota haluttaisiin jopa lisätä (ks. esimerkit 29–
31). Kuitenkaan työyhteisön ainoa venäjää taitamaton jäsen ei osoita erityistä mielenkiin-
toa venäjän opiskeluun (esimerkki 19), eikä hänen tai muidenkaan haastatteluista käy
ilmi, että minkäänlaista pyrkimystä tähän olisi.

ESIMERKKI 19. Haastattelija (H), Seppo (S)

H: no mites -, tavallaa niinku vähän kiinnostaa se että, et jos sä. et häiritseeks sua se venäjän
käyttö täällä, jos sä oot kuitenkin niinku sanoit et - sä et osaa yhtää vai onks se niinku

S: ruki vverh

H: - no niin niin just se perinteisin, se on se -

S: niin. en en jos joku puhuu tossa - joskushan tossa on niin tota, emmä ymmärrä kyllä sanaakaan että, ei mua niinkun mitenkään häiritse että se on ihan sama jos siinä keskustellaan tota, kovaäänisesti onks se sitte suomee tai tota venäjää tai englantia tai mitä tahansa mut sit mä laitan yleensä oven kiinni niiku ketä tahansa jos tekee omia töitään ja joku - pitää ääntä niin - se häiritseehan se joka tapauksessa et emmä oo niinku mitenkään kiinnittäny siihen että se ois niinku mitenkään, jotenki erityisesti millä kielellä se on, sitte tietysti jos se nyt sitte on suomee niin siinä nyt saattaa sitte, ehkä jää jos kiinnostaa, nii voi jäähä kuuntelemaan - tai jonku sanat sieltä täältä jos tekee niinku omia töitä mutta niinku sanoin et jos se häiritsee nii, mä laitan sitte oven kiinni tai lähen sitte röökille et se loppus -

Haastattelija tiedustelee Sepolta hieman provokatiiviseenkin sävyyn, “häiritseekö” tätä venäjän käyttö työyhteisössä, kun hän ei sitä osaa. Tässä kohtaa Seppo paljastaa osavansa kaksi sanaa venäjää, “ruki vverh” eli suomeksi kädet ylös, ilmeisesti keventääkseen tunnelmaa ja osoittaakseen, ettei haastattelijan väittämä “sä et osaa yhtää” pidä paikkaansa. Myöhemmin hän kuitenkin myöntää, ettei “ymmärrä kyllä sanaakaan”, mutta jatkaa, ettei se erityisemmin häiritse häntä. Sen sijaan millä tahansa kielellä käyty lujaääni-nen keskustelu häiritsee, mutta ratkaisu siihen on laittaa ovi kiinni tai lähteä “röökille”. Suomen kieli on kuitenkin tässä kohdin sikäli poikkeus, että aiheen kiinnostaessa “voi jäähä kuuntelemaan”, eli suomen kielen kuuleminen on ilmeisesti vähemmän häiritsevää kuin muiden kielten. Tästä syntyy sellainen vaikutelma, että Sepolle se, mikä tapahtuu muulla kuin suomen kielellä, ei koske häntä.

Huomionarvoista on, että työyhteisössä kielen oppimisen tarvetta on niin suomen, venäjän kuin englanninkin suhteen. Koska aineisto on kuitenkin kerätty *Suomen kielen tilanteinen oppiminen* -hankkeen yhteydessä, korostuu tutkimusasetelmassa suomen kielen oppimisen tarve, ja siksi sekä haastattelijat että haastateltavat kategorisoivat kielenoppijoiksi ennen kaikkea suomea opiskelevat venäläistaustaiset. Toisaalta osa haastateltavista korostaa suomen kielen oppimisen tarvetta kysymyksistä riippumatta tai ei edes pohdi venäjän osaamisen tarvetta (ks. esimerkit 18 ja 19). Vaikka monissa haastatteluissa haastateltavat peräänkuuluttavat myös venäjän ja englannin kielen osaamista ja toivovat enemmän niidenkin osaajia työyhteisöön, on suhtautuminen näihin kieliin teknisempi kuin suomeen ja niiden tarve liittyy ennen kaikkea ulkoiseen viestintään. Työyhteisön sisäisessä viestinnässä keskeisessä asemassa on nimenomaan suomen kielen taito, jota pidetään useissa haastatteluissa tärkeämpänä kuin venäjän kielen taitoa. Suomen kielen taito on myös avain pysyvämpään työuraan (ks. esimerkit 30 ja 31), kun muiden kielten taito liittyy lähinnä mahdollisuuksiin suorittaa erilaisia työtehtäviä. Suomen kielen taito siis määrittää eniten, millaisessa positiossa työyhteisössä voi toimia.

4.2.2 Kaksikielinen

Kaksikielisyydellä voidaan tarkoittaa monia asioita: Laveamman määritelmän mukaan kaksikielisyyys on kahden kielen käyttämistä vaihdellen kielitaidosta ja omaksumistavasta riippumatta. Tiukemman määritelmän mukaan kaksikielisyyys edellyttää samantasoista kielitaitoa kahdessa syntymästä lähtien omaksutusta kielessä. Termillä voidaan viitata sekä yksilöön että yhteisöön. (Tieteen termipankki.) Aineistossani edustuu ennen kaikkea ensimmäinen, väljempi tulkinta käsitteestä sekä yksilön että yhteisön tasolla. Vaikka kaksikielisyyden kategoria nousee esiin aineistosta vain 11 kertaa sanahauulla *kaksikieli-*, on sillä tärkeä rooli työyhteisön sosiaalisen jäsentymisen ja erityisesti kielitaidon kuvaamisessa.

Useimmiten kaksikielisyyys asettuu haastatteluissa vastinpariksi kielenoppijuudelle: kaksikielinen henkilö on haastateltavien mukaan sellainen, joka on oppinut toisen kielen erittäin hyvin ja pystyy käyttämään sitä missä vain tilanteessa, kun taas kielenoppijan mahdollisuudet käyttää kieltä ovat vielä rajalliset. Esimerkissä 20 Jenni kuvailee kielitaidon ohjaavan voimakkaasti, missä ja kenen kanssa mitäkin kieltä käytetään.

ESIMERKKI 20. Haastattelija (H), Jenni (J)

H: no mites sitte jos aattelee niiku toisesta näkökulmasta et sit ku tosiaan on näitä **venäjänkielisiä** jotka puhuu suomee ja varmaa sitte osassa tilanteista käytetään suomee -, niin miten se vaikuttaa taas niihin keskusteluihin tai niihin tilanteisiin se että, - on semmosia **toisena kielenä suomea puhuvia** mukana

J: no se meillähän on siis kaks ihan täysin **kaksikielistä** ihmistä - ja heille ei oo mun mielestä väliä, siis ainakaa mä en niiku tunne, et ois väliä kumpaa kieltä puhutaan, silloin koska se heidän suomi on vahvempi ku mun venäjä niin silloin me ilman muuta puhutaan suomee ku pitää työasioita selvittää. ja varsinki ku se venäjä vähän tämmöselle abstraktimmalle tasolle nii, sitte se on vaa kätevämpi käyttää sitä suomee siinä. ja sitten muiden kanssa - joilla ei oo se suomi niin vahva sitten niin, huomaa vaan että kyl heilt menee hirveesti ohi. et sit, joskus myöhemmin tulee kysyttyä että no ymmärsitkö kaiken ja. ja tota, tai sit siinä tilanteessaki riippuu vähän siit tilanteesta, niin pitää niinku kokoajan muistaa että, et toi toinen nyt ei ehkä niiku ymmärrä tätä ihan kaikkee

-

Jenni arvioi muutaman venäjänkielisen kollegan olevan täysin *kaksikielisiä*, sillä heidän kanssaan työasiat voi hoitaa sekä venäjäksi että suomeksi ilman ongelmia. Esimerkissä kaksikielisyyden kategoria nousee haastattelijan käyttämästä *toisena kielenä suomea puhuvien* kategoriasta, jonka alakategorioiksi Jennin puheenvuorossa asettuvat sekä kielenoppijat että kaksikieliset. Jenni jatkaa, että muiden, ei-kaksikielisten venäjänkielisten kanssa työasioista kommunikointi on monimutkaisempaa, sillä joko heidän tai Jennin kielitaito ei riitä kaikkeen kommunikaatioon. Samalla hän implikoi, että kielitaidon puutte-

den takia voi jäädä paitsi työyhteisön kannalta tärkeistäkin asioista. Esimerkki 20 havainnollistaa hyvin eri kategorisoivien ilmauksien suhteita: venäläistaustaiset työyhteisön jäsenet määrittyvät kielenoppijoiksi tai kaksikielisiksi, suomea toisena kielenä puhuviksi, kun taas suomalaistaustaisiin työntekijöihin ei juurikaan mielletä vastaavia määreitä. Esimerkissä kaksikielisyys määrittyy myös kielitaidon ideaaliksi suomea toisena kielenä puhuville, muttei niinkään venäjää vieraana kielenä puhuville, ja tämä asetelma heijastuu laajemminkin haastatteluissa (ks. esimerkki 4).

Kielitaitoon liittyvällä kaksikielisuuden kategorialla haastateltavat tuovat ilmi kielitaitoon liittyviä eroja niin yksilö- kuin yhteisötasolla. Joissakin haastatteluissa kaksikielisuuden kategorialla korostetaan myös työpaikan muuttunutta kielitilannetta. Työpaikalla on työskennellyt aiemminkin venäjänkielisiä ihmisiä, mutta esimerkissä 21 Marjatta kuvailee heidän olleen kaksikielisiä, jotka puhuvat “lähes täydellistä suomea”. Työkieli on siten aiemmin ollut lähes aina suomi, kun nykyisin suomea ja venäjää käytetään monissa tilanteissa rinnakkain.

ESIMERKKI 21. Haastattelija (H), Marjatta (M)

H: onks se uus ongelma. teil on siis mä ymmärsin nii että - näitä **venäjänkielisiä** jotka nyt on töissä ne on aika vähän aikaa ollu mut ilmeisesti aikasemmin oli myös

M: joo, kyllä, oli **kaksikielisiä** ihmisiä jotka osasivat kyllä lähes täydellisesti suomee

H: nii nii et se oli tilanteena ehkä sillai erilainen -

M: se on erilainen kyllä tilanne on niinku muuttunu kyllä, se on erilainen ku ennen. et sillon ei - tarvinnu ikinä kääntää

H: nii nii ja sillon sitte jos se suomi oli niinku tavallaan, ilmeisesti - se oli niinkun se käyttökieli, koska jos he oli **kaksikielisiä**

M: kyllä, suomi oli käyttökieli - kyllä **kaksikielisiä** kyllä ja, toinen oli syntynytki täällä suomessa että hän oli ihan täysin suomalainen

Esimerkki 21 on suoraa jatkoa esimerkille 8, jossa Marjatta kertoi pitävänsä muuttunutta kielitilannetta ongelmallisena, sillä työyhteisön yksi jäsen ei puhu lainkaan venäjää. Marjatta toteaa aiemmasta kielitilanteesta, että “sillon ei tarvinnu ikinä kääntää”, mikä heijastaa Marjatan ongelmallista suhtautumista venäjän kielen käyttöön työyhteisössään esimerkkien 4 ja 8 tavoin. Marjatan kaksikielisuuden arvostus piilee osittain siinä, että se mahdollistaisi nimenomaan suomen kielen käytön työyhteisön kaikessa viestinnässä, mikä oli työyhteisön aiempi kielitilanne. Täten esimerkissä 21 kaksikielisyys toimii ennen kaikkea instrumenttina menneisyyden ihannoinnille ja toisaalta kielitaitovaatimuksena työyhteisön venäläistaustaisille jäsenille.

Kaksikielisyydestä puhutaan haastatteluissa myös muutoin kuin työasioiden hoitamiseen liittyen. Silloinkin kaksi- tai monikielisyyys asettuu tavoiteltavaksi, jopa ihailtavaksi asiaksi. Esimerkissä 22 Katja kuvailee kollegansa monipuolista kielitaitoa ihailevaan sävyyn. Katjan mukaan kollega osaa ainakin neljää kieltä sujuvasti, minkä osoituksena Katja pitää sitä, että kollega pystyy lennosta vaihtamaan eri kieliin ja käyttämään eri kieliä samassa vuorovaikutustilanteessa rinnakkain ilman suurempia ongelmia. Hän käyttää kollegastaan kuvausta *kaksikielinen*, vaikka neljän kielen sujuvasta puhujasta voisi puhua myös *monikielisenä*.

ESIMERKKI 22. Katja

joojoo mut näen pojan niiku et lapsilla et lapsi kehittyy niiku et koska se pää käy koko ajan niiku enemmän työtä et se niiku varmaan meillekin on hyvää harjoitusta se - et pitää miettiä niit tilanteita ja ne ihmiset jotka osaavat niiku, monia, kieliä ja vaihtavat niitä, tosi luontevasti et mun kollega - meillä niin hän on itse **kaksikielinen**, siis suomi ruotsi lapsuudesta mut hän puhuu venäjää tosi sujuvasti, hän puhuu englantia tosi sujuvasti, jonkun verran - saksaa muistaakseni ja jotain muita kieliä tsekkiä. mut ainaki näis neljässä, se on tosi sujuvaa - luovii sellaista et se - ihan lennosta englantiin ja heti ruotsiin ja heti venäjään ja taas suomeen - kyl sellaista mitä voi, ihailla

Vastaavasti myös Olga puhuu monikielisestä arjestaan innokkaaseen sävyyn esimerkissä 23. Hän kertoo, että usean eri työkielen käyttäminen on hauskaa ja toteaa: ”Se on mun elämä”. Olgan lauseen voi tulkita niin, että hän kokee monikielisyyden osana omaa identiteettiään. Sekä Olga että Katja ovat maahanmuuttajataustaisia ja oppineet suomea vasta suomeen muutettuaan, mistä syystä eri kielillä kommunikointi on luonnollinen osa heidän arkeaan.

ESIMERKKI 23. Haastattelija (H), Olga (O)

H: siellä on joissakin, - se on niinkun hauska katsoa siellä tosi paljonkin vaihtuu mutta. - sinusta ei ole niin kuin mitenkään ongelmallista vaihtaa kieltä

O: ei oo ongelma ja, ei. - jos puhumme - esimerkiksi kulttuurifestivaalissa puhuimme ja kolme kieltä, englanti ja suomi ja venäjä, se on mun elämä. se on hauskaa

Toisin kuin esimerkeissä 20 ja 21, esimerkeissä 22 ja 23 kaksi- ja monikielisyyys näyttäytyy ennen kaikkea mahdollisuutena käyttää kieliä sekaisin ja vaihtaa niitä vaikka kesken keskustelun. Tällöin tavoitteena ei ole yksikielinen vaan monikielinen toiminta, jota voidaan kutsua myös *kieleilyksi* (esim. Lehtonen 2015: 50–54). Kaksi- tai monikielisyyys saa tässä kontekstissa varsin erilaisen funktion: kyseessä ei ole vain kyky puhua valtakieltä suuremmista ongelmista, vaan halu käyttää eri kieliä. Työyhteisön jäsenillä näyttäisikin

olevan hyvinkin toisistaan poikkeavia toiveita siitä, miten kieliasioiden tulisi olla työpaikalla: toiset haluavat käyttää suomea ensisijaisena työyhteisön yhteisenä kielenä (ks. Tange & Luring 2009: 224–226), kun taas toisille kielten vaihtelu tuottaa jopa iloa.

Haastatteluissa tyypillistä on, että ihmiset määrittävät toisia kaksikieliseksi, mutteivat itseään. Esimerkissä 24 Marina kieltää olevansa *kaksikielinen*, vaikka muut työyhteisön jäsenet ja haastattelijakin kuvailevat hänen olevan kaksikielinen. Ulkoa tarkasteltuna hän myös vastaa helposti aiemmin esittelemääni laveampaa määritelmää kaksikielisyydestä: hän on oppinut suomea venäjän ohella jo lapsuudessa, ja hänen kollegansa tuntuvat ajattelevan, että hänen kanssaan voi kommunikoida yhtä helposti sekä venäjäksi että suomeksi. Marina kuitenkin itse kokee, ettei voi kutsua itseään kaksikieliseksi, sillä hänen venäjän taitonsa on vahvempi kuin suomen. Hän perustelee asiaa myös sillä, ettei ole saanut formaalia kielikoulutusta suomen kielellä eikä siksi osaa kirjoittaa suomea yhtä hyvin kuin puhuu sitä. Siksi kaksikielisen sijasta hän identifioi itsensä *venäjänkieliseksi*.

ESIMERKKI 24. Haastattelija (H), Marina (M)

H: mut ihan nopeesti mikä on sun niinku kielitausta sähän oot siis **kaksikielinen** eikö vaan

M: no, jos ollaan ihan rehellisiä mä oon kyllä **venäjänkielinen**, - joo se on vahvempi ja se on tota, mä sain koulutuksen venäjäksi ja oon asunut 25 vuotta venäjällä ja itse asias mä en oo ikinä opiskellu suomea. - tai siis mullon ollu tämmösiä, opettajia, yks opiskelija, asui meillä ja niinku antoi mulle tämmösiä tunteja mut ei ne ollu oikeita ei oo sellaista, kattava, kielikoulutusta mä en oo ikinä saanu

H: mut lapsuudesta asti kuitenkin puhunu suomea, niin et siin mieles niinku tavallaan

M: joo, mä kävin - kaikki kesäloimat mä vietin täällä nii, ja äidin suku ei puhu venäjää nii sen takia oli pakko -

Haastatteluissa *kaksikielinen*-kategoriaa käytetään ennen kaikkea hyvää kielitaitoa osoittavana käsitteenä, mutta toisaalta sillä luodaan vastakkainasettelua työpaikan entisen ja nykyisen kielitilanteen välille. Kaksikielisyyden käsitettä käytetään kahdella tavalla kielitaidon kuvaamiseen: Toisaalta kaksikielisyydellä otetaan kantaa yleiseen kokeemukseen toisen kielitaidosta yleensä varsin positiivisessa sävyssä (esimerkit 20 ja 22). Henkilökohtaisella tasolla oman kielitaidon määrittäminen on kuitenkin hienovaraisempi prosessi ja linkittyy voimakkaasti myös identiteettikysymyksiin, jolloin kokemus kaksikielisyydestä kuvastaa myös henkilön kieli-identiteettiä (esimerkki 24). Kaksikielisyyden kategorian avulla kuvaillaan myös työpaikan muuttunutta kielitilannetta, ja tässä perspektiivissä se asettuu kielitaitotavoitteeksi työyhteisön venäjänkielisiä, muttei suomenkielisiä jäseniä kohtaan (esimerkki 21). Kaksikielinen-kategoria tuo myös näkyväksi yksilöi-

den erilaisen suhtautumisen monikielisyyteen: toiset pitävät yksikielisyyttä ideaalina työyhteisön arjessa (esimerkki 21), kun toisille kielten käyttäminen rinnakkain on luonnollinen ja jopa tavoiteltava asia (esimerkit 22 ja 23).

4.3 Maahanmuuttaja

Työyhteisön monilla jäsenillä on jonkinlainen maahanmuuttotusta, mikä nousee sekä kategoriana että teemana usein esiin haastatteluissa. *Maahanmuuttaja* kategoriana linkittyy haastatteluissa vahvasti kategorioihin *kielenoppija* ja *venäjänkielinen*. Näillä kategorioilla on yhteisiä määrittäviä piirteitä, kuten suomen kielen oppiminen, mistä syystä ne esiintyvät usein aineistossa yhdessä ja niillä viitataan joissain määrin samoihin ihmisiin (ks. Lilja & Vaarala 2015: 57, 65–67; vrt. Lehtonen 2015: 93–107). Maahanmuuttoperspektiivi tuo kuitenkin esille hieman erilaisia kysymyksiä ja näkökantoja sekä linkittyy vahvemmin yhteiskunnalliseen diskurssiin, mistä syystä käsittelen sitä omana kategoriana. Maahanmuuttaja-kategoriaan viitataan paljon substantiivilla *maahanmuuttaja*, mutta kategoria tulee näkyväksi myös toiminnan kuvausten, kuten maahan muuttamisen, kotoutumisen ja kielenoppimisen kautta.

Yksi olennaisin maahanmuuttajuuteen liittyvä teema on integroituminen eli kotoutuminen. Yhteiskunnallisen diskurssin tasolla kotoutumisen ja siihen liittyvän kulttuuriin ja kieleen tutustumisen voikin nähdä kategoriatyypillisenä toimintana maahanmuuttajille, sillä ne esiintyvät niin kiinteästi samoissa diskursiivisissa yhteyksissä jopa tutkimuskirjallisuudessa (ks. esim. Tarnanen, Rynkänen & Pöyhönen 2015; Lilja 2018; Latomaa, Pöyhönen, Suni & Tarnanen 2013). Kotouttamisen käytännön toteuttamisesta ja toteutumisesta on kuitenkin monenlaisia näkökulmia (ks. esim. Nortio 2019), minkä tämäkin aineisto osoittaa. Melko usein kotoutumista tarkastellaan yksisuuntaisesti sillä ajatuksella, että maahanmuuttajan tulee integroitua uuden maan kulttuuriin ja oppia sen kieli, jolloin kotoutumisen onnistuneisuutta arvioidaan kohdekielen oppineisuudella. Esimerkissä 25 Seppo korostaakin kielen oppimisen merkitystä kotoutumisessa vedoten siihen, että on lukenut “vuoden maahanmuuttajan” sanovan kielen oppimisen olevan tärkeintä. Hän myös arvioi omaan kokemukseensa ja historian tuntemukseensa perustuen, että kielitaidottomuus jättää helposti ulkopuoliseksi muusta yhteiskunnasta.

ESIMERKKI 25. Haastattelija (H), Seppo (S)

S: kyllä ainaki mitä nyt lehistä lukee ja näkee jotai haastatteluja nii kaikki, - jos nyt on joku, vuoden **maahanmuuttaja** tai joku tämmönen tai mitä niitä on niin ne sanoo ensimmäiseks että se tärkein asia on, et sä opit sen kielen. kyllähän se tietysti nii varmaan ihan luonnollistakin on että tota, ---

niinku sanoit jos mä menisin jonneki missä mä en ymmärrä mitä ihmiset puhuu ympärillä ni, must ois aika ahdistavaa kyllä että, tai en pystyis niiku yhellä vilkasulla kattoo jotain - tietysti vähän korni vertaus mutta joku iltalehen - mainosta, jos en heti pysty niiku hiffaamaan et mitä siinä lukee ni, --- kyl se vieraannuttaa siitä yhteiskunnasta tai tekee sut ulkopuoliseks ihan niinku väkisin. mut kyllähän siihen kestää kyl varmaan sillon ku suomalaisia lähti ruotsiin pilvin pimein sillo, millo se nyt oli 50–60-luvuilla niin tota aika paljon ne oli ihan ummikkoja ja - kyllä siinä varmaan yks tai kaks sukupolvee menee, ennen ku ne, - sittenhän ne teki niitä hanttihommia - autotehtaissa ja aika sitä sosiaalista alakastia siellä pitkään oli nythän siel on vähä kait parantunu se mutta tietysti se johtuu nimenomaan siitä et ne on sisäistänyt sen kielen ja koko sen ruotsalaisen

H: no jääks **nää** ulkopuoliseks tässä

S: **niitähän** on aika paljon nyt että, jos **ne** on keskenään sitte tai juttelee aika paljonhan niinku tässä sitä kuulee että, tunteeko **ne** sitte ulkopuolisia tai. mä en osaa oikein sanoo sitä että, täytys kysyä **niiltä**

Samassa esimerkissä haastattelija tiedustelee melko suoralla kysymyksellä Sepon näkemystä työyhteisön maahanmuuttajataustaisten ulkopuolisuudesta viitaten muun muassa Olgaan ja Jelenaan pronominilla *nää*. Ennen esimerkissä havaittavaa keskustelua haastattelija ja Seppo ovat keskustelleet heidän suomen kielen opiskelustaan. Seppo puolestaan vastaa melko epäsuorasti haastattelijan kysymykseen: hän esittää ensin erilaisia havaintoja heidän määrästään ja keskinäisistä suhteistaan päätyen kesken jäävään kysymykseen “tunteeko ne sitte ulkopuolisia tai”. Lopulta Seppo tulee kuitenkin siihen lopputulokseen, ettei hän “osaa oikein sanoo” ja että asiaa “täytys kysyä niiltä”. Toisin kuin haastattelija, Seppo käyttää työyhteisönsä maahanmuuttajataustaisista pronominia *ne*, minkä voi nähdä osoituksena siitä, että Seppo kokee kyseisen ryhmän itselleen vieraaksi tai etäiseksi (vrt. Pälli 2003: 120–123). Vaikka Seppo ei suoraan sano maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden olevan työyhteisön ulkopiirissä, saa vastauksesta kuitenkin vaikutelman, että he eivät ainakaan ole työyhteisön keskiössä: ainakaan Seppo itse ei ilmeisesti vietä erityisen paljon aikaa heidän kanssaan, vaan kuvailee heidän juttelevan aika paljon keskenään.

Kielitaidon keskeisyys kotoutumisessa nousee esille myös Olegin haastattelussa, tosin Oleg tarkastelee asiaa myös työllistymisen kannalta. Esimerkissä 26 hän argumentoi Sepon tavoin, että kielitaidottomuus voi aiheuttaa ulkopuolisuutta ja vaikeuksia työllistyä.

ESIMERKKI 26. Haastattelija (H), Oleg (O)

H: --- ku he on pidempää nyt kuitenkin Jelena ja Olga täs että kenen vastuulla esimerkiks sun mielest on se et ne oppis suomea, vai kannattaaks niitten oppia suomea

O: ainahan kannattaa. totta kai se kannattaa

H: miks

O: siks koska ne on muuten, he ovat aina työharjottelijoita loppuelämän. tottakai se kannattaa, se on ykkösprioriteetti ja se on ainoo asia mitä pitäis oppia on se suomi, vaimolla ensimmäinen asia

minkä hän oppi hän oppi sen, puolestoist vuodes suomea, kävi kaikki mahdolliset kurssit kaikkee mitä löyty ja. ei oo mikään ongelma kieli ei, ite on nyt tulkkina, ja, se on niinkun, kyl se kannattaa, ehdottomasti se

H: nii nii et se on tavallaan niiku työn takia että

O: joo se **integroitumiseen** ja kaikkeen, siis se on ihan erilaista. koska mä oon nähny esimerkiksi vaimon kautta että se oli hyvin vaikea alus se ensimmäinen vuosi että hän ei osannu, ja kun hän, puhu nii oli aksentti, on edelleenki aksentti aksentist ei pääse ikinä eroon, mutta se anto semmosen, tunteen että, ei osaa, ja hyvin usein ihmiset säikähtää niiku - on semmonen vähän rikkonaisempi, suomen kieli, nii sehän vaikuttaa ihan ihan kaikkeen, ihan kaikkien kanssa kenen kanssa sä jopa leivänosto, sä meet kauppaan ja ihan kaikkeen, ihan mihin tahansa jopa bussiin ku meet ostaa lipun nii ihan niiku joka ikisessä asiassa se vaikuttaa eli, tottakai kannattaa, se on ihan selvä asia, kyllä, että, muistan ku ite olin bulgariassa, mä olin kolme vuotta siellä ni, mul oli ihan sama juttu ku mähän puhuin sulle että mul oli ihan sekotettu toi, venäjä ja bulgarian kieli ni. minua katottiin vähän niiku eri tavalla, ja - sit ku mä opin, niiku sanotaan puolessa vuodessa ehkä, koska se on paljon helpompi - , ja sen jälkeen mun elämä oli ihan niinku normaalia siinä että se vaikutti sielläki hyvin paljon et se vaikuttaa ihan kaikkialla, tottakai se kannattaa oppia

Haastattelija kysyy Olegilta, kannattaako maahanmuuttajataustaisten Jelenan ja Olgan oppia suomea, mihin Oleg vastaa myönteisesti varmuutta korostavia ilmauksia *ainahan* ja *totta kai* käyttäen. Myöhemmin Oleg vielä täsmentää, että kielenoppiminen on suoras-taan “ykkösprioriteetti”, sillä muuten he ovat “työharjoittelijoita loppuelämän”. Oleg jat-kaa asian argumentoimista omakohtaisilla kokemuksillaan maahanmuutosta kuvaillen ensin vaimonsa ja sitten itsensä maahanmuuttohistoriaa kertoen, että sekä hän että hänen vaimonsa ovat kokeneet ulkopuolisuutta heikon kielitaidon takia. Jälleen kerran haastat-telusta ilmenee epäsuorasti, että työyhteisön suomea toisena kielenä opiskelevat jäsenet saattavat olla ulkopuolisemmassa asemassa kuin muut: vaikka Oleg puhuu asiasta ylei-sellä tasolla ja omakohtaisia kokemuksia reflektoiden, Olegin puheenvuoro sai alkunsa haastattelijan suorasta ja selkeästi tiettyihin ihmisiin yksilöivästä kysymyksestä.

Kielen opiskelun ja kotoutumisen yhteys on vahva ja edustuu tavalla tai toisella kaikissa haastatteluissa, mistä syystä kielenoppijuuden ja maahanmuuttajuuden katego-riat ovat hyvin lähekkäiset. Kuten esimerkeistä 25 ja 26 voimme havaita, tutkimusasetel-massa suomen kielen oppijoiksi määritellyt Olga ja Jelena liitetään myös *maahanmuut-taja*-kategoriaan. Kategoria on olemassa myös heidän haastatteluissaan sekä haastatteli-joiden kysymyksissä että heidän omissa vastauksissaan, tosin implisiittisenä kategoriana: haastattelijat ja he itse eivät käytä ilmausta *maahanmuuttaja*, vaan ottavat puheeksi maa-hanmuuttajan kategoriaan yhdistettyjä ilmiöitä ja piirteitä, kuten esimerkissä 27 maahan-muuttajille suunnatut kielikurssit (vrt. *kielenoppija* luku 4.2.1).

ESIMERKKI 27. Haastattelija (H), Jelena (J)

H: so did you find them practical or useful at the courses, i've heard a lot of things about them but -

J: i think - they do their best, so because the huge amount of people in a group, twenty people i think it's too much for basic level course

H: yes for the basic

J: it's difficult for the teacher. but this is the concept of teaching from the scratch in the language - suomi suomeksi. and i think it's important because - all the ways are like more practical so you can start to communicate at least in the simplest situations in a shop in a kindergarten - and this is important for i think for people who have **immigrated**, so. positive and negative sides so, maybe you can do it but if you have more resources but, because it's provided for so many people so i think it's not the best of

Jelena on aiemmin haastattelussaan kertonut haastattelijalle käyneensä maahanmuuttajille suunnatulla kielikurssilla, josta haastattelijä kyselee tarkentavia kysymyksiä. Jelena kokee, että vaikka kyseisillä kursseilla on heikkoutena liian suuret ryhmäkoot, on tärkeää tarjota maahan muuttaneille keinoja kommunikointiin uudella kielellä jo varhaisessa vaiheessa. Jelenan vastauksessa maahanmuuttajan ja kielenoppijan kategoriat yhdistyvät toiminnan kuvauksissa melko kiinteästi toisiinsa: Jelena kuvailee kielikurssien olevan tärkeitä maahan muuttaneille (*and this is **important** for i think for people who have **immigrated***), mikä korostaa kielenoppimisen keskeisyyttä maahanmuuttajan kategorialle.

Kielitaitokysymyksien ja kotoutumisen yhteyttä pohtii hieman erilaisesta näkökulmasta Marina, joka ottaa esille venäjän kielen tarpeellisuuden omassa työyhteisössään esimerkissä 28. Marina on kuvaillut haastattelussaan venäjän olevan keskeinen työkieli, sillä hän toimii paljon kotoutusasioiden parissa maahanmuuttajataustaisten venäjänkielisten kanssa.

ESIMERKKI 28. Haastattelijä (H), Marina (M)

H: --- mikä on - työnantajan vastuu näistä kielijutuista pitäskö täällä nyt vaikka, tarkotan venäjän opetusta näille jotka täällä ei - ja sitten suomen opetusta näille vai -

M: kyl se olis suomen opetust olis niinku hyvä antaa emmä tiedä, onks se edes mahdollista että ne jotka eivät osaa venäjää että he joutuisivat niinku oppimaan mut mä luulen että rekrytoinnissa toi kannattaa ottaa enemmän huomioon sitte kun se on ajankohtaista

H: niin se venäjän kielen puoli

M: niinku et olis edes alkeet

H: entäs suomen kieli

M: --- kyl se suomi mun mielest on tärkeä jos me ajatellaan että me - pyritään luomaan sellasia puitteita että yhteiskunta muuttuu ja **venäjänkieliset** kotoutuu, niin kyl siin pitää olla hyvin kotoutunut itse, ja tavallaan esimerkillinen --- nii kyl se mun mielest on itsestäänselvyys ja mä näenkin - et olis hirveen tärkeä et kotouttamistyössä ylipäänsä olis kotoutuneita **maahanmuuttajia** mukana, et se sitten niinku, on paljon uskottavampaa

Marina arvelee, ettei nykyisiä työntekijöitä voi velvoittaa opiskelemaan venäjää, mutta toivoisi venäjän taidon huomioitavan tulevissa rekrytoinneissa. Myöhemmin hän perustelee sekä suomen että venäjän kielen taitojen tarpeellisuuden työssään sillä, että kotoutuneiden maahanmuuttajien osallisuus kotouttamistyössä tekisi siitä uskottavampaa (vrt. esimerkit 4 ja 19). Hän ei siten suhtaudu kotoutumiseen täysin yksisuuntaisena prosessina, vaan näkee mahdollisuuden käyttää omaa äidinkieltään arvokkaana ja kotoutumista edesauttavana asiana. Esimerkki 28 havainnollistaa hyvin muissakin haastatteluissa ilmevä kategoriaiden *venäjänkielinen*, *kielenoppija* ja *maahanmuuttaja* kiinteää yhteyttä toisiinsa: kyseisessä esimerkissä “venäjänkieliset kotoutuu” ja kotouttamistyössä on “kotoutuneita maahanmuuttajia”, ja hyvin kotoutumisen yhtenä osoittimena on suomen kielen taito.

Kotoutumisen voi siis nähdä myös kaksisuuntaisena prosessina, jolloin “sekä maahan muuttanut että vastaanottava yhteiskunta mukautuvat vuorovaikutteisesti uuteen tilanteeseen” (Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019: 26). Tarve tällaiselle näkökulmalle kotoutumiseen edustuu Marinan haastattelun lisäksi myös Katjan haastattelussa. Esimerkissä 29 Katja kertoo havainneensa, että sekä hänen työyhteisössään että suomalaisessa yhteiskunnassa laajemmin maahanmuuttajat nähdään usein “toisen luokan ihmisinä” (ks. myös esimerkki 9).

ESIMERKKI 29. Katja (K)

--- jos ihmiset eivät kiinnosta näitä näiden toisten kielestä sit se tarkoittaa et ne ei oo kiinnostuneet siit ihmisestä ja sit on niiku niiden kulttuurista ja kaikesta niiku siit vois tehdä vaikka näin et ne vois kertoa omista, mistä kaupungista ne on ja --- ihmiset suhtautuis ihmisinä niiku tasa-arvoisesti. mä voin tästäkin niiku kritisoin taas omaa työyhteisöä et mun mielestä, tai siis niinkun ehkä suomea ylipäänsä, yhteiskuntaa siitä et niiku **maahanmuuttajat** nähdään usein vähän niiku toissijaisina - ne on niiku toisen luokan ihmisiä. ja, ei niiku suoraa rasismia, mut pikkusen sellaista et noi on nyt täs niiku et me ollaan nyt täs herroja ja - koska se et ei oo kiinnostunut toisesta ihmisestä puhuu just siitä, et se jotenki näkee sen yläpuolella. ---

Maahanmuuttajien toissijaisuus näkyy Katjan mielestä kiinnostuksen puutteena muualta tulleita kohtaan: “koska se et ei oo kiinnostunut toisesta ihmisestä puhuu just siitä, et se jotenki näkee sen yläpuolella”. Katjan mukaan tasa-arvoisuutta lisäisi se, että maahanmuuttajista ja näiden kielistä ja lähtökulttuureista oltaisiin kiinnostuneempia: “ihmiset suhtautuis ihmisinä niiku tasa-arvoisesti”. Näin Katjan haastattelussa yksisuuntainen lähtökohta integroitumiseen tulee problematisoiduksi epätasa-arvoista asetelmaa luovana toimintana.

Myöhemmin haastattelussaan Katja pohtii syvemmin yksisuuntaista integraatiota ja ajatusta siitä, että vain maahanmuuttajien tulee integroitua vallitsevaan tilanteeseen.

Esimerkissä 30 Katja kertoo radiohaastattelusta, jossa häntä pyydettiin arvioimaan omaa kotoutumistaan asteikolla yhdestä kymmeneen.

ESIMERKKI 30. Haastattelija (H), Katja (K)

K: --- mä kävin puhumassa jossain radiossa jossa puhuttiin integraatiosta ja kaikista ja sit siel oli nainen joka kysyi, juontaja, jos ajatellaan kotoutumista ja tätä niiku asteikkona ykkösestä kymmeneen, miten hyvin sä oot kotoutunut. sit mä oon niiku ajatellut sitä vähän niiku eri näkökulmasta. mä ajattelin että voiks mä kuvitella tilannetta, et mulla olis jossakin toisessa maassa, toisessa todellisuudessa, parempi olla kuin nyt. se tarkoittaa et mä olisin sellainen, vähän niinku ei eläis nykypäivää, nykytilannetta. se tilanne on nyt sellainen, ku mulla on. mä oon tässä, mä oon tässä maassa, mun ympärillä on, mulla on työpaikka tai ei ole työpaikkaa, mut se tilanne - on. en mä voi sanoa et se olis, siis mä olin vähän niiku että

H: se on vähän outo kysymys

K: outo kysymys mut myös usein kysytään, ja usein niiku yritetään mitata sitä integraatiota tai kotoutumista et miten hyvin ihminen on kotoutunut. ja sellanen toinen ihminen joka on niiku taiteilija joka on vastannut siihen et se antoi jotain vitosen, sit mä ajattelin et hei miks lapselta ei kysytä - miten hyvin sä oot kotoutunut tähän maailmaan

H: *tai* kantaväestön edustajalta et miten hyvin sä oot sopeutunut tähän ympäristöön

K: joo joo vähän niinkun sit sellanen, et hei - jos maailma on muuttunut ja sit sä oot muuttuvassa maailmassa niiku et miten hyvin sä oot sopeutunut, ja kantaväestö kans mä uskon et on tosi paljon ihmisiä jotka eivät oo sopeutuneet -

Katja problematisoi radiohaastattelijan kysymyksen ja integraation numeroarvioinnin pohtimalla asiaa siitä näkökulmasta, onko ylipäättään mielekästä verrata nykytilannetta johonkin potentiaaliseen, ei-olevaan tilanteeseen: “se tilanne on nyt sellainen, ku mulla on”. Integroitumisen voi kuitenkin nähdä päättymättömänä identiteetin rakentumisena, jolloin integraation asteen pohtiminen ei ole keskeistä (ks. Tarnanen ym. 2015: 70). Lisäksi Katja kokee ongelmallisena sen, että kotoutumisesta kysytään lähinnä maahanmuuttajilta, vaikka sopeutuminen koskettaa lopulta kaikkia ihmisiä alati muuttuvassa maailmassa. Katja ja haastattelija pohtivatkin yhdessä, miksei lapsilta tai kantaväestön edustajilta voisi välillä kysyä, miten he ovat sopeutuneet tämänhetkiseen maailmaan.

Edellisissä esimerkeissä integroitumista on tarkasteltu ennen kaikkea kielenoppimisen kautta. Täysin poikkeavan näkökulman kotoutumiskysymyksiin tarjoaa Risto, joka tarkastelee kotoutumista pikemmin työelämä- kuin kielitaitolähtöisesti (esimerkki 31 ja 32).

ESIMERKKI 31. Haastattelija (H), Risto (R)

R: --- me ei tehdä tätä kielen oppimisen takia, vaan me tehään tätä niinku sen - lopputuloksen takia. niin siin on niinku se et okei -, et mieluummin sit ihan sama mitä kieltä käytetään vaikka puhuttais - jollain niinku arabialla sit se homma kuhan se homma hoituu nii se on tärkeempää tässä kuin se kieli -

H: joo joo, ja sehän on ylipäänsä tietysti se - työympäristö et eihän siel tavallaan olla sen takia - et opittais sitä kieltä vaan - jos **maahanmuuttajii** tulee ne on ne ensimmäiset kielikurssit siel voi olla vaan sen takii että, oppii kieltä mutta

R: joo mut kyl mä uskon et esimerkiks kielen oppiminen ku nythän on ollu paljon tätä keskusteluu siitä että, miten tää kotoutumispolitiikka menee että pitääkö ensiks kaks vuotta lukee kieltä ja sit sen jälkeen tehä jotain -, niin mun mielest se on ihan ookoo että käydään niiku jotku alkeet joku kuukaus kaks et ymmärtää ees jotai, mut sit esimerkiks jos mä meille palkkaisin tohon jonku henkilön niin ei sen tarvi osata suomee, riittää et se osaa venäjää ja englantii, --- se on niinku pelkkää plussaa että osaa vähän suomee, koska sillon ymmärtää siitä muusta - et mitä niinku tapahtuu - siellä hänen ympärillään niinku siellä toimistossa ku kuitenkin monet puhuu keskenään suomee, - et on yhtään kartalla siitä

Esimerkissä 31 Risto kyseenalaistaa tarpeen oppia kieli ennen työelämään siirtymistä ja pitää suomen kielen osaamista jopa toisarvoisena palkkauksen kannalta: ”jos mä meille palkkaisin tohon jonku henkilön niin ei sen tarvi osata suomee”. Toisaalta hän ei koe, että työpaikka olisi otollinen paikka kielen oppimiselle, sillä töitä tehdään lopputuloksen, ei kielen oppimisen takia (ks. Komppa 2015). Epäselväksi jää, missä ja milloin Risto ajattelee olevan oikea hetki hankkia ja kehittää suomen kielen taitoa.

Myöhemmin samassa haastattelussa paljastuu, että Riston näkemys suomen kielen toissijaisuudesta palkkauksessa koskee vain lyhytaikaisia työsuhteita. Esimerkissä 32 Risto korostaa hyvän kielitaidon merkitystä pysyvämmissä työsuhteissa ja työyhteisön toiminnan kokonaisuuden kannalta.

ESIMERKKI 32. Haastattelija (H), Risto (R)

H: mites sitte jos palaa tohon, - et jos sä nyt palkkaatte sinne jonku siis niinku sanoit et venäjä ja sit ehkä joku muu sanotaan nyt englanti ni sil pärjää niinku tiettyyn pisteeseen asti mutta. pitäskö siit sit kuitenkin vai tähtäätteks te jollai tavalla kylhän nyt ainaki siis sekä Jelena et Olga kuitenkin joutuu semmosiin hommiin missä niitten pitää myös, osata suomea

R: joo. joo siis tää jos nyt puhutaan vaikka siitä - museojutusta nii sehän on vaa koulutusjuttu et se ei tarkoita sitä et ne on meil töissä, et se on vaa sitä et ne pärjää sen museon kanssa, - siel on niinku taustalla se, ja sitten nää kahen kuukauden harjottelijat jotka tulee meille nii ne on kahen kuukauden harjottelu mä en ees ajattelekaan et ne ois välttämättä meillä forever duunissa --- tietenki se rajottaa heti, et sit se pitää olla semmonen projekti mis sitä suomee ei tarvita. --- et sillon esimerkiks voi tehdä, kun on - hyvän englanninkielentaitoinen voi tehdä vaikka meiän nettisivuja englanniks, tai on hyvä venäjän kielen taito nii voi kirjoittaa jotain meiän nettisivuille venäjäksi, mut silloin ei pysty niinku seuraa suomalaista keskustelua ja tekee siitä mitään ajatuksia tai tutkimusta tai selvitystä -, et kyl tietenki, aina plussaa on se että on suomen kieli ja meillä pitää olla - hyvän suomen kielen taitosia tyyppejä meil töissä ---

Risto toteaa suomen kieltä vasta opiskelevien olevan vain väliaikaista työvoimaa: ”nääh kahen kuukauden harjottelijat jotka tulee meille nii ne on kahen kuukauden harjottelu mä en ees ajattelekaan et ne ois välttämättä meillä forever duunissa”. Riston näkemys suomen kielen toissijaisuudesta onkin hieman ongelmallinen maahanmuuttajan perspektiivistä: jos kieltä ei tarvitse oppia ennen työelämää eikä sitä voi tehokkaasti opiskella töissä, voi

maahanmuuttaja jäädä Olegin sanoin loppuelämäkseen työharjoittelijaksi (esimerkki 27), sillä ilman hyvää kielitaitoa ei voi saada pysyvää työsuhdetta. Vaikka Risto osoittaa haastattelussaan olevansa maahanmuuttajan puolella ja tukee varhaisen työelämään siirtymisen mallia, hän tulee tahattomasti välineistäneeksi maahanmuuttajat halvaksi työvoimaksi vailla mahdollisuuksia pysyvämpiin työsuhteisiin. Riston ambivalentin suhtautumisen voi tulkita niin, että Risto tarkastelee kotoutumista ennemmin lyhyen kuin pitkän aikavälin perspektiivistä ja ajattelee asiaa ehkä enemmän omasta kuin maahanmuuttajan perspektiivistä. (Ks. ulossulkevat rakenteet, Silfver 2010: 127–134.)

Monissa haastatteluissa maahanmuutto ja kotoutuminen linkittyvät voimakkaasti kielen oppimisen kysymyksiin, mistä syystä *maahanmuuttaja*-kategoria on hyvin läheinen *kielenoppija*-kategorian kanssa. Kategorioiden keskeinen ero aineistossani on se, että kielenoppija-kategoria yksilöidään selkeästi tiettyihin työyhteisön jäseniin, kun maahanmuuttajuudesta puhutaan ennemmin yleisellä tasolla suoraan nimeämättä ketään. Kielenoppimiskysymyksien korostuminen johtuu osin tutkimusasetelmasta ja haastattelijoiden kysymyksistä, mitkä ohjaavat keskustelua suomen kielen oppimisen tarkasteluun. Joissain haastatteluissa näkökulma kuitenkin korostuu entisestään, ja kotoutuminen nähdään ennen kaikkea kielen oppimisen kautta (esimerkit 25 ja 26). Muutamassa haastattelussa kyseenalaistavat asetelmaa ja tuovat esille kaksisuuntaisen lähestymistavan kotoutumiseen (esimerkit 28, 29 ja 30). Haastatteluissa edustuu myös näkökulma, jonka mukaan keskeistä kotoutumiselle onkin työllistyminen (esimerkit 31 ja 32). Vaikka keskustelu maahanmuuttajuudesta käydään ennen kaikkea yleisellä ja yhteiskunnallisella tasolla, näyttää se heijastavan myös työyhteisön tilannetta: kantäväestön edustajat odottavat maahanmuuttajataustaisilta mukautumista, kun taas maahanmuuttajataustaiset toivoisivat enemmän molemminpuolista huomiointia.

4.4 Koonti

Tutkimani työyhteisön jäsenet käyttivät paljon erilaisia kieli- ja kulttuuritaustaan viittavia kategorisoivia ilmauksia kuvailemaan työyhteisönsä toimintaa sekä itseään ja toisiaan haastattelupuheessaan. Tutkimukseni keskeisiksi kategoriatermeiksi nousivat *suomalainen*, *venäläinen*, *suomenkielinen*, *venäjänkielinen*, *kielenoppija*, *kaksikielinen* ja *maahanmuuttaja*, sillä ne edustuivat aineistossa merkittävässä määrin ja niitä käytettiin itsestä ja muista työyhteisön jäsenistä. Kaikki edellä luetut kategoriatermit olivat aineistossani linkittyneitä toisiinsa seuraavalla tavalla:

1. *suomalainen* ja *suomenkielinen* olivat vahvasti linkittyneitä toisiinsa samoin kuin *venäläinen* ja *venäjänkielinen*
2. *suomalainen* ja *venäläinen* asettuivat toisilleen kontrastoiviksi kategoriapareiksi samoin kuin *suomenkielinen* ja *venäjänkielinen* sekä *kielenoppija* ja *kaksikielinen*
3. *kielenoppija*- ja *maahanmuuttaja*-kategoriat olivat vahvasti linkittyneitä toisiinsa ja liittyivät jossain määrin myös *venäläisyyteen* ja *venäjänkielisyyteen*
4. myös *kaksikielinen*-kategoria linkittyi aineistossa venäläistaustaisuuteen, mutta yhteys oli vähäisempi kuin *kielenoppija*- ja *maahanmuuttaja*-termeillä.

Kieli- ja kulttuuritaustaan liittyviä kategoriatermejä löytyi aineistosta huomattava määrä, ja siihen liittyvät käsitteet *suomalainen*, *venäläinen*, *suomenkielinen* ja *venäjänkielinen* vaikuttivat olevan keskeinen keino haastateltaville kuvata työyhteisönsä toimintaa ja kielellistä todellisuutta. Huomattavaa oli, että enemmän käytettiin kielitaustaan viittaavaa termiä *venäjänkielinen* kuin kansallisuuteen tai kulttuuritaustaan viittaavaa termiä *venäläinen*, kun taas vastaavasti *suomalainen* ilmeni aineistossa useammin kuin kielitaustaan viittaava *suomenkielinen*. Kielitaustaan liittyvää termiä *venäjänkielinen* suosittiin mahdollisesti siksi, ettei se ota niin voimakkaasti kantaa toisen identiteettiin, kansallisuuteen tai kansallistuntemuksiin. Kielitaustaan viittaavat sanat voidaankin nähdä neutraalimpana vaihtoehtona kategorisoida ihmisiä kuin kansallisuussanat, sillä ne ottavat ensisijaisesti kantaa toisen kielitaitoon ja ulkoisesti havaittavaan käytökseen, kun taas kansallisuuteen viittaavat sanat voivat kantaa sisällään paljon enemmän henkilökohtaiseen identifioitumiseen liittyviä määreitä ja stereotypioita. Monilla työyhteisön venäläistaustaisilla jäsenillä on lisäksi suomen kansalaisuus, jolloin heidät olisi hankalaa määritellä yksioikoisesti venäläisiksi, sillä he ovat myös suomalaisia. *Suomalainen*-kategoriatermin runsas käyttö liittyi ensisijaisesti siihen, että sillä kuvattiin monipuolisesti Suomessa tapahtuvaa suomenkielistä toimintaa myös työyhteisön ulkopuolella, ja siihen termi *suomalainen* on tehokas ja suhteellisen ongelmaton.

Kieli ja kulttuuri kulkevat käsi kädessä ja sekoittuvat ajattelussa ja puheessa herkästi toisiinsa (ks. Lilja 2012; Lehtonen 2015: 98), mikä heijastui vahvasti aineistossa. Suurimmilta osin kieli- ja kulttuuritaustaan viittaavia termejä käytettiin haastatteluissa samantyyppisissä yhteyksissä ja ne kytkeytyivät melko kiinteästi toisiinsa. Kulttuuritaustaan viittaavat termit olivat kuitenkin haastattelupuheessa luonteeltaan yleistävämpiä jopa stereotypisaatioon asti ja sisälsivät enemmän työyhteisön ulkopuolelle ylettyviä yleistyksiä. Kielitaustaan viittaavat termit puolestaan henkilöityivät selkeämmin työyhteisön tiettyihin jäseniin.

Kieli- ja kulttuuritaustaan viittaavilla kategoriatermeillä luotiin aineistossani erontekoa ja vastakkainasettelua eri ryhmittymien välillä, ja useissa tapauksissa erontekoon liittyi moraalinen tai evaluoiva aspekti (ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2012: 69–74; Pälli 2003: 134–5). Kieli- ja kulttuuritaustan ajateltiin vaikuttavan ihmisten toimintaan, ja niillä selitettiin käytöksessä ja ajattelussa havaittavia eroja työyhteisön jäsenten välillä. Kieli- ja kulttuuritaustaan viittaavat kategoriatermit toivat näkyväksi ryhmittymien välisen erillisyyden ja valta-asetelman, jossa suomalaistaustaisten intressit asettuivat venäläistaustaisten intressejä tärkeämmiksi ja eri ryhmittymiin kohdistui erilaisia odotuksia esimerkiksi kielitaidosta.

Vaikka aineistossa on vahvasti läsnä kielenoppijan tai -opiskelijan kategoria, ei tämän kategorian jäseneksi luokittelevaa ilmausta haastatteluvastauksissa juuri käytetty. Vain muutaman kerran haastatteluissa puhutaan oppijoista tai suomea toisena kielenä puhuvista, ja useimmiten haastattelijat itse käyttivät näitä termejä. Suurin syy ilmauksien vähäiselle käytölle lienee se, että kyseinen kategoria on tutkimusasetelman takia ilmeinen kaikille haastateltaville: haastateltavat ovat tienneet osallistuvansa tutkimukseen, jossa tarkastellaan kielenoppimista työyhteisössä, ja työyhteisön kielenoppijat on määritelty ennalta tutkimuksen esittelyn yhteydessä (Jelena ja Olga). Kategorian edustajat ovat luonnollisesti usein puheenaiheena, mutta enemmän toiminnan kuvausten kautta, kuten että joku harjoittelee tai käyttää aktiivisesti suomea.

Kielenoppimisen kuvauksiin liittyi paljon arvottamista erityisesti suomenkielisten työyhteisön jäsenten puolelta. Suomen kielen aktiivinen käyttö ja harjoittelu nähtiin hyvän kielenoppijan toimintana, kun taas liiallinen venäjän käyttö ja venäjäksi kääntäminen nähtiin kielen oppimista heikentävä tekijänä. Huomionarvoista oli, että kielenoppijuus miellettiin ennen kaikkea suomen kielen oppimiseksi, vaikka työyhteisössä on tarvetta myös muiden, erityisesti venäjän kielen oppimiseen. Syy tähän on osittain tutkimusasetelmassa, jossa suomen kielen oppimisen tarve korostuu, mutta myös työyhteisön jäsenten asenteissa: monille työyhteisön jäsenille työpaikka on ennen kaikkea suomenkielinen, ja koska he ovat tottuneet hoitamaan työnsä suomeksi, he haluavat pitää suomen kielestä kiinni.

Termiä *kaksikielinen* käytettiin aineistossa kahdella tapaa. Enimmäkseen sillä kuvattiin ennen kaikkea muiden kuin itsen kielitaitoa. Kielitaitokontekstissa kaksikielisyys nähtiin ennen kaikkea positiivisena ja tavoiteltavana asiana. Kun haastateltavat määrittivät toisiaan kaksikieliseksi, he tyypillisesti tarkastelivat toisen kielitaitoa funktionaalisella tasolla. Jos siis toinen määriteltiin kaksikieliseksi, hänen koettiin pärjäävän lähes

yhtä hyvin molemmilla kielillä missä vaan tilanteessa, ja tällöin kaksikielisyys oli kehu toisen ihmisen kielitaitoa kohtaan. Kaksikieliseksi mielletyt ihmiset eivät kuitenkaan itse ottaneet kategoriaa vastaan, vaikka saattoivat mieltää muita kaksikielisiksi. He kokivat, että osaavat toista kieltä vahvemmin ja identifioituivat enemmän vahvemman kielen puhujaksi, eli heidän suhtautumisensa omaan kielitaitoon oli kriittisempi kuin muiden. Kokemukseen kaksikielisydestä liittyy mahdollisesti myös muita henkilöhistoriaan ja omaan identiteetin määrittelyyn liittyviä tekijöitä, joita ei pysty tarkastelemaan tämän aineiston puitteissa tarkemmin.

Toisaalta termi *kaksikielinen* toimi instrumenttina menneisyyden ihannoinnille: Kaksikielisyys-kategorian avulla luotiin vastakkainasettelua työyhteisön aiemman ja nykyisen kielitilanteen välille. Joidenkin työyhteisön jäsenten mielestä aiempi työtilanne oli ideaalimpi kuin nykyinen, sillä silloin kaikki työyhteisön jäsenet osasivat suomea niin hyvin, että se oli ainoa käytetty kieli työyhteisön sisäisessä viestinnässä. Kaksikielisyys oli tällöin kielitaitotavoite työyhteisön venäläistaustaisia, muttei suomalaistaustaisia jäseniä kohtaan.

Maahanmuuttoteema nousi usein esille haastatteluissa ja linkittyi vahvasti kotoutumiskysymyksiin. Kategoriana *maahanmuuttaja* oli erityisen läheinen *kielenoppija*-kategorian kanssa, ja sillä oli siten epäsuora yhteys myös *venäjänkielinen* ja *venäläinen* kategorioihin. Ero *kielenoppija*- ja *maahanmuuttaja*-kategorioiden välillä oli myös se, että kielenoppijuus yksilöityi selkeästi nimettyihin työyhteisön jäseniin, kun maahanmuuttajuudesta puhuttiin enemmän yleisellä tasolla nimeämättä ketään. Aineistossa maahanmuuttajuuteen voimakkaasti linkittyviä määreitä olivat kotoutuminen tai integroituminen, jonka tyypilliseksi keinoksi mainittiin kielen oppiminen ja joissain haastatteluissa myös työllistyminen. Useat haastateltavat kuvailivat kotoutumista yksisuuntaisena ilmiönä, mutta muutama haastateltava nosti esille, että kotoutumisen voi nähdä myös kaksisuuntaisena prosessina (ks. Nortio 2019). Tämä asetelma heijastuu siltä osin työyhteisön toiminnassa, että venäläistaustaisten odotetaan opiskelevan ja osaavan suomen kieltä, mutta suomalaistaustaisten ei odoteta opiskelevan tai osaavan venäjän kieltä.

5 Lopuksi

Olen tässä tutkimuksessani tarkastellut kielenoppimiseen ja monikielisyyteen liittyviä kysymyksiä asiantuntijatyössä kategoria-analyysin keinoin. Tutkimukseni tarkoituksena oli selvittää, miten akateemisen työyhteisön jäsenet kategorisoivat itseään ja toisiaan suhteessa suomen kielen oppimiseen ja monikielisyyteen. Tarkastelin aineistoani kysymällä, millaisia kieleen ja kulttuuritaustaan liittyviä kategorisointeja työyhteisön jäsenten puhe ilmentää, millaisin kielen keinoin kategorisointi tuotetaan, millaisessa suhteessa kategorisoinnit ovat keskenään ja miten työyhteisön jäsenet kategorisoivat itseään ja toisiaan. Tutkimukseni kohteena oli monikielinen työyhteisö, jonka useat jäsenet pyrkivät aktiivisesti oppimaan suomea ja käyttämään sitä myös työkielenään.

Työyhteisön jäsenten haastattelupuheessa ilmeni runsaasti eksplisiittisiä ja implisiittisiä kategorisia ilmauksia, joilla viitattiin sekä itseen että muihin. Erityisesti kieli- ja kulttuuritaustaan viittaavia ilmauksia esiintyi aineistossani runsaasti (*suomalainen, venäläinen, suomenkielinen ja venäjänkielinen*), ja niiden analyysi paljasti työyhteisössä olevan toisistaan erillisiä ryhmittymiä, joiden välillä on epätasa-arvoinen valta-asetelma. Lisäksi haastatteluaineistosta nousi esiin *kielenoppijan, kaksikielisen ja maahanmuuttajan* kategoriat, jotka kaikki liittyivät työyhteisön maahanmuuttajataustaisiin työntekijöihin ja heidän kielitaitoonsa. Lähes kaikki kategoriat olivat sellaisia, että niihin sekä asemoiduttiin itse että asemoitiin toisia. Vain *kaksikielinen* oli kategoriana sellainen, jota käytettiin muista kuin itsestä ja joka torjuttiin suoraan, jos haastatteli asemoi haastateltavan kyseiseen kategoriaan.

Vastaavanlaista tutkimusta samasta aiheesta ei ole tehty aiemmin, mikä on tuonut haastetta työni loppuun saattamiseksi. Aiempi löytämäni kategoria-analyyttinen suomen kielen tutkimus ei juurikaan linkity työelämään (ks. luku 2.4), vaan samantyyppisiä kategorioita on tarkasteltu muissa konteksteissa. S2-tutkimusta on kuitenkin tehty paljon työelämäpainotteisesti muilla metodeilla (ks. esim. Kotilainen, Kurhila & Kalliokoski 2019), ja tutkimukseni havainnot toisintavat monilta osin aiemman aiheesta tehdyn tutkimuksen havaintoja.

Toinen haaste työssäni oli se, että haastattelut olivat suhteessa toisiinsa melko epäsymmetrisiä (liitteet 1–5), mikä heijastuu analyysiluvuissa. Kategorioita tuotetaan jo tutkimusasetelmassa, mikä vaikuttaa olennaisesti siihen, mitä tietoa eri haastateltavat nostavat esille työyhteisöstään. Siksi eri haastateltavat käyttävät keskenään varsin erilaisia kategorioita ja haastattelut edustuvat eri tavoin eri analyysiluvuissa. Aineisto on kerätty

kielenoppimisen kysymyksiin keskittyen, mikä näkyy erityisesti Olgan ja Jelenan haastatteluissa (ks. liite 1), joissa oli melko olemattomasti työyhteisön toimintaan ja jäsenyyteen liittyvää pohdintaa. Olisikin ollut mielenkiintoista kuulla enemmän myös heidän näkemyksiään ja kokemuksiaan itsestään työyhteisönsä jäsenenä.

Kolmas, ehkä keskeisin haasteeni on ollut metodini *kategoria-analyysi*. Olen syventynyt kategoria-analyysiin ja harjaantunut siinä vasta pro gradu -tutkielmaani tehdessäni, mikä on näkynyt tutkimukseni huomattavassa viivästymisessä. Kategorioita tutkittaessa haasteeksi muodostuu myös se, että kategoriset ilmaukset ovat välttämätön osa vuorovaikutusta myös tieteellisessä tekstissä: miten tuottaa kategoria-analyysia kategorisoimatta itse? Huomasin usein tutkimusta tehdessäni kategorisoivani sekä tahallisesti että tahattomasti haastateltavia joko heidän omien lausumien pohjalta tai oman tulkintani kautta. Tutkielmaa tehdessäni pohdin myös hyvin paljon kategoria-analyysille mielestäni läheisten tutkimussuuntausten rajapintoja ja sitä, olisiko sittenkin mielekkäämpää tarkastella aiheittain positioiden tai kenties kielen indeksisyyden näkökulmasta. Jos nyt aloitaisin tutkielman teon, osaisin tehdä monta asiaa toisin ja vähemmällä vaivalla.

Tutkimustani tarkasteltaessa tulee huomioida haastatteluaineiston aikapaikkaisuus. Kategoriat elävät omassa ajassaan ja kuvaavat aina ennen kaikkea sitä hetkeä, jolloin ne tuotetaan, ja sen ihmisen ajattelua, joka ne tuottaa. Tutkimusaineistoni on kerätty vuonna 2018, ja tutkielmaani kirjoittaessani on haastatellun työyhteisön tilanne ja sen jäsenten ajattelu mahdollisesti muuttunut monin tavoin. Jos nyt kerättäisiin samankaltaista aineistoa samasta työyhteisöstä, olisi lopputulema varmasti toisenlainen. On hyvin todennäköistä, että tutkimuksen havainnot ja tulokset eivät kuvaa työyhteisön nykytilannetta, ja tutkimustuloksia tuleekin tarkastella siinä hetkessä, jona haastattelut on tehty.

Vaikka kategoria-analyysi on tuntunut ajoittain haastavalta menetelmältä, olen lopulta tyytyväinen sen valikoitumiseen metodikseni. Toistaiseksi kategoria-analyysia on käytetty kohtuullisen vähän suomen kielen tutkimuksessa, vaikka siinä on kyse kielenkäytön tutkimuksesta ja sen avulla olisi mahdollista tarkastella yksityiskohtaisesti kielellisiä valintoja monipuolisista aineistoista (ks. luku 2.3). Tutkielmani perusteella kategoria-analyysi tuntuu hedelmälliseltä metodilta erityisesti yhteisön sosiaalisen jäsentymisen ja valta-asetelmien kielellisen tuottamisen tutkimiseen, minkä lisäksi se soveltuu hyvin myös käsitysten tutkimiseen (ks. esim. Lilja 2018). Itse näkisin, että kategoria-analyysilla voisi olla paljon annettavaa suomen kielen tutkimukselle ja erityisesti S2-tutkimukselle, jonka keskiössä on monella tapaa erilaiset vähemmistöihin liittyvät kysymykset.

Tutkielmaani tehdessäni mieleeni nousi monia erilaisia jatkotutkimusideoita suomen kielen työssäoppimiseen liittyen. Mielestäni olisi tärkeää saada lisää tutkimustietoa siitä, miten kielitietoisuutta ja avointa puhetta kielistä ja niiden käytöstä voisi lisätä erilaisissa työyhteisöissä, miten erilaisten työyhteisöjen kyvykkyyttä ja halukkuutta kielten opiskeluun voisi tukea ja miten rinnakkaiskielisyttä voisi tuoda osaksi työyhteisöjen arkea. Lisäksi näin opettajan perspektiivistä olisi hyödyllistä, jos olisi olemassa “ideareppuja” työpaikan hyödyntämiseksi kielten opiskeluun. Tällainen tutkimustieto auttaisi monikielisiä työyhteisöjä luomaan kaikkia osapuolia hyödyntäviä viestintäkäytänteitä. Eriytyisesti se palvelisi niitä, jotka tavalla tai toisella yrittävät töissään tai niiden ohessa opiskella suomen kieltä.

Kielitaito ja sen kehittäminen ovat olennaisessa osassa alati monikielistyvillä ja globalisoituvilla työmarkkinoilla. Vaikka luokkahuoneessa tapahtuva kieltenopetus tulee varmasti jatkossakin toimimaan keskeisenä tapana järjestää kieltenopetusta, olisi hyvä kehittää sen rinnalle enenevissä määrin keinoja tuoda kielenoppiminen lähemmäs opiskelijan arkea, missä työyhteisöillä on olennainen merkitys. Kielen oppiminen töiden puitteissa on mahdollista, ja sille tarjoutuu monenlaisia tilanteita myös työtehtävien muodossa. Työyhteisön tuella on kuitenkin yllättävän suuri merkitys sille, että kielenoppimiselle syntyy mahdollisuuksia (ks. esim. Komppa 2015).

Kielitaidon puutteet aiheuttavat särön ammatti-identiteettiin, mikä vaikeuttaa vieraamman kielen käyttöä ja sen opiskelua työympäristössä. Tässäkin asiassa työyhteisön tuella ja hyvällä yhteishengellä olisi suuri merkitys: kun ei tarvitse pelätä näyttävänsä nololta muiden silmissä, uskaltaisi haparoida enemmän uuden kielen kanssa ja siten kielen käyttöala kasvaisi nopeammin. Kielen puhumisen oppimisessa juuri kielen käytöllä on merkittävä vaikutus (ks. esim. Norton 2013), mistä valitettavan usein juuri aikuiset maahanmuuttajat jäävät paitsi (ks. esim. Korhonen 2012: 68–69).

Monikielisen työyhteisön yksi suurimmista haasteista on se, että kielitaito voi vaikuttaa työyhteisön sosiaaliseen kanssakäymiseen ja subjektiiviseen kokemukseen kieli- maisemasta (ks. Tange & Luring 2009). Kärjistetysti sanottuna tutkimukseni keskiössä olevassa työyhteisössä suomenkieliset ovat useimmiten keskenään ja venäjänkieliset keskenään, ja siten suomenkieliset kokevat työpaikan suomenkielisenä ja venäjänkieliset venäjänkielisenä. Tämä asetelma voi jopa vaikeuttaa joissain määrin työasioiden hoitoa, sillä erilaisten kielitaitoprofiilien huomiointi ei ole aina mahdollista kaikissa viestintätilanteissa. Monikielisessä työyhteisössä voisikin olla hyvä tukea kaikkien kielten näkyvyyttä ja osaamista ja luoda selkeitä käytäntöjä sille, miten eri kieliä käytetään ja miten

esimerkiksi rinnakkaiskielisyyttä voitaisiin hyödyntää osana työyhteisön toimintaa (ks. Kotilainen & Lehtimaja 2019).

Työyhteisöjen monikielistyminen tuo mukanaan uudenlaisia haasteita työyhteisöjen viestintään. Työyhteisöjä ei useimmiten pystytä rakentamaan siten, että kaikki työyhteisön jäsenet osaisivat tasaisesti kaikkia työyhteisössä puhuttuja kieliä. Tämä johtaa väistämättä siihen, ettei yksi kieli riitä välittämään kaikkea informaatiota työyhteisön sisällä. Tilanne asettaa työyhteisön kielellisten arvovalintojen äärelle: mitä kieliä puhutaan missäkin tilanteissa, käännetäänkö jollekin kielelle tai käytetäänkö eri kieliä rinnakkain. Eri kielten puhujat voivat joutua eriarvoiseen asemaan kielitaitonsa takia, jos työyhteisön kielikäytänteitä ei tietoisesti muovata sellaisiksi, että ne tarjoaisivat mahdollisimman samanarvoisen aseman kaikille. Vaikka yhden lingua franca -kielen, kuten englannin, valitseminen työyhteisön viralliseksi kieleksi voi tuntua houkuttelevalta, on kuitenkin tärkeää tukea myös maahanmuuttajaväestön mahdollisuuksia oppia suomea, kun he sitä haluavat ja tarvitsevat.

Monissa haastatteluissa edustui tyypillinen näkemys, että maahanmuuttajalle kategoriatyypillistä toimintaa on kotoutuminen, jonka keskeinen osa-alue on kielenoppiminen. Kotoutuminen nähdään liian usein yksisuuntaisena prosessina, jonka tavoitteena on se, että maahanmuuttaja oppii uuden kotimaansa kielen. Aineistoni haastatteluista löytyi myös virkistävän poikkeava näkökanta asiaan: entä, jos kohdemaan asukkaat olisivatkin kiinnostuneita maahanmuuttajien kielistä ja opettelisivatkin niitä? Käytännön tasolla olisi tietenkin mahdottomuus, että jokainen opettelisi jatkuvasti uusia kieliä. Kuitenkin pelkkä mielenkiinnon osoittaminen toisen kieli- ja kulttuuritaustaa kohtaan voisi aidosti ja oikeasti tukea kotoutumista ja tekisi prosessista kaksisuuntaisen, keskusteleavan ja tasa-arvoisen (ks. esim. Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019: 26). Henkilökohtaisesti koen suurta iloa ja ylpeyttä siitä, että erityisesti pääkaupunkiseudulla panostetaan monikielisiin palveluihin ja pyritään oikeasti tavoittamaan monenlaisia kielitaustoja omaavia ihmisiä (ks. esim. Maahanmuuttajien Helsinki, InfoFinland). Monikielisen viestinnän merkitys on ollut erityisen suuri tänä koronavuotena, kun on ollut kriittistä saada ajankohtaista ja validia tietoa maahanmuuttajataustaisille perheille. Itse maahanmuuttajataustaisia lapsia opettavana olen kokenut syvää kiitollisuutta siitä, että monikielistä tietoa on löytynyt yllättävän paljon ja helposti. Toivon, että tämä näkökulma integroitumiseen lisääntyisi entisestään ja monikielistyvä yhteiskuntamme osaisi jatkossa arvostaa ja hyödyntää entistä enemmän sitä valtavaa kielten repertoaaria, mitä maahanmuuttajat tuovat mukanaan.

Lähteet

- AALTO, EIJA – SANNA MUSTONEN – KAISA TUKIA 2009: Funktionaalisuus toisen kielen opetuksen lähtökohtana. *Virittäjä* 3/2009, 402–423. (Myös elektronisena.)
- ATKINSON, DWIGHT (toim.) 2011: *Alternative Approaches to Second Language Acquisition*. Abingdon: Routledge.
- ATKINSON, DWIGHT 2011: Introduction: Cognitivism and second language acquisition. Teoksessa Atkinson, Dwight (toim.) *Alternative Approaches to Second Language Acquisition*, s. 1–23. Abingdon: Routledge.
- DUFVA, HANNELE–MARI ARO 2012: Oppimisen kronotooppisuus: aika, paikka ja kielenkäyttäjät. Teoksessa Lea Meriläinen, Leena Kolehmainen & Tommi Nieminen (toim.) *AFinLA-e Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 2012/n:o 4, s. 7–21. (Myös elektronisena.)
- DUFVA, HANNELE 2013: Kognitio, kieli ja oppiminen: hajautettu näkökulma. Teoksessa Tiina Keisanen, Elise Kärkkäinen, Mirka Rauniomaa, Pauliina Siitonen & Maarit Siromaa (toim.) *AFinLA-e. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 2013/n:o 5, s. 57–73. (Myös elektronisena.)
- EK 2014 = Kielitaito on kilpailuetu. EK:n henkilöstö- ja koulutustiedustelu. Helsinki: Elinkeinoelämän keskusliitto EK. www.ek.fi/henko
- FORSANDER, ANNIKA – MIKA RAUNIO 2005: Globalisoituvat työmarkkinat – asiantuntijamaahanmuuttajat Suomessa. Teoksessa P. Pitkänen (toim.) *Kulttuurien välinen työ*, s. 26–53. Helsinki: Edita.
- HAZEL, SPENCER – JANUS MORTENSEN 2013: Kitchen Talk – Exploring Linguistic Practices in Liminal Institutional Interactions in a Multilingual University Setting. Teoksessa Hartmut Haberland, Dorte Lønsmann & Bent Preisler (toim.) *Language Alternation, Language Choice and Language Encounter in International Tertiary Education*, s. 3–30. Dordrecht: Springer.
- Helsingin yliopisto: Suomen kielen tilanteinen oppiminen -hanke.
<https://www.helsinki.fi/fi/tutkimusryhmat/suomen-kielen-tilanteinen-oppiminen>
- HIRSIJÄRVI, SIRKKA – HELENA HURME 2009: *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus.
- InfoFinland. <https://www.infofinland.fi/>
- JOKINEN, ARJA – KIRSI JUHILA – EERO SUONINEN 2012: *Kategoriat, kulttuuri & moraali : johdatus kategoria-analyysiin*. Tampere: Vastapaino

- JÄPPINEN, TUULA 2010: Suomi (S2) korkeakoulutettujen työssä – Millainen kielitaito riittää? Teoksessa Mikel Garant & Mirja Kinnunen (toim.) *AFinLA-e: Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 2, s. 4–16. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA. (Myös elektronisena.)
- 2011: Suomen kielen taidon riittävyys yritysten aikapaineisissa puhetilanteissa esimiesten ja työharjoittelijoiden kuvaamana. *Puhe ja kieli* 31:4, 193–214. (Myös elektronisena.)
- KAZI, VILLIINA – ANTTI KAIHOVAARA – ANNE ALITOLPPA-NIITAMO (toim.) 2019: *Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019: Indikaattoritietoa kotoutumisesta*. TEM oppaat ja muut julkaisut 2019:10. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. (Myös elektronisena.)
- KOMPPA, JOHANNA 2015: Työnantajan odotukset, työntekijän vastuu ja työyhteisön tuki: Näkökulmia korkeakoulutettujen maahanmuuttajien ammatillisen suomen oppimiseen. *AFinLA-e: Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 8/2015, 168–185. (Myös elektronisena.)
- KOMPPA, JOHANNA – INKERI LEHTIMAJA – JAANA RAUTONEN 2017: Kansainväliset jatko-opiskelijat ja tutkijat suomen kielen käyttäjinä yliopistossa. Kieliverkosto. <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-maaliskuu-2017/kansainvaliset-jatko-opiskelijat-ja-tutkijat-suomen-kielen-kayttajina-yliopistossa>
- KORHONEN, SEJA 2012: Oppijoiden suomi: Koulutettujen aikuisten käsitykset ja kompetenssit. *Kielikeskuksen julkaisuja* 3. Helsinki: Helsingin yliopisto
- KOTILAINEN, LARI – INKERI LEHTIMAJA 2020: Kielenvaihto monikielisissä kokouksissa – osallistujien kielitaito ja vuorovaikutuksen sujuva eteneminen. *Puhe ja kieli*, 39:3, 221–239. (Myös elektronisena.)
- KOTILAINEN, LARI – SALLA KURHILA – JYRKI KALLIOKOSKI (toim.) 2019: Kielenoppiminen luokan ulkopuolella. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KURHILA, SALLA – LARI KOTILAINEN – JYRKI KALLIOKOSKI 2019: Johdatus luokkahuoneen ulkopuoliseen kielenoppimiseen. Teoksessa Lari Kotilainen, Salla Kurhila & Jyrki Kalliokoski (toim.) *Kielenoppiminen luokan ulkopuolella*, s. 7–33. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAHTI, MALGORZATA 2013: Cultural identity in everyday interactions at work: Highly skilled female Russian professionals in Finland. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 3 (4), 20–43.
- LANTOLF, JAMES 2011: The Sociocultural Approach to Second Language Acquisition – Sociocultural theory, second language acquisition, and artificial L2 development.

Teoksessa Dwight Atkinson (toim.) *Alternative Approaches to Second Language Acquisition*, 24–47. Abingdon: Routledge.

LATOMAA, SIRKKU–SARI PÖYHÖNEN–MIINA SUNI–MIRJA TARNANEN 2013: Kielikysymykset muuttoliikkeessä. Teoksessa Martikainen, Tuomas, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.) *Muuttajat: kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*, s. 163–183. Helsinki: Gaudeamus.

LAVE, JEAN – ETIENNE WENGER 1991: *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. New York: Cambridge University Press.

LEHTONEN, HEINI 2015: *Tyylitellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisessä Helsingissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

LILJA, NIINA 2012: KIELI SAAMELAISUUTTA MÄÄRITTÄMÄSSÄ – Saamelais syntisten henkilöiden haastattelupuheessa rakentuvat saamelaisuuden kategoriat. *Puhe ja kieli*, 32:3, 127–150. (Myös elektronisena.)

——— 2018: ”Mä opin sitä kadulla kavereitten kanssa” – Suomen kielen käyttöön ja oppimiseen liittyviä kategorisointeja maahanmuuttajanuorten haastattelupuheessa. *Puhe ja kieli*, 38:4, 203–225. (Myös elektronisena.)

LILJA, NIINA – HEIDI VAARALA 2015: ”Ottakaa tämä edelleen kielikoulutuksena” – Lukioon valmistavan koulutuksen ja aikuisten perusopetuksen opettajat ja opiskelijat koulutuksen tavoitteita erittelemässä. *AFinLA-e : soveltavan kielitieteen tutkimuksia*, 8, 52–71. (Myös elektronisena.)

Maahanmuuttajien Helsinki.

<https://www.hel.fi/maahanmuuttajat/fi/tervetuloa-helsinkiin/tukea-alkuvaiheessa/alkukartoitus>

NIKANDER, PIRJO 2010: Jäsenkategoria-analyysi ja haastattelun kulttuuriset järjestykset. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*, s. 242–268. Tampere: Vastapaino.

NORTIO, EMMA 2019: Kotoutumiskeskustelu sosiaalisessa mediassa akkulturaatiotutkimuksen valossa. Teoksessa Villiina Kazi, Anne Alitolppa-Niitamo & Antti Kaihovaara (toim.) *Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019: Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta*, s. 209–220. TEM oppaat ja muut julkaisut 2019:10. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. (Myös elektronisena.)

NORTON, BONNY 2013 [2000]: *Identity and Language Learning. Extending the Conversation*. 2. painos. Bristol: Multilingual Matters.

ORTEGA, LOURDES 2009: *Understanding Second Language Acquisition*. Abingdon: Routledge.

- ORTEGA, LOURDES 2011: SLA after the social turn: where cognitivism and its alternatives stand. Teoksessa Dwight Atkinson (toim.), *Alternative Approaches to Second Language Acquisition*, s. 167–180. Abingdon: Routledge.
- PÄLLI, PEKKA 2003: *Ihmisyhmä diskurssissa ja diskurssina*. Acta Universitatis Tamperensis 910. Tampere: Tampere University Press.
- RAEVAARA, LIISA 2015: Osanottajien identiteetit vuorovaikutuksen resurssina helsinkiläisnuorten keskusteluissa. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen, Anu Rouhikoski & Heini Lehtonen (toim.) *Helsingissä puhuttavat suomet: Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit*, s. 221–266. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAUTONEN, JAANA 2017: *Voiko töissä oppia suomea? – kielikäsitteet suomen kielen oppimisen tukena ja esteenä akateemisessa työympäristössä*. Kandidaatintutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- RUUSUVUORI, JOHANNA – LIISA TIITTULA 2005: *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- RÄISÄNEN, TIINA 2014: Haasteita ja onnistumisia – suomalaisen insinöörin ajan myötä rakentuva viestintärepertuaari. *AFinLA-e : soveltavan kielitieteen tutkimuksia*, 2014 (7), 163-177. (Myös elektronisena.)
- SACKS, HARVEY 1992: *Lectures on Conversation. Volume I & II*. Toim. Gail Jefferson. Cambridge, Mass.: Basil Blackwell.
- SCHEGLOFF, EMANUEL 2007: A tutorial on membership categorization. *Journal of Pragmatics* Volume 39, Issue 3, 462–482.
- SILFVER, OLGA 2010: Vääränlaiset huippuosaaajat? Entisen neuvostoliiton alueelta tulleiden asiantuntijoiden kiinnittyminen suomalaiseen työelämään. Teoksessa Sirpa Wrede & Camilla Nordberg (toim.) *Vieraita työssä – työelämän etnistyvä eriarvoisuus*, s. 122–146. Helsinki: Helsinki University Press.
- SUNI, MINNA 2010: Työssä opittua. Työntekijän näkökulma ammatilliseen kielitaitoonsa. Teoksessa Mikel Garant & Mirja Kinnunen (toim.) *AFinLA-e: Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 2, s. 45–58. Jyväskylä: AFinLA. (Myös elektronisena.)
- Suomen virallinen tilasto (SVT) 2019: Väestörakenne. Vuosikatsaus 2019. Helsinki: Tilastokeskus. [viitattu: 26.6.2020].
http://www.stat.fi/til/vaerak/2019/02/vaerak_2019_02_2020-05-29_tie_001_fi.html
- TANGE, HANNE – JAKOB LAURING 2009: Language management and social interaction within the multilingual workplace. *Journal of Communication Management* 13(3), 218–232.

- TARNANEN, MIRJA – SARI PÖYHÖNEN 2011: Maahanmuuttajien suomen kielen taidon riittävyys ja työllistymisen mahdollisuudet. *Puhe ja kieli*, 31:4, 139–152. (Myös elektronisena.)
- TARNANEN, MIRJA – TATJANA RYNKÄNEN – SARI PÖYHÖNEN 2015: Kielten käyttö ja oppiminen aikuisten maahanmuuttajien integroitumisen ja identiteettien rakennusaineina. *AFinLAn Vuosikirja*, (73), 56–72. (Myös elektronisena.)
- Tieteen termipankki. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Termipankki:Etusivu>
- Tilastokeskus 2019: Vieraskieliset. <https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/maahanmuuttajat-vaestossa/vieraskieliset.html>
- VAN LIER, LEO 2000: From input to affordance: social-interactive learning from an ecological perspective. Teoksessa James P. Lantolf (toim.) *Sociocultural theory and second language learning* 2000, s. 245–259. Oxford: Oxford University Press
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: Iso suomen kielioppi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoversio. [viitattu 15.8.2020]. <http://scripta.kotus.fi/visk>

Liite 1. Haastattelurunko Jelenalle ja Olgalle

- Mitä kieliä työpaikalla/omissa työtehtävissä viimeisen vuoden aikana? Missä tilanteissa?
- Fiilikset: miltä suomen puhuminen tuntuu nyt, millaisia ajatuksia herää? Mikä hankalaa (eri tilanteet / eri ihmiset jne.)? Haluaisiko puhua enemmän suomea?
- Oma arvio suomen kielen taidosta nyt? Onko muuttunut? Miten? Missä näkee? Esimerkkejä?
- Kokoukset ylipäänsä: onko jotain hankalaa, mikä auttaa (valmistautuminen, toisten toiminta)
- Muuttuiko (oma tai muiden) suhtautuminen / kielten käyttö työpaikalla vuoden aikana?
- Mihin suuntaan kielikäytänteitä pitäisi nyt kehittää?
- Kielenoppiminen: kenen vastuulla (mikä on työnantajan/työtovereiden vastuu), miten kielenoppimista voi edistää?

Liite 2. Haastattelurunko Katjalle

- Mitä kieliä käyttää työpaikalla, mitä ajatuksia?
- Mikä on työpaikan kielitilanne tällä hetkellä, miten ihmiset kokevat?
- Mikä on englannin rooli?
- Mihin suuntaan kielikäytänteitä pitäisi kehittää?
- Miten näkee kakkoskielisten pomona kielenoppimisen: onko yksilön vai työpaikan vastuulla, millaisia mahdollisuuksia kielenoppimiseen työtilanteissa on?
- Miten näkee natiivien (vanhojen työntekijöiden) suhtautumisen kakkoskielisiin suomenpuhujiin?

Liite 3. Haastattelurunko Ristolle

Sillan kielipolitiikka

- Mikä on eri kielten (suomi, venäjä, englanti) rooli?
- Onko oletuskieltä? Suomi vai venäjä keskeisempi, miten?
- Tilanteet työelämässä: mikä olisi ”pomon” mielestä ihanteellinen tapa toimia?
- Mitä ongelmia?
- Mikä pomon rooli kielikäytänteiden johtamisessa? Yleisiä ohjeita?
- Vähän reflektointia: kielten vaihtelua? Heikomman kielitaidon huomioonottaminen? Miten? Sopeuttaako?
- Mikä on riittävä kielitaito rekrytoitaessa / työyhteisön normielossa?
- Oppiminen työssä? Oppivatko? Esteitä ja etuja Sillassa? Työpaikan vai yksilön asia?

Oma venäjän kieli

- Missä oppinut? Missä ja kuinka paljon käyttänyt?
- Omia ajatuksia omasta kielitaidosta?
- Minkälaisia ajatuksia venäjän puhumiseen liittyen?

Liite 4. Haastattelurunko muille venäjäntaitoisille työntekijöille

- Oma kielitaito; venäjän taito & tausta.
- Mitä kieliä työpaikalla / omissa työtehtävissä (suomi/venäjä/englanti)?
- Missä tilanteissa vieraita kieliä työpaikalla, millaisia ajatuksia?
- Miten vaikuttaa suomeksi työskentelyyn, että mukana on kakkoskielisiä suomenpuhujia?
- Miten työpaikan kielitilanne on muuttunut, miten muutos on vaikuttanut eri työntekijöihin (kielitaidosta riippuen)?
- Mihin suuntaan kielikäytänteitä pitäisi kehittää?
- Kielenoppiminen: kenen vastuulla (mikä on työnantajan/työtovereiden vastuu), miten voi edistää?

Liite 5. Haastattelurunko muille työntekijöille

- Mitä kieliä käyttää työpaikalla, mitä ajatuksia?
- Miten työpaikan kielitilanne on muuttunut, miten muutos on vaikuttanut eri työntekijöihin (kielitaidosta riippuen)?
- Mikä on englannin rooli?
- Miten vaikuttaa suomeksi työskentelyyn, että mukana on kakkoskielisiä suomenpuhujia?
- Mihin suuntaan kielikäytänteitä pitäisi kehittää?
- Kielenoppiminen: kenen vastuulla? Mikä on työtovereiden vastuu, miten voi edistää?